58 | 3

21,50

Česká knihovna zábavy a poučení.

Vydává

Ústřední spolek českých professorů.

Pořádá

FRANTIŠEK BÍLÝ.

Číslo 15.

Sto lidových písní československých

s rozbory a výklady vydal

Fr. Bartoš.

NÁKLADEM J. OTTY V PRAZE.
1903.

ILLUSTRACE MIKOLÁŠE ALŠE Z CYKLU »OSIŘELO DÍTĚ«

STO LIDOVÝCH PÍSNÍ

ČESKOSLOVANSKÝCH

S ROZBORY A VÝKLADY.

VYDAL

FR. BARTOŠ.

S ILLUSTRACÍ MIK. ALŠE.

NÁKLADEM J. OTTY V PRAZE.
1903.

58 | 3

21,50

dině? Zabiło tam dřevo syna Strakového (Suš. 98). Co sa stalo vnově v městě Hodoníně? Utopił sa šuhaj při hodonském mlýně (ib.). Co sa stało vnově ve Gbelech městečku? Zabił Jura Karman svoju frajirečku (Suš. 99). Co sa stało v Rataji v jednom domečku na kraji? Zabił Adam Evičku v tem zeleném hájíčku (Suš. 138). Slovy „Vím já" (hájíček zelený, jednu hospodu a p.) začíná se jenom ve sbírce Sušilově více než 30 písní. Podobně ustáleny jsou i jiné začátky: sloveso a podmět (Páslo děvče páva), místo děje (Před naše je zahrádečka) a j. Slovem, z lidových písní nebylo by nesnadno abstrahovati pevné a ustálené zákony jejich formálné techniky, sestaviti z nich theoretickou poetiku. Takové abstrahované theorie nebyli si naši pěvci vědomi, ale znali ji z prakse a spravovali se jí instinktivně a proto neomylně, právě jako mluvili plynně jazykem nejsprávnějším, nemajíce ani tušení o jeho zákonech gramatických. Osvojiv si z prakse tuto ustálenou techniku národních písní, dovedl i nadanější diletant z lidu složiti slušnou píseň. Geniální básník, pravý umělec, jakož byli i mezi našimi pěvci, razil si i tu nové dráhy, ale ani tak jeho píseň nelišila se *podstatně* od ladu a skladu jiných písní lidových. Proto také každá taková nová píseň stávala se hned obecným majetkem, odkud se vzala, kdo ji složil, o to se nikdo nestaral. I nyní ještě najdeme v lidu dosti vnímavých posluchačův. Zazpívejme jim nějakou novou píseň, které jak živi ještě neslyšeli, nikdo se nás neotáže, sami-li jsme tu píseň složili. Jim jen o to bude, aby si ji zapamatovali, líbí-li se jim. Tak si lid osvojuje nová slova, nová přísloví a pořekadla a p., nepátraje nikdy po tom, kdo je první vymyslil, a přece i všecko to kteréhosi jednotlivce za původce mělo.

Celkem tedy vznikaly lidové písně nejinak nežli básně umělé: jako tyto tak i ony skládali *jednotliví básníci.*

Ale pěvec lidový jest nejen básníkem, nýbrž i hudebním skladatelem zároveň. Slova jeho písně pod vlivem melodie utvářejí se u verše a slohy, jiné metriky nezná. Proto píseň jinak vzniknouti nemohla, než slova i nápěv

zároveň. Jen v řídkých poměrně případech skládala se slova nové písně dle nápěvu již známého.

* * *

Lidové písně dědily se ústním podáním s pokolení na pokolení; čas od času vznikaly písně nové, za to mnohé staré zanikaly, až se dočista vytratily z paměti lidu. Společnost vzdělanců dlouhý čas nevšímala si hrubě těchto samorostlých plodů básnických i hudebních, až v minulém století za příkladem druhých národů byly i u nás lidové písně sbírány a v tištěných sbírkách i budoucím časům zachovávány. Nyní máme již hojné sbírky lidových písní českých, moravských i uherskoslovenských.

Nejhojnější a nejlepší sbírku písní *českých* vydal K. J. Erben r. 1862—1864: Prostonárodní české písně a říkadla (nové vyd. r. 1886—88). Důležité doplňky k ní vydali K. Weiss (Blaťácké písně) a J. V. Novotný (Libické písně). Po různu uveřejňuje nové české písně Č. Holas a j. v „Českém lidu".

Z *moravských* sbírek nejstarší a nejdůležitější je sbírka F. Sušila z r. 1860 (nové vydání): Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými. Ji doplňují a počtem písní značně převyšují tři sbírky F. Bartoše z r. 1882, 1889 a 1901: Nové (vnově nasbírané) národní písně moravské, dále sbírka Edv. Pecka z r. 1884: Valašské národní písně a říkadla, a Jos. Černíka z r. 1902: Zpěvy moravských Kopaničárů.

Písně *uherských Slováků* vydal ve dvou dílech, ale bez nápěvů, Jan Kollár r. 1834 a 1835: Národnie zpievanky čili písně světské Slováků v Uhrách. Novou sbírku i s nápěvy pořídili ve dvou svazcích pod jménem Slovenské spevy Jan Kadavý r. 1880 a K. Ruppeldt a Jan Meličko r. 1890.

České národní písně *duchovní* sebral a ve dvou dílech (bez nápěvů) r. 1831 a 1832 vydal Jos. Vlast. Kamarýt.

Výbor lidových písní všech kmenů slovanských vydal ve třech dílech F. L. Čelakovský r. 1822, 1825 a 1827:

Slovanské národní písně (jinoslovanské písně zároveň s českým překladem).

Písní ve všech těchto sbírkách obsažených, máme-li zřetel i k hojným variantům (různým čtením a pěním), můžeme dobře počítati na 10.000. Básnická cena všech těchto písní není stejná. Jsou mezi našimi písněmi lidovými pravé perly poetické a nepřekonané vzory svého druhu, ale jest mezi nimi i nemálo skladeb chatrných i jalových rýmovaček. Avšak písně lidové posuzovati jest nejen s hlediska básnického, nýbrž i hudebního. Nápěvem často i slova všední nabývají kouzla neodolatelného a uchvacují srdce posluchačovo. Jak prostinká jsou na př. slova písně, kterou se loučí nevěsta se svými rodiči: „Oj, tato, tato, tatíčku miłý, vyprovoďte mne z vašéj dědiny! Oj, mamo, mamo, maměnko miłá, vyprovoďte mne z vašeho dvora!“ (Bart. I. č. 80), ale nápěv té písně je tak dojemný a srdečný, že slyšíce ji zpívati neubráníme se mocnému pohnutí. Nápěvem vloudí a vkouzlí se píseň v srdce posluchačovo a utkví v něm na vždy, za každé příležitosti, každým příbuzným dojmem se vybavujíc a srdce lidské utěšujíc a ušlechťujíc. Odtud ten veliký ethický účinek zpěvu lidového. Toho účinku přečtená jednou a potom odložená *báseň* umělá nikdy nemá a míti nemůže. Účinek ten ovšem se stupňuje, pojí-li se v písni dokonalé krásno básnické s krásnem hudebním, jak u většině písní tohoto výboru. Proto odkazujeme naše čtenáře k nápěvům těch písní, obsažených většinou v „Kytici z písní národních“, vydané od F. Bartoše a Lva Janáčka (r. 1901, 3. vyd.).

* * *

Všecky písně lidové složeny jsou nářečím své krajiny, od řeči spisovné více méně odchylným, ale přece každému Čechu srozumitelným. O nářečích moravských a slovenštině uherské hledíc k tomuto výboru stačí podotknouti:

1. Samohlásky *a*, *u* nepřehlasují se tou měrou jako v češtině; jmenovitě nářečí slovenské, valašské a lašské

bohata jsou plnými, zvučnými samohláskami: duša moja (čís. 42), u Dunaja (12), na koňa (28), kuřa (59), dívča (27), najstarší (28), najkrajšia (= nejkrásnější, č. 2), ťa, mia, sa (= tě, mě, se, č. 18), nedaj (16), rozveselá (3. os. mn. = rozveselí č. 6), husy seďá, sněhy leżá (21), — košułka (19), šablu (21), ju (= ji, č. 2).

2. Kvantitou liší se mnohá slova i tvary moravské od českých; a) za českou dlouhou slabiku bývá tu krátká: rana, jama (č. 61), lipa (9), byti (5), b) krátká slabika česká v některých nářečích moravských se dlouží: vráta (č. 70), tá (99), dáł, miłováł, sťáł, nedostáł (21), kamémí, néni (12), včéra, céra (88), zvóňá, hóňá (12), strójí (13), stójí, zahójí (17).

3. Za jedno české *l* střední jsou v nářečích východomoravských a v uherskoslovenském *l* dvě: jedno tvrdé (hrdelné), druhé měkké (jazyčné). Tvrdé *l* označujeme po způsobu polském *ł*, měkkého necháváme bez označení: křepelenka křepelała (68), panny płakały (28), zrałé žito żała (99).

4. V slovenském nářečí moravském i uherském, v nářečí valašském i lašském je a) za české *ou* dlouhé *ú*: budú (9), kúsek, vezú (12), s miłú rozłúčiła (13), b) za české *í* mají uherští Slováci druhdy *ie*: piesně (2), zazpievam (3), c) za české *ů* bývá tu *uo* (psáno též *ô*): muožem (5), môj (98), d) slabiky *de*, *te*, *ne* se tu změkčují: kdě, stě, z něba (1), e) za to slabiky *pě* a *vě* tvrdnou: pekný (34), človek (ib.), veje vetor (94), svet (98), f) za české *ř* je tu vždy *r*: pred něho predłožím (2).

5. V nářečí lašském jest a) přízvuk na předposlední slabice, b) všecky slabiky jsou krátké, c) slabiky *de*, *te*, *ne* změkčují se v *dě*, *tě*, *ně* (srovn. čís. 15, 39, 50, 54, 95).

6. V nářečí hanáckém a) *y* přechází v *e*: bele be (81), b) *u* v *o*, *ou* v *ó*: pro vodo, pro slámo na huro (81), na zelenó lóko (8), c) spřežka *ej* mění se v *é*: némiléší (51), hétman (60), d) v některých krajinách jsou přídechy *v* a *h*: vokolo (77), habe (81).

* * *

Předmětem poesie, jako každé jiné uměny, jest nápodoba psychických stavův a pochodův: *ὕλῃ καὶ τρόποις μιμήσεως διαφέρουσι, τέλος δὲ πᾶσιν ἓν ὑπόκειται*, praví Plutarch, t. j. „Látkou a způsobami nápodoby se rozlišují jednotlivé uměny, ale cíl mají všecky jeden a týž.“ Cílem pak tímto jest právě ona nápodoba psychických stavův a pochodův, neboli, jak zcela vhodně vyměřuje L. Štúr, „znázornění ducha v předmětě v té neb oné látce“, an dále podotýká, že „představení tohoto spojení musí býti takové, že z celé látky jen vybleskuje duch, jímž ona takřka se nese. Kdekoliv takovéto spojení se zdaří, všudy povstává výtvor umělecký. Látky však, ve kterých se má znázorniti duch, mohou býti rozličné, a podle toho jsou i rozličná umění.“*)

Látkou básnické uměny neboli prostředkem, jímž se ona nápodoba způsobuje, jest děj, líčení (situace), básnický obraz neb i prostá myšlenka, ale básnicky tak projádřená, by se netoliko k rozumu odnášela, nýbrž zároveň i mysli dojímala, jako bývá v poesii reflexivní.

* * *

Lid všemu, co zpívá, říká prostě „píseň, písnička“. Jednotlivých písní neliší od sebe nadpisy obsahovými, jaké nalézáme v našich sbírkách, nýbrž rozeznává je dle počátečních slov. „Zazpívej“, pobízí druh druha, „Ach není tu, není“, „Adámku náš“ a p. Všechny pak své písně lid rozděluje si toliko v písně „svaté“ a „světské“. Ve sbírkách rozdělují se lidové písně v jiné dvě veliké skupeniny: v dějepravné (ballady a legendy) a v lyrické (vlastní písně). Písně pak zase jednak dle věcného obsahu, jednak dle stavů, kteří je zpívají neb o kterých se zpívají, jednak dle míst, kde, a dle doby, kdy se zpívávají, rozdělují se v písně milostné, svatební, manželské, vojenské, hospodní, nábožné, elegické, satirické a j.

*) O národních písních a pověstech plemen slovanských str. 6.

I. Písně o písních a zpěvu.

1. Skladatelé písní.

(Koll. I. 59, Sp. I. 201.)

Zpievanky, zpievanky,
kděže stě sa vzały?
Či stě spadły z něba,
či stě rástły v háji?

Z něba sme něspadły,
v háji sme něrástły,
ale nás mládenci
a dievčence našły.

Značná většina našich písní jsou písně milostné; ty všecky složili mládenci a panny. Mimo to jsou jejich plodem písně, jež se zpívávaly na pastvě a při rozličných pracích polních i domácích, písně obřadní a mn. j.

A co lze více říci k jejich chvále a k oslavě jejich skladatelů než praví naše zpěvanka, ana dí, že jsou tak krásné, jako by je byli andělé v nebi skládali, nebo slavíci v háji ze svých sladkých hrdélek vydali?

---

2. Písně v truhle.

(Koll. I. 62.)

Piesně, moje piesně,
ver[1]) vás já mnoho mám,
veru vás já všetky
do moj[2]) truhły schovám.

Kerá je najkraššia,
na vrch ju położím,
keď ma[3]) muž nabije,
pred něho położím.

[1]) věru. — [2]) do mé. — [3]) když mě.

A ked si já buděm
dieťatu zpievati,
buděm si po jednej
z truhły vyberati.

Slovenská nevěsta ukládá si do truhly svou výbavu, všecky „svoję majetnosti, co si najednala od svej maličkosti“ (Bart. I. 29). K této své výbavě počítá též své milé písně. Má jich mnoho a všecky je ukládá do své truhly (ovšem obrazně řečeno, do truhly své paměti).

A jak krásný účel této své výbavě určuje! Když vášnivý muž svou zlost na nevinné ženě vylévati bude, zazpívá mu, která z nich nejkrásnější, a tak bude konejšiti jeho hněv; a když bude své děťátko zpěvem uspávati, bude si po jedné vybírati z truhly.*)

---

3. Zpěv a práce.

(Koll. I. 59. Sp. 201.)

Robota,[1]) robota,
na cełý deň jej [2]) mám,
něchce sa mi robiť,
kým [3]) si nezazpievam.

Radšej máme pána,
ktorý meněj płatí,
len [4]) něch nám dovolí
svobodně zpievati.

[1]) práce. — [2]) jí. — [3]) dokud. — [4]) jen.

Krásné a pravdivé ocenění zpěvu. Zpěv oslazuje práci, a člověk slovenský raději by se minul beze mzdy za práci nežli bez zpěvu při ní.

---

*) Mnohost písní, které zná dívka slovenská, pěkně zobrazena jest v jiné písni slovenské:

Spievała som si já
v humně pod čerešnú (třešní),
naspievała som ich (t. písní)
plnú płachtu nošnú. (Č. Lid, XII. 107.)

4. Zpěv známka.

(Suš. 231.)

Dyž já si zazpívám
na věterském poli,
můj hlásek udeří
na lovecké[1]) zvony.

Na lovecké zvony,
na ty bílé domy,
na ten nejbělejší,
kde je nejmilejší.

Dyž já si zazpívám
za humnem na mezi,
můj hlásek udeří
milému do dveří.

On ide k večeři,
okénko otvírá:
„Poslyšte, mamulko,
galánečka[2]) zpívá."

„Zpívá, synku, zpívá,
šak ví pán Bůh, kerá."
„To, mamulko, zpívá
má galánka věrná."

[1]) Věteřov (adj. věterský) a lovčice (adj. lovecký) dědiny nedaleko Ždánic. — [2]) milá.

Je krásný letní večer. Na věterském poli byla dívka na trávě. Nyní vrací se domů, i zazpívá si ještě na rozloučenou, tentokráte nikoli s polem, nýbrž se svým milým v sousedních Lovčicích, který se tolikéž vrací s polní práce. Její krásný hlas plným a lahodným zvukem se nese širou tichou krajinou večerní, až udeří na lovecké zvony i na bílé domy vesnice a ovšem i na dům, kde bydlí její milý. Docházejíc domů, zazpívá si ještě za humnem na mezi tím směrem, aby její hlas udeřil milému zrovna do dveří.

Jak její krásný hlas na milého působiti bude, dívka živě si představuje, a čeho se ve své obrazivosti a milostné touze domnívá, to za jisto klade. Vidí, kterak milý hoch, právě vcházeje do jizby k večeři, její hlas zaslechne, kterak spěchá otevřít okénko, aby se jím pokochal a potěšil, jak svou matku volá, by s ním sdílela jeho blaže-

nou radost. Matce ovšem líbí se také krásný zpěv, ale dobrých zpěvaček je ve vsi kolik, kdo ví, praví, která to zpívá. Ale syn dobře poznává hlas milované dívky a je přesvědčen, že jen jemu k vůli a k potěšení to zpívá jeho věrná milá.

Pozn. Kterak dívky krásným zpěvem se vezpívaly v srdce šohajův, o tom nás poučují písně jiné, na př. Suš. 873:

Prvším razem sem tě viděł,
dy's do pole hnała;
hneď si se mi ulubiła,
že's pěkně zpivała.

Dům, „kde je nejmilejší“, je právě proto nejbělejší, t. j. nejpěknější. Srovn.: Za bor, slúnečko, za bor, za ten zelený jabor, a za ten nejzelenší, kde je můj nejmilejší (Bart. I. 94).

---

5. Zpěv chloubou dívčinou.

(Bart. III. 507.)

Bar[1]) som ešče mała,
muožem hrdá byti,
jako velké dzievky[2])
viem šetko robiti.[3])

Súsedova Dora,
vrstevnica moja,
ešče ani nevie,
jako krávy dojá.

Já už viem płátno tkať,
aj[4]) múku osievať,
aj žať, aj tancovať,
aj pěkně si zpievať.

[1]) třebas, ačkoli. — [2]) dívky. — [3]) umím všecko dělati. — [4]) i.

Ještě malá, t. j. ještě velmi mladá dívka skládala tuto píseň; proto jí dobře sluší taková samochvála, která by ovšem z úst dívky dospělé zněla dětinsky. Z této její dětské povahy plyne zcela přirozeně a nepůsobí nemile poukaz na neumělou, protože nedbanlivou vrstěvnici Doru. A mladičká naše zpěvulenka má se čím chlubiti; znáť už všecky domácí i polní práce jako velké dívky. Nás tu

hlavně zajímá, že mezi vědomostmi a umělostmi, slovenské dívce potřebnými, počítá se také *tanec* a *zpěv*.

Pozn. Plátno tkávali si za starodávna na venkově sami v každé domácnosti byl tkalcovský stav.

---

6. Zpěvačky.

(Suš. 550.)

Poštorské děvčata,
  može vás hanba byt,
že si neumíte
  pole rozveselit.

A ty novoveské,
  to sú zpěvulenky,
ty si rozveselá
  pole za rosenky.

Co v předchozí písni mladičké děvče smí si ještě sobiti za přednost, že totiž „vie aj pekně zpievať", toho se na dívkách dospělých v naší písni požaduje jako samozřejmé povinnosti. Jim náleží hned časně z rána zpěvem rozveseliti pole a učiniti tak nejen sobě, nýbrž i ostatním dělníkům pobyt na něm milým a práci příjemnou (srovn. čís. 3.). Když tedy v jedné vsi děvčata této své povinnosti nedostávají, sousedé a sousedký za hanbu jim to počítají a za vzor jim vystavují neunavné „zpěvulenky" sousední dědiny.

Pozn. Poštorňa (adj. poštorský) a N. Ves, československé dědiny v Dolních Rakousích na samých hranicích moravských, nedaleko Břeclavy. Novovešćané slynuli ode dávna jako výborní zpěváci. Z jejich zpěvných úst zaznamenal Sušil a j. mnoho překrásných písní.

II. Ballady.

V lidových epických písních světských, které nazýváme balladami, vypravování děje toliko prostředkem bývá, nikoli však vlastním předmětem a cílem básně. Děj všech

našich ballad lidových shrnouti lze v prostinký, stručný obsah, a kdo přestává na požívání básnických plodů pouze látkovém, kdo pouze po tom zvídá, „co se stalo?“, ten z těchto písní mnoho nezví a proto nenalezne právě v nejkrásnějších z nich požitku pravého.

V našich balladách *vnější děj* je toliko prostředkem k dolíčení citův a vášní, jež v nitru lidském vrou a víří, a konečného výsledního stavu (nálady), který se z nich v mysli usazuje. Proto naši lidoví pěvci na vnější děj poměrně málo vynakládají, proto si hledí co největší stručnosti a úsečnosti obsahu a formy více dramatické než epické, za to tím více niterný děj (to, co se v nitru lidském děje) psychologicky prohlubujíce. Z té příčiny vybírají si za látku svých epických písní hlavně ty děje, které jsou schopny takového psychologického prohloubení. Žádný lidový pěvec nevybral si za předmět své básně zveršovati a zrýmovati některou báchorku, byť její děj byl sebe zajímavější; té zcela stačí a nejlépe svědčí obvyklý tvar prosaický.

Dějové látky na naše ballady poskytly:

a) Starobylé báje, zachovalé z části z dávných dob pohanských. Písně tohoto druhu nejdříve se vytrácely z paměti lidu tou měrou, jakou mythický názor světový mizel před názorem křesťanským. V některých z těchto písní nalézáme toliko zárodky pravých ballad ještě nevyvinuté, jiné jsou již dokonalé ballady lidové, jmenovitě ty, jichž mythická osnova protkána byla později útkem novověkých ideí křesťanských.

Podáme ukázky těch i oněch, aby pojem a ráz pravé ballady tím více vynikl.

7. Zavedený ovčák.

(Erb. 528.)

Pase ovčák ovce
v pěkném zeleném klobouce,
pase na kopečku
v zeleném háječku.

Pod dubem tu z nenadání
dvě panenky stály;
ovčák jim dal dobrý večer,
ony se jen smály.

Jedna byla celá bílá
jako holubička,
druhá k němu švitořila
jako vlaštovička.

„Pojd, ovčáčku, pojď ty
s náma,
vyspi se u nás do rána,
a ty tvoje ovce,
ať je pase, kdo chce.“

Vzaly jsou ho za ručičku,
do hor s nima zašel:
svých oveček a chaloupky
nikdy víc nenašel.

„Dvě panenky“, které zavedly našeho ovčáka, byly *divé ženy*, v jichž jsoucnost lid náš do nedávna věřil a v některých krajinách posud věří. Bájí se o nich, že milují tanec, za jasných nocí kolem plesajíce po lukách. Místo, kde tančily, poznává prý se po vysoké trávě, která tam potom vyrůstá. Na tyto své tance vábívají prý také nezkušené mladíky, zvláště pastevce o samotě pasoucí, kteréž pak utancují do smrti.

Tak zvábily také mladého ovčáka. Toto vábení a zvábení divých žen je celým obsahem naší písně. Vypravuje se tu prostě vnější děj bez prohloubení psychologického. Ovčák beze všeho odporu, bez vnitřního boje, ba ani slova nepromluviv, odchází s divými tanečnicemi, aby se již nikdy nevrátil. Hrdina naší básně nás nikterak nezajímá; my nad ním leda útrpně pokrčíme rameny, že byl tak neopatrný a dal se zvábiti svůdnými tanečnicemi. Pravý básník musí nás umět zaujmouti pro mravní, vnitřní boj svého hrdiny.

8. Věště.

(Suš. 153.)

Šeltě pan Trum na procházku
na zelenó lóku.
Šel, nadešel [1]) tam děťátko,
malé pacholátko.

Ditě rostlo, až dorostlo.
Dyž mu sedm let bylo,
do školy chodilo.
Nadávali mu ve škole:
„Ty nejsi od nás pachole,
ty jsi nalezené
na lóce zelené.“

A když přišel dům,[2]) povidal:
„Já sem nalezené
na lóce zelené.
Dejte mně knížky pod pažo,
krajíček pod druhó,
abych měl na stravo.“

Šel, nadešel[1]) tam chalópko,
v ní rychtář s rychtářkó.

Ach boche, boche na dveře:
„Matičko votevře!“ [3])
„Počké, počké chvíleněčko,
já vařím kašičko.
Mám já dítě, je hrubě zlý,
je hrubě šklibavý.“
„A já je budu kolíbat,
jemu pěkně zpívat.“

[1]) našel. — [2]) domů. — [3]) otevři.

Na kotle kašu vařila,
nasytit nemohla;
dvanást kráv mu podojila,
napojit nemohla.

„Zatoč se, ďáble, kolečkem,
vyleť vokynečkem;
šak už se's dost nakolíbal,
mé matičky nasužoval.“

Ďábel kolečkem zatočil,
vokýnkem vyskočil;
dvanást kotóčků vyrazil,
třináctý narazil.

„To máš, matičko, znamení
za tvý vychování.“

I tato ballada zakládá se na pověře o divých ženách. Dle této pověry divé ženy unášejí šestinedělkám pěkné a zdravé děti, podvrhujíce jim za ně svá vlastní děcka potvorná a neduživá. Takové věště — jinak podhodek, podvrženče, proměnče zvané — je povahy potměšilé, až démonické. Dělá se nevěda, zatím má za ušima. Na nohy se nemůže dlouho postaviti a jest jako blbé, ale nejsouc nikým pozorováno, vykračuje si zcela pohodlně a rozumí všeličemu. O tom se může snadno přesvědčiti, kdo má v domě takové věště. Složí se uprostřed jizby ohníček, okolo něho nastaví se vaječích skořápek s vodou, jako na vaření, a pak všichni domácí vyjdou z jizby. Dívajíce se klíční dírkou, uvidí, jak se věště k ohníčku přibere a zvolá: „Jak jsem *čert starý*, v takových hrncích jsem ještě jak živ neviděl vařit.“ Když potom zase vejdou do jizby, děcko lap na zem, a dřepí zase jako blbé.

Takového věštěte dostalo se ženě rychtářově (v. 19). Bylo hrubě zlé a hrubě šklibavé (v. 24) a vynikalo nenasytnou žravostí (v. 28 – 31). Ukradené dítě rychtářčino

divoženka ztratila nebo pohodila na louce v cizí krajině. Tam je našel „pan Trum" a vychovával za vlastní. Když pak mu spolužáci přezdívali nalezenců, dítě se rozžalostilo a šlo hledat svých rodičů. Zvláštním jakýmsi vnuknutím, jehož nevinným dětem propůjčuje i poesie umělá (srovn. Nerudovu Balladu horskou), dítě vypátralo nejen své rodiče (v. 8), nýbrž i poznalo, koho matka jeho vychovává, a pomohlo jí od věštěte. Kolíbalo je a „pěkně mu zpívalo": „Zatoč se, ďáble, kolečkem, vyleť okynečkem, šak už se's dost nakolíbal, mé matičky nasužoval" (v. 32—35). A skutečně, ďábel (= věště) kolečkem se zatočil a oknem vyskočil.

Okna na venkově v zámožnějších domech skládala se za stara často ze samých koleček (kotoučků) olověnými rámečky spojených. Takových kotoučků věště, vyskakujíc oknem, dvanáct vyrazilo, třináctý narazilo. „To (t. ten výlet oknem) máš, matičko, znamení, koho's vychovávala," praví na konec vlastní dítě.

Podobný mythický děj náš pěvec zcela jinak zpracoval, nežli skladatel písně o zavedeném ovčáku. Našemu pěvci nešlo o pouhé vypravování zajímavého příběhu, proto ponechává obrazivosti čtenářově, či vlastně zpěvákově, aby si vedlejší okolnosti děje ze svého doplnil. Skladatel naší ballady nevypravuje nám, kde se dítě na zelené louce vzalo; nezmiňuje se o tom, kterak se odcházejíc se svými pěstouny loučilo a proč tak beze vší námitky od nich propuštěno bylo; ani nám zevrubně nelíčí, jak se rodiče s navrátilým synáčkem vítali, se divili a vyptávali a j. Náš pěvec daný děj zpracoval dramaticky a vypravuje nám ho ve své písni z většího dílu osobami jednajícími. K takovému dramatickému zpracování nehodily by se všeliké podrobnosti a vedlejší okolnosti děje, proto jich prostě pominul a tím bedlivější zřetel obrátil k charakteristice jednajících osob a ku plastickému znázornění hlavního děje.

Hlavní osobou naší ballady jest hošík rodičům od divoženky unesený; k němu se soustřeďuje všecek náš

zájem. Vyrůstaje v domácnosti svých pěstounů, asi bezdětných a zámožných („pan“ Trum), nabyl tu snad i lepšího vychování než jiné děti venkovské. Zvláště vynikal neobyčejnou u dětí citlivostí. O svém původu neměl žádné vědomosti; ale tajemství jeho, jakkoli neuvědomělé, tížilo mu na srdci. Celá povaha tohoto dítěte je jaksi melancholická, v sebe uzavřená, čehož asi příčinou bylo, že ho jeho pěstounové vzdalovali styku s ostatními dětmi a lidem vesnickým vůbec, sice by se byl dověděl od nich o svém původu již dříve, než začal choditi do školy. Nabyv pak z posměšků svých spolužáků jistoty o tom, co už sám jaksi tušil, odhodlal se ihned opustiti dům svých pěstounův a vyhledati svých vlastních rodičů. Charakteristické jest, že náš hošík, odcházeje z domu, béře si na cestu nejen chleba, nýbrž i potravu duševní, své školní knížky.

Plasticky*) nám píseň představuje starou rychtářku, matku hošíkovu. Všechen její čas, všechnu její péči zabírá krmení a ošetřování nenasytného netvora, od něhož si netroufá na chvilku odejíti, ani když vlastní její dítě na dvéře tluče a matičkou ji nazývá. A toto hrozné soužení trvalo již sedm let!

Pozn. V. 1. Podivné jméno *Trum* čte se také v legendě o sv. Dorotě: Šla (Dorota) jednou skrze králů dvůr, přišel na ni sám král Trum (Suš. 8). — V. 19. *Rychtář* n. *fojt* byl za dob poddanských (do r. 1818) v každé obci. Míval obyčejně značně větší majetek než ostatní sedláci (v. 30. dvanáct krav podojila), od roboty svobodný (rychtu, fojtství). Z jeho úřadu bylo oznamovati sousedům robotu a jiné povinnosti panské a dbáti o jejich náležité vykonávání, souditi v obci drobné věci sporné a p. Vedle něho byl v obci pudmistr (purkmistr, starosta) pro věci obecní. — V. 32. V jiném čtení naší písně (Suš. 779) vypravuje se: A byla jedna mynářka, zaklnula svého synáčka, přiletěli dva *ďáblové*, dítě vzali, dali jiné atd. I tu se praví dále, kterak „ďábel z kolíbky vyletěl, tři kola jest *v okně*

*) Plastickým představováním v umění rozumíme způsobilost, nemnohými prostými prostředky představiti předmět tak, aby obrazivost byla nucena utvořiti si o něm obraz celkový.

vybil.“ I jinde (Suš. 790) se vypravuje, jak ďábel bezbožnou nevěstu v tanci uchvátil, „pod paže ju popad, *oknem* s ňú vyletěl. — V. 36. Ďábel kolečkem zatočil = zatočil se (jako v. 32). *Kolečkem* instr. srovnávací (voda se točí kolečkem) = přemetem vyleť. — V. 40. Neobyčejná vazba „znamení za své vychování“ vysvětluje se odtud, že skladateli té písně vedle „znamení“ tanulo na mysli také „dík“. Jinde (Suš. 779. čteme: To máte lidé znamení toho ďábla kolíbání, t. j. že jste kolíbali ďábla, ne dítě lidské.

---

9. **Zakletá dcera.**

(Suš. 143, Kyt 212.)

Putovali hudci,
tři švární młádenci,
putovali polem,
rozmłúvali społem.

Uhlédli tam dřevo,
dřevo jaborové,
na husličky dobré.

Poďme my ho sťati,
huslí naděłati.
Budú z něho, budú
troje husle hłasné.

Ponýprv zarubli,
dřevo zesinalo.
Po druhéj zaťali,
dřevo zapłakało.
Po třetí zaťali,
dřevo promłuviło:

„Nerúbajte, hudci,
přešvární młádenci!
Nejsem já to dřevo,
sem já krév a těło.
Kořeň vykopejte,
otci mě dodejte,
otcovi na radosť
a matce na žałosť.
Tá mě zaklnuła,
dyž sem vodu brała,
že sem s miłým stáła,
slovko s ním młuviła:
„Ostaň, céro, ostaň
jaborem vysokým,
lístečkem širokým.“

O neščasná máti,
kerá klne děti!

Za stara, kdy víra v jisté splnění vyslovené kletby byla všeobecná,*) úchvatným zajisté dojmem působila pí-

*) Srovn. na př. pohádku Sedmero krkavců (Bož. Němc. V. 99). o třech zhavranělých bratřích (VII. 223) a j.

seň o dceři, od vlastní matky v javor zakleté a zvláště důtklivou výstrahou zazníval její konec: „O nešťastná máti, která klne děti!“ Proto také naše píseň dříve byla velmi oblíbena, jak o tom svědčí hojná různá zpracování této látky, zaznamenané jak ve sbírce Sušilově, tak i Erbenově, Kollárově a j.

Když pak časem tato mythická idea náboženská lidu z mysli vyvanula, pozbyla i píseň sama původního významu a vytrácela se z paměti lidu.

Nás nyní tato ballada nechává celkem chladnými, nejen z příčiny dotčené, nýbrž i pro nedostatek jiného obsahu ideového. Její vnější děj je zajisté velmi pěkně vypravován, ale vlastního, vnitřního děje v ní není žádného. Hlavní osoba, zakletá dcera, představuje se nám po vyplněném zakletí zcela passivní, anať jen prostě vypravuje o svém zakletí, a o matce, původkyni hrozného osudu dceřina, podává se pouhá zpráva. Dle našeho textu hudci javor nesťali za prvotním úmyslem; neboť měli jenom jeho kořen dodati „otcovi na radost a matce na žalost“; o houslích javorových není tu dále žádné řeči.

Pozn. V. 6. Dřevo javorové = strom javor. — V. 20. Nejsem já *to* dřevo, za které mne máte. — Vv. 28 a 29 přibrány jsou z „jiného čtení“ Sušilova; bez nich byla by kletba matčina zhola neodůvodněna.

Jinak a mnohem lépe zbásnil touž látku pěvec slovenský (Koll. II. 4):

Mati diovča zháňá
s postele za rána:
„Anna, moja Anna,
choďže ty na vodu,
na vodu studenú,
pod lipu zelenú.“

Šła Anna pre vodu
na łúčku zelenú.
nemohła načrieti[1])
pre studňu srubenú.

Mať na ňu vołała:
„Anna, moja Anna,
kděže si tak dłúho?
Bodaj zdreveněła!

Anna zdreveněła
zeleným javorom,

[1]) načerpati.

krhła[2]) zkameněła
meravým[3]) kameňom.

Leží vedla, leží
jeden chodník pravý,
išli dva mládenci,
dva bratia vandrovní,
oba boli hudci.

„Ach bratríčku miłý,
kolký svet sme prešli,
eště sme takého
javora něnašli.
Odtnimeže si my
po jedných husličkách,
po druhých sláčikách.[4])

Prvý raz zaťali,
krev z něho ronila.
Hneď sa polakali,
na zem popadali.
Druhý raz zaťali,
słovo usłyšali:

„Rúbajtě, rúbajtě,
jen srdce něraňtě!
Ništ sa vy nebojtě,
ale si odtnitě
na jedny husličky,
na druhé sláčiky.

Choďtě, prehúdajtě
pred mej matky vráta:
„Toto je ta panna
v javoru zakliata,
toto sú husličky
z tej vašej Anničky,
a tyto sláčiky
z jej pravej ručičky!“

Išli ti mládenci
żałostně hrajúcí.
Keď matka słyšała,
na okno bežała:

„Ach, mládenci moji,
choďtě že preč, choďtě
a žial mi nerobtě,
však já ho dosti mám,
že Anničky němám!“

[2]) dřevěná nádoba na vodu. — [3]) tuhým, tvrdým. — [4]) sláčik — smyčec.

V tomto zpracování zcela jinak odůvodněna jest *vina* matčina, za niž ji potom stihne zasloužená pokuta.

Časně z rána matka shání nevyspalou ještě dcerušku s postele a posílá ji na vodu ke vzdálené studánce. Když se děvče hned nevrací, matka svou prchlivostí dá se strhnouti k hrozné kletbě nad vlastní dcerou. Již touto kletbou matka těžce se provinila, porušivši jí posvátné svazky lásky mateřské, které ji k vlastní dceři měly poutati. Ale

její vina ještě se zvětšuje tím, že dcera byla zcela nevinna. Nezabavilať se u studánky z lenosti nebo nedbalosti, nýbrž proto, že džbánem nemohla dosáhnouti vody pro vysoký srub studánky a kliky tam nebylo.

Nerozvážná kletba matčina se splnila. Dcera zdřevěněla zeleným javorem. Přicházejí dva hudci, překrásný strom javorový zalíbí se jim, i chtí si z něho po kuse utíti na hlásné housle. Když po první ráně javor krev roní, polekají se a ustávají od své práce. Zatnou podruhé, a z javora ozve se hlas zakleté dcery, pobízející je, aby si uťali po kuse na housle i na smyčce, na těch houslích aby její matce zvěstovali osud dceřin, způsobený kletbou vlastní matky. Tato „žalostná“ hudba bude matce do smrti zníti a hlodati ve svědomí i tak již probuzeném.

Delší děj naší ballady je pěkně rozčleněn: 1. Matka a dcera v domě, 2. Dcera u studně, 3. Matčina kletba, 4. Její splnění, 5. Příchod hudců, 6. Javorové housle, 7. Vzkaz dceřin, 8. Jeho vyřízení. Vše jest náležitě zdůvodněno a plyne logicky jedno z druhého. Vypravuje se co nejméně, děj předvádí se nám před oči dramaticky oživený.

Pozn. V. 18. Anna zdřevěněla zeleným javorem, krhla zkameněla meravým kamenem, krásné instr. srovnávací = Anna se proměnila v strom javorový, krhla v kámen meravý. — V. 37 a d. = Utněte si každý po kousku na housle a po větvi na smyčce, jenom srdce neraňte. Strom nahradí ze sebe zas uťaté kusy, jenom když jeho jádro (srdce) zůstane neporušeno.

---

10. Smrť.

(Suš. 9, Kyt. 216.)

Byltě jeden člověk,
bylo mu jakkolvěk.
Šel od role k roli
hledět na obilí:
„Obilíčko moje,
jaké jsi ty pěkné!
Jsi pěkné zelené
od vrchu do země.
Kterak já tě sežnu,
do stodoly svezu!‘

Potkala ho smrti
na velké silnici.
„Co děláš můj choti?
Mám s tebou mluviti!“

„Jdu od role k roli
hledět na obilí.
Mocný, milý Bože,
jak ono pěkné je!“

„Zanechej obilé,
stroj se v roucho bílé;
mám s tebou mluviti,
musíš se mnou jíti.“

„Nech mne, milá smrti,
já mám co činiti.
Dám ti peněz dosti,
co můžeš unésti.“

„A což mi to zlato,
to kladu za blato.“

„Mám já drobné děti,
chci je spořádati.“

„Tvoje drobné děti
bude Bůh živiti.“

„Manželku mám mladou,
komu ji poručím?“

„Tu tvoju manželku
sám Pán Bůh opatří!“

„Zanechej mne, smrti,
až pošlu pro kněze,
co jsem z mládí činil,
na oči mi leze.“

Již tam kněze nechej,
jenom se mnou spěchej!“

„Běda mně hříšnému!
Jsem dlužen každému,
a nejvíc jednomu,
Pánu Bohu svému!“

Střelila ho smrti
střelou přeukrutnou
a bodla ho v srdce
převelice těžce.

Látka naší ballady živě nám přivodí na mysl místo z evandělia sv. Lukáše XII, 15—21, kdež se toto čte: I řekl k nim: Hleďte a vystříhejte se všelikého lakomství, neboť žádného život nezáleží v hojnosti těch věcí, kterými vládne. A pověděl jim podobenství, řka: Pole člověka jednoho bohatého přineslo hojné úrody. I přemýšlel sám u sebe, řka: Co učiním? Neb nemám, kde bych shromáždil úrody své. I řekl: Toto učiním: Zbořím stodoly své a nadělám větších a tu shromáždím všecky věci, kteréž mi se urodily, i zboží svá; a dím duši své: Duše, máš mnoho zboží složeného na mnohá léta; odpo-

čívej, jez, pij, hoduj. I řekl jemu Bůh: Blázne! této noci požádají duše tvé od tebe, to pak, co's připravil, čí bude? Takť jest, když sobě někdo shromažďuje poklady a není bohatý v Bohu.

Zdá se býti nepochybno, že básník náš toto čtení na mysli měl, když skládal svou báseň. Ale jaký rozdíl jest mezi touto balladou a mezi parabolou evandělickou! Básník náš nepřestal na pouhém zveršování a zrýmování slov evandělických, takových „didaktických básní“ poesie lidová nezná. Jak daleko takové básně pokulhávají za prostými sice, ale právě touto svou prostotou velebnými slovy písma, o tom se přesvědčí, kdo srovná obratně zveršované Štulcovy „Perly nebeské“ s původními parabolami evandělickými.

Našeho básníka z celého tohoto čtení evandělického nejvíce dojal strastný osud ubohého boháče, jenž právě v tu dobu, kdy měl nejvíce proč radovati a těšiti se ze života, všeho zanechati a se světa odejíti musil. Pod tímto mohutným dojmem geniální náš básník prostičký příběh o nešťastném boháči zpracoval v malé drama, z něhož týmž mohutným dojmem vyznívá tragický osud pokolení lidského.

Člověk bohatý („šel od role k roli, dám ti peněz dosti, co můžeš unésti“), mladý („manželku mám mladou“), šťastný manžel i otec, za krásného jarního dne vychází do pole podívat se na hojnou úrodu a potěšit se jí. Monolog jeho, kterým tak krásně vyjadřuje svou čistou radost z hojného požehnání božího, nás mile dojímá. Se srdečným účastenstvím provázíme jej od role k roli, díváme se na jeho pěkné zelené obilíčko, s ním se radujíce. I ta jeho starost, kterak to všecko sežne a do stodoly sveze, jest výronem čisté rozkoše. Kdo by měl více příčiny radovati se ze života, než tento přešťastný hospodář?

Však hle, jaký to náhlý obrat, jak neočekávaná katastrofa! Uprostřed jeho požehnaných rolí, uprostřed krásné jarní přírody, uprostřed všeho toho blaha, v mladém věku „potkala ho smrti na velké silnici“! Nehledala ho, ale

našla ho; nevybírala, vzala, co jí v ústrety přišlo („na velké silnici“, když přecházel „od role k roli“). A již jest jejím chotěm, již musí s ní jíti. Jí nezajímá jeho „obilíčko pěkné zelené od vrchu do země“, ani jeho zlato, jímž by se rád vykoupil, „to klade za bláto“; nic jí nedojímá jeho úzkostlivá péče o mladou manželku a drobné děti. Nelítostná a neúprosná smrt ani tolik času mu nedopřeje, by se mohl smířiti s Bohem. „Střelila ho smrti střelou přeukrutnou a bodla v srdce převelice těžce.“

Boháč evandělický zbujněl a zhrdl svým štěstím. A pýcha předchází pád. Ale čím zavinil tento člověk svůj tragický osud? Ničím, zhola ničím! Celá jeho vina jest, že se narodil člověkem. Jesti to osud nás všech, jakž to i sám básník velmi pěkně vyslovil: „Byltě jeden člověk, *bylo mu jakkolvěk*, t. j. na jméně nesejde, buď kdo buď, člověkem tím každý z nás býti může. Tento tragický osud pokolení lidského proniká celý epický příběh naší básně, tenť jest její ideou, jejím vnitřním obsahem. Poučení může si z ní vybrati, jaké kdo chce: „Štěstí lidské jest vrtkavo, nezakládej si na svém bohatství, buď vždy pamětliv smrti a srovnej v čas své účty s Bohem“ atd. Ale takové didaktické tendence, takového mravního naučení báseň naše nevyslovuje, právě proto, že je skutečnou básní, dílem uměleckým.

V Sušilově sbírce jest ovšem takový přídavek, obsahující mravné naučení:

Už ten vtipný rozum,
už mi sloužit nechce.
Rozmilí přátelé,
z toho příklad vemte,
což na mně vidíte,
na sebe čekejte!
Moje milé děti,
na mne pamatujte,
při každé mši svaté
jen mně obětujte!

Soudný čtenář rozezná snadno tuto mdlou prósu pozdějšího veršovce od oné mohutné poesie geniálního básníka. Hned ty první dva verše nejsou v nižádné souvislosti s předchozím dramatickým ukončením, je to nejspíše nahodilá reminiscence z jiné básně. A co-potom následuje, není než jalové povídání mravoučné.

Vnější pak svou formou naše báseň jest pravým vzorem výtečné ballady. Nikde tu není zbytečného povídání, nikde zdlouhavého popisování. Děj, naznačený toliko mohutnými konturami, postupuje a stupňuje se dramaticky, monolog střídá se s dialogem. Ballada naše jako tragédie má svou peripetii a svou katastrofu. Zvláště peripetie svým mohutným kontrastem dojímá neodolatelně naší mysli: Tam šťastný mladý člověk uprostřed jarní přírody a krásné úrody, tu hrozná, neúprosná smrt. Jak náhle, jak tragicky mění se tu jeho blažená radost v hrůzu zdrcující!

Původem svým ballada naše odnáší se k době přechodu od pohanství ke křesťanství. K starému jejímu původu ukazuje představa smrti jako střelkyně, i starý nom. „smrti"; kdežto ze zmínky o knězi a o zpovědi poznáváme básníka křesťana. Ovšem tato její poslední úprava spadá v dobu pozdější.

Látka této básně vyskytuje se ve sbírce Sušilově v několika různých variantech, ale žádný z nich nedostupuje velkolepé výše naší ballady. V jedněch vypravuje se prostě děj vnější, ne to, co se v nitru lidském děje, v jiných dere se všetečně na povrch nebásnická tendence mravoučná. Jeden z nich jest výbornou illustrací známého výroku, že „du sublime au ridicule il n'y a pas qu'un pas" (od vznešena k směšnu není než krok). Zní takto:

Putoval robenek [1])
od otce, mateři.
Nadešła ho smrti
na jednej silnici.

„Počkej, robenečku,
mam s tebu młuviti,
mam s tebu młuviti,
že maš dnes umřiti."

[1]) mladík.

„Ma miła smrtničko,
zaněchaj mně eščе,
do dňa devateho,
do roka sedmeho.“

Sedmy rok přichodi,
devaty děň stoji.
Dał se oholiti,
vylez mezi děti.

Smrť buři na dveře.
Vyšło k ni pachole:
„Ma miła stařeno,
něni tu žadneho.

Mamy doma něni
a taty němamy.“

Smrt na to nědbała,
do dveři se brała;
přes prah překračała,
na pec pohlidała,
na pec pohlidała,
po peci sahała.

„Vstaň s peca,[2]) ty hoły,
dy robenka něni!“ [3])
Hneď ho za krk vzała
a o zem nim prała,
a takhle ho stiskła,
ež[4]) krev z něho piskła.

[2]) *pec* v lašském nářečí rodu mužského. — [3]) vždyť ty nejsi malý hošík. — [4]) až.

Zamýšlel-li básník svou skladbou vzbuditi v posluchačích náladu humoristickou, nelze na jisto tvrditi; ale podařilo se mu to znamenitě. Jen se podívejme na hrdinu této básně! Byl mladým šohajem, putoval od otce, mateře, asi na zkušenou do světa, ana ho taktéž na silnici potká smrt. Hodlá ho na místě se světa sprovodit, ale jest milosrdna: po jeho vlastním přání povolí mu sedm let a devět dní lhůty.

Zatím náš robenek zařídil si své hospodářství a oženil se. Když pak vypršela lhůta povolená, ukrývá se smrti jako jiný pštros. Oholí se, ženu pošle z domu a vyleze na pec mezi děti, hodlaje takto smrt ošáliti.

Může-li býti figury komičtější, než toto staré dítě na peci? I všecek sloh naší básně má do sebe ráz humoristický, jmenovitě, jak nejstarší synáček vyřizuje smrti vzkázání svého chytrého tatíka. „Ma miła stařeno, něni tu žadneho; mamy doma něni a taty němamy.“ Ani ná-

sledující katastrofou neruší se nikterak dojem komický. Náš „chytrý“ robenek jiného osudu nezasluhoval. Sám si smluvil a vyžádal lhůtu, které nyní ošemetně a hloupě dodržeti nehodlá

---

11. Sirotek.

(Erb. 523.)

Osiřelo dítě
o půl druhém létě.
Když už rozum bralo,
na matku se ptalo.
„Ach táto, tatíčku,
kde jste děl mamičku?“
„Tvá matka tvrdě spí,
žádný jí nezbudí;
na hřbitově leží
blízko samých dveří.“

Jak dítě slyšelo,
na hřbitov běželo,
špendlíčkem kopalo,
prstíčkem hrabalo.
Když se dohrabalo,
smutně zaplakalo.
„Ach mámo, mamičko,
promluvte slovíčko!“
„Jdi dítě, jdi domů,
máš tam jinou mámu.“
„Ach není tak milá,
jako vy jste byla.
Když má chleba dáti,
třikrát jej obrátí.
Když vy jste dávala,
máslem jste mazala.
Když hlavičku češe,
krev potůčkem teče.
Když vy jste česala,
vy jste objímala.
Když nožičky myje,
o škopíček bije.
Když vy jste mývala,
vy jste je zlíbala.
Když košilku pere,
div mne neprokleje.
Když vy jste právala,
vy jste si zpívala.“
„Jdi domů, mé dítě,
zejtra na úsvitě
přijdu, vezmu si tě.“

Dítě přišlo domů,
položilo hlavu.
„Ach táto, tatíčku,
už vidím mamičku.
Má mamička milá,
celá pěkně bílá!“
„Co, dítě, co děláš?
vždyť mamičky nemáš!
Vždyť nikdo tu není,
marné tvé vidění!“
„Ach táto, tatíčku,
chystejte rakvičku.

Má dušička Bohu,
mé tělo do hrobu.
Do hrobu k mé matce,
ať jí zplesá srdce!“

Jeden den stonalo,
druhý den skonalo,
třetí pohřeb mělo.

Píseň o dítěti osiřelém, zlou macechou týraném a od zemřelé matky z trápení vysvobozeném, zachovala se z dob pradávných až po naše časy. Není snad po vlastech našich osady, kde by buď posud nebo do nedávna neznali a nezpívali píseň o ubohém sirotku. Jak oblíbena ode dávna byla, toho také důkazem, že na její prostinký, ale srdečný nápěv složena byla i píseň nábožná „Ach kýž jsem slavíčkem“, tolikéž velmi oblíbená.

Záhy osiřelo naše dítě, o půl druhém létě. Do domu přijde macecha zlá, která s ubohým sirotkem hrubě a nelidsky nakládá. V paměti týraného dítěte probouzejí se tím znenáhla zatemnělé vzpomínky na dobrou matičku k plné živoucnosti; v její lásce vidí jedinou útěchu, radu i pomoc ve své opuštěnosti a svém těžkém soužení. Jde na hřbitov a na hrobě matčině žaluje svou křivdu a prosí pomoci. Té se mu dostane hned druhého dne. Chorobné dítě vidí svou milou matičku, ana mu přináší osvobození. Umírá, žádajíc, aby bylo pohřbeno v hrobě matčině.

Povahy osob jednajících kresleny jsou v naší balladě znamenitě, z nich vyrůstá zcela přirozeně celý děj. Hlavní osobou jest ubohý sirotek; jeho povaha dětská výborně jest vystižena. Poznává, že žena, která ho tak nelidsky týrá, není jeho matkou; rozpomíná se, že měl kdysi jinou ošetřovatelku laskavou, dobrotivou a jej vroucně milující, a ta že byla jeho pravou matkou. Neví však posud, že lidé umírají a odsud na věky odcházejí, i ptá se ve své dětské naivnosti otce, kam poděl jeho mamičku. Uslyšev od něho, že jeho matka v hrobě „tvrdě spí“, odebere se na hřbitov, aby ji zbudil, třebas otec tvrdí, že jí žádný nezbudí. „Špendlíčkem kopalo, prstíčkem hrabalo, až se dohrabalo.“ Jaká srdečnost, kolik prostomilé poesie v těchto prostých slovech! Zcela pochopitelné přízraky,

které chorému dítěti na oči staví horečná obrazivost, náš pěvec velmi pěkně sbásnil v čirou, opravdovou skutečnost, jsa v tom ovšem podporován obecnou tehdy věrou lidu v možnost takových zjevení.

Povaha matky a macechy zobrazena jest názorně kontrastujícím vylíčením, kterak obě s dítětem zacházely. Macecha mimo to jest i tím charakterisována, že ani její muž neodváží se dítěti svému říci to, co mu řekla matka v hrobě, že má „jinou mámu“; vědělť, že jí není, kdežto jeho zemřelá manželka jí neznala, že je tak zlá.

Pozn. V. 3. když už rozum bralo, var. Suš. 161: přišlo do rozumu. — Po v. 18. čtou se v našem textě ještě tyto vv.:

Mé dítě, nemohu!
mám na hlavě hlínu
a na srdci kámen —
hoří jako plamen.

Nemůže promluviti, ale přece mluví! Slova ta byla by na místě, kdyby dítě své matky prosilo, aby vstala, jak se děje u Sušila (str. 161): „Má maminko, vstaňte, chlebíčka mně dajte!“ A i tu podivně by znělo, že „kámen (v hrobě!) hoří jako plamen“. Verše ty jsou asi pozdější vložkou.

Od v. 39. počínajíc Erben zaznamenal také jiný konec tento:

„Jdi, dítě, jdi domů,
poruč pánu Bohu!“

„Mamičko, nepůjdu,
tady plakat budu.

Vy tu spíte v hrobě,
vemte si mne k sobě!“

A na hrob na trávu
položilo hlavu.

Do pláče se dalo,
žalostně plakalo.

V tom pláči usnulo
s matkou se shledalo.

Zakončení toto jest jaksi modernější. Dítě umírá na hrobě matčině smrtí přirozenou; nadpřirozené zjevení matčino se zcela pomíjí.

b) Vraždy jsou dosti častým podkladem našich ballad. Ale násilné takové skutky nevypisují se do podrobna jakožto ohavné zločiny na výstrahu a odstrašení posluchačům, jak vidíme v písních kramářských, nýbrž vyjímají se

z nich s podivuhodným uměleckým taktem jen ty momenty, které jsou nejzpůsobilejší vzbuditi tragickou bázeň a soustrast.

12. Sestra travička.

(Suš. 167, Kyt. 218.)

Ulianka[1]) krásná panna
u Dunaje šaty prała.
Dojeli tam cizí páni:
„Poď, Uliško, pojeď s námi!“

„Já bych s vámi ráda jeła,
dybych tu bratra neměła.“

„Bratra možeš otráviti,
možeš s námi přeca jeti.“

„Jak bych já ho otráviła?
Temu sem sa neučiła.“

„Běž do lesa dubového,
najdeš hada jedového.
Uvař mu ho k snídaníčku,
jak rybičku s černú máčkú!“

Už Janíček z hory jede,
vesele si vypraskuje.
Hned mu vrata otvírała,
vrané koně vypřáhała.

„Uliánko, co nového,
že vypřáháš koňa mého!“

„Poď, Janíčku, k snídaníčku,
máš přichystanú rybičku.“

[1]) Julianka.

„A co sú to za rybičky?
Dyž nemá žádná hłavičky!“

„Hłavičky sem zutínała,
sama sem jich posnídała.“

Jak ten první kúsek zedł,[2])
hneď na levé líčko zbledł.
Jak ten druhý kúsek zedł,
hneď na obě líčka zbledł.
Jak ten třetí kúsek zedł,
hneď na celé tělo zbledł.

„Běž, Uliško, pro vínečko,
ať si ovłažím srdečko!“

Donesła mu łužovice:[3])
„Pij, Janíčku, pij velice!“

„Běž, Uliško, pro peřinku,
nech położím svú hłavěnku!“

Donésła mu tvrdý kameň:
„Ostávaj tu s Pánem Bohem!“

Bojanovské zvony zvóňá,
Uliánku drábi hóňá.
Ty mutenské zezváňajú,
Uliánku doháňajú.
A hodonské dozvóniły,
Uliánku dohónili.

Janíčka na kerchov[4]) nesú,
Uliánku kati vezú.
„Zazdite mia do kaménı́,
nech o mně pěsničky néni.“

[2]) snědl. — [3]) vody z louže. — [4]) hřbitov.

Zedníci ju zazdívali,
panny pěsničku skłádały.
Ulianku už zazdili,
panny pěsničku słožiły.

Žádná látka epická nevyskytuje se v tolika rozmanitých variantech jako všude známá píseň o sestře travičce, aniž z toho souditi smíme, by se zločin tento tak často opakoval. Právě naopak, způsob, jakým sestra svého bratra se světa provodí, dokazuje, že pověst o takovém zločinu polomythická z dob pradávných se zachovala, a naplňujíc mysl lidu tragickou hrůzou ze zločinu neslýchaného, všude obliby docházela. Že ve skutečnosti nikdo se neotráví, požil-li by hadího masa na způsob ryby připraveného, o tom se dále neuvažovalo.

Když v rodině slovanské odumřeli rodiče, nejstarší syn se ujal hospodářství a stal se poručníkem ostatním sourozencům na místě otcově. V naší písni bratr sám se svou sestrou hospodaří na statečku zděděném. Že by bratr se sestrou zle nakládal, o tom ani v naší písni ani v kterém z jejích hojných variantů není žádné zmínky. Přes to však sestra těžce nese svou podřízenost a ráda by se z ní vyprostila sňatkem manželským. Snad jí toho bratr nedovoloval, jakož se v jiném čtení Sušilově podotýká.

Nevole její stupňovala se v záští, pobyt ve společné domácnosti s bratrem stává se jí protivným a nesnesitelným. A tak vítána jest jí nabídka i neznámých, „cizích pánův“, aby jela s nimi, a na jejich radu odhodlá se otráviti bratra, by jí v tom nepřekážel. A hned se také chystá provésti svůj hrozný úmysl. Dle rady cizinců chytne hada jedovatého a připraví ho bratrovi k snídaní, až by se vrátil z lesa, kam zajel na dříví.

V tom už bratr z lesa jede a vesele si práská bičem. Jak účinný to kontrast mezi jeho bezstarostnou veselostí a černou zradou, kterou vlastní sestra proti němu kuje. Ihned mu ochotně vrata otvírá a koně vypřáhá, což jindy nečinívala. Podivením, jež bratr nad tímto neobyčejným

chováním sestřiným vyslovuje, básník náš projevil dobrou znalost lidské duše. Chovají se tak lidé k tomu, proti kterému zamýšlejí něco zlého, aby nevzbudili jeho podezření, ač je takovým nezvyklým chováním tím více vzbuzují.

Provedeným zločinem sestra uvalila na sebe vinu velikou, tím větší, čím něžnější jeví se nám sice vzájemná láska mezi bratrem a sestrou v písních a pověstech všech národů slovanských. A tuto svou těžkou vinu ještě stupňuje svým dalším, nelidským chováním k umírajícímu bratrovi, dávajíc mu místo žádaného vína na občerstvení vody z louže a místo podušky pod hlavu tvrdý kámen.

Za tuto hroznou vinu stihne sestru travičku zasloužená pokuta. Tato v různých variantech naší písně jinak a jinak se doličuje. U Erbena (str. 535) dívka hned po smrti bratrově vzkazuje svému milému, aby přijel, že bratr už jest otráven. Ten jí však odkazuje: „Když jsi bratra otrávila, ani mne bys nešetřila." Pokuta to ovšem veliká, ale psychologicky není odůvodněno, proč ji tedy milenec k takovému zločinu naváděl? V jednom variantě Sušilově „u bratrovy rakve stála, vlasy rvala, smutně lkala". Tu tedy sestra travička, zdrcená svou vinou, zůstavena za pokutu hrozným mukám probuzeného svědomí. Jinde dán průchod trestající spravedlnosti, a vinnice buď kolem lámána (Erb. 535), nebo upálena (Suš. 169).

V naší písni vinnice prchá s místa spáchané bratrovraždy, jak se můžeme domýšleti z jejích slov: „Ostávaj tu s Pánem Bohem," za svým milencem. Ale v tom už ozvou se zvony v rodné vsi Bojanovicích na poplach, svolávajíce lid, aby se vydal stíhat vražednici. Hlaholy poplašných zvonův i pokřiky stíhajícího ji davu doléhají k sluchu prchající sestry travičky a štvou ji v před, jako hlasy starověkých furií. Dochvátá do sousedních Mutěnic, ale i tam ji vítá děsný hlahol poplašných zvonů, dav jejích stihatelů stále vzrůstá, až jest v Hodoníně polapena a domů přivedena právě v tu chvíli, kdy mrtvolu bratrovu na hřbitov nesou. Pokutu vyvolila si sama. Nelekáť se ani tak smrti, jako té možnosti, že by lid o jejím ne-

slýchaném zločinu složil píseň a tak vědomost o něm zachoval paměti i budoucích pokolení. Proto přeje si býti zazděna, aby co nejdříve zmizela s povrchu země i z paměti lidu. Přání její splnilo se jen z menší polovice:

Zedníci ju zazdívali,
panny pěsničku skládaly.
Uliánku už zazdili,
panny pěsničku složily.

A ta smutná píseň o sestře travičce zpívá se posud po všech vlastech slovanských i jinde.

Pozn. V. 14. S černou omáčkou, aby bylo nesnadno rozeznati hada od ryby. — V. 25. Náš text tu zní: „Hlavičky sem urúbala, pod okénkem zakopala". Slovy těmi byla by sestra vzbudila podezření bratrovo: proč zakopávati hlavičky *rybí*? Zpěvák interpolator měl na mysli „jedovaté hady". Proto lepší jsou verše převzaté z jiného čtení Sušilova. — V. 41. Bojanovice, Mutěnice, osady na Hodonsku. — O takovém poplašném zvonění děje se zmínka i v jiných písních, na př.: V Novém Městě zvony zvóňá, už Janoška drábi hóňá (Bart. II. 3). Už v Holešově zvonijú a Václavka už honijú (Suš. 91). — V. 50. Jako naše nešťastná Uliánka, tak i Homérova Helena bojí se, aby se nestala předmětem písně i budoucích pokolení: *ὡς καὶ ὀπίσσω ἀνθρώποισι πελώμεθα ἀοίδιμοι ἐσσομένοισιν* (Il. VI. 358).

---

13. Matka travička.

(Suš. 154, Kyt. 221.)

Šla Dorna pro vodu,
pro vodu studenú.
Přijeli k ní páni:
„Pojeď, Dorno, s námi!"
Dorna nemeškała,
na kočár sedała.

„Kdo ste tu z té strany,
zkažte mé mateři:
nech se svadba strójí
na Rakúském poli."

Matka nemeškała,
dvě sklenice vzała,
dvě sklenice vzała,
do sklepa běžała.
A do jednej medu,
a do druhej jedu.

A před syna s medem,
před nevěstu s jedem.

Sám Pán Bůh to změnił:
napił se syn jedu
a nevěsta medu.

Syn se jedu napił,
po světnici chodił,
poručenství robił:

„Tobě, bratře, tobě
štyry koně vrané,
pěkně osedłané.“

„Tobě, sestro, tobě
štyry krávy dojné
a štyry jałové.“

„Tobě, miłá, tobě
ten dům malovaný
za tvé miłování.“

„Co mně, synu, co mně?
Co mně, starej mamě?“

„Tobě, matko, tobě
ten kameň široký
a Dunaj hłuboký.
Že's mě otrávila,
s miłú rozłúčila!“

Smutný obraz rozvratu rodinného v pohraniční od Moravy obci rakouské předvádí nám naše píseň, tím smutnější, že původem rozvratu toho je matka, vášní zaslepená. Z její povahy, jak nám ji náš pěvec několika význačnými rysy jasně zobrazil, vyplývá celý hrozný děj naší ballady, ona jest jeho středem, k ní se všecek odnáší. Proto pominuty jsou leckteré vedlejší okolnosti, jichž se však snadno domyslíme, poznajíce pravou povahu matčinu.

Základním rysem její nešťastné povahy jest nenasytná lakota. Její syn, který po otci jakožto nejstarší převzal hospodářství, našel si nevěstu v sousední obci moravské. Ačkoli syn jest plnoletý a hospodářem samostatným, jak viděti z toho, že umíraje činí o svém majetku poslední pořízení, matka mu přece zbraňuje vzíti si za družku svého života dívku vyvolenou po své vůli a dle svého srdce. Příčina odporu matčina nemůže býti jiná, nežli že nevěsta synova nepřinášela do domu žádoucího věna, jímž by se dle lakotného přání matčina rozmnožil majetek rodinný, bez toho dosti značný. Vždyť pro nevěstu na Mo-

ravu přijížději „páni“, z nichž jest ovšem také sám ženich, a majetek, který zůstavuje po své smrti, také není nepatrný.

Dlouhé a tuhé byly asi spory a boje mezi lakotnou matkou a neústupným synem, milujícím věrně svou vyvolenou, než se syn posléze odhodlal provésti svou proti vůli matčině. Ani se s matkou nerozloučiv, aniž co pověděv o svém úmyslu, odjíždí se svými důvěrníky pro svou nevěstu. Zastane ji u studně a hned odtud ji odváží do svého domu, vzkázav napřed své matce, aby mu vystrojila svatbu.

Záští, které proti nenáviděné nevěstě již dávno doutnalo v srdci matčině, vyšlehlo při této neočekávané zprávě plným plamenem. Ihned se odhodlá učiniti všemu rázem konec a chystá se otráviti nemilou snachu. Avšak „sám Pán Bůh to změnil“: ze sklenice s jedem, nachystané pro nevěstu, napil se syn.

Cítě účinky otravy a věda, že vlastní matka učinila konec jeho mladému životu právě v tu chvíli, kdy mněl dojíti svého největšího blaha, činí poslední pořízení o svém majetku, který odkazuje svému mladšímu bratru, své sestře a hlavně své milé.

A matka v tuto hroznou chvíli, nejevíc nejmenšího zármutku ze smrti synovy, aniž litujíc svého zločinu, — hlásí se ještě o dědictví po synu, její vinou zhynulém! Věru až mráz nás obchází nad tímto ledovým chladem necitného srdce matčina! Mimovolně zvoláme tu s básníkem: Quid non mortalia pectora cogis auri sacra fames! (Verg. Aen. III. 56.)

Takovým nelidským chováním matčiným básnicky odůvodněna a oprávněna jest děsná kletba synova:

Tobě, matko, tobě ten kámen široký
a Dunaj hluboký,
že's mě otrávila, s milou rozloučila!

Pozn. Píseň naše vyniká neobyčejnou stručností a úsečností: samé asyndeton, samá výpustka. — V. 7. Kdo ste tu z té

strany = z Rakous. — V. 34. Těmito slovy, nedočkavým chvatem vyráženými a opakovanými, básník plasticky maluje dychtivou lakotu matčinu.

14. Vražednice dítěte.

(Bart. II. 9, Kyt. 226.)

Šla Kačenka na procházku
nade młýnem na tú hrázku.
Jak pres hrázku prekročiła,
prešvarného syna měła.
Pantličkú krk zavázała,
hodiła ho do Dunaja.

Stáła baba za šašinú,[1])
prozradila Katerinu.
„Radní páni, co děłáte,
dyž Kačenky nechytáte?
Prešvarného syna měła,
hodiła ho do Dunaja."

„Podívaj sa, Kaćo, oknem,
ide-ji[2]) tam mati s otcem?"
„Neidú tam otec, mati,
lež [3]) to idú štyré kati,
mú hłavěnku dołů sťati."

Dyž už byli na tom mostě:
„Pozastav sa, kate mistre!
Nech sa já ešče podívám,
pro koho ze sveta ít mám.
Pro Janíčka, pro Janíčka,
pro švarného šohajíčka!"

Dyž už Kačenku měli sťať,
pozastavil sa mładší kat:

[1]) rákosím. — [2]) jde-li. — [3]) než.

„Chceš-i, Kačenko, má byti?
Chcu ťa od smrti zbaviti.“
„Dyž sem nebyła Janova,
nebudem [4]) ani katova.“

Dyž už Kačenku měli sťať,
pozastavił sa starší kat:
„Chceš-i, Kačenko, má byti?
Chcu ťa od smrti zbaviti.“
„Dyž sem nebyła mładšího,
nebudem ani staršího.“

„Vysleč, kate, můj kabátek,
za ním je žłutý dukátek,
od miłého darovaný
za můj vínek za zelený.“

[4]) nebudu.

Děj této ballady sám sebou je zcela prostičký, ba řekněme všední. Nezachovalá dívka zavraždí své dítě a jest za to popravena. A přece právě tato ballada je z nejkrásnějších, které kdy sbásněny byly. Co jí dodává síly a života, básnické krásy a ceny neskonalé, jest mistrné vylíčení psychického stavu dívčina, povahy mysli dívčiny, toho, co se děje v duši dívčině. S této stránky duch z celé látky vybleskuje, aby na samém konci básně zazářil leskem zvláště jasným. K tomu cíli všechen děj se nese a dle toho básnicky mistrně upraven.

Svedená dívka, milencem svým zrádně jsouc opuštěna, odhodlá se vraždou vlastního dítěte zatajiti svou hanbu; je však prozrazena a na smrt odsouzena. Vědoma sobě jsouc své viny a přesvědčena, že jen pokutou smrti lze smýti vinu i hanbu zároveň, odhodlaně kráčí na místo popravní. Mysl její obírá se zrádným milencem, zastaví se, aby nad ním vyřkla rozsudek smrti horší, rozsudek smrti mravní. Její osud jest rozhodnut nejen nálezem

soudním, nýbrž i jejím vlastním svědomím. Život stižený vinou a hanbou nemá pro ni ceny, proto rozhodně a rozhorleně odmítá návrhy obou katů, mohouc dle tehdejšího práva zachovati si život a dojíti svobody, kdyby se odhodlala přijmouti nabízenou ruku katovu ke sňatku manželskému. Majíc už skloniti šíji pod meč popravní odevzdává katovi za jeho službu „žlutý dukátek, od milého darovaný za vínek zelený", vykonávajíc tím mravní popravu nad zrádným milencem. Věru tento jeho dukát, octnuvší se v rukou katových, bude ho na svědomí páliti do nejdelší smrti!

Tak představil nám básník vpravdě geniální skutek dívčin v básnickém osvětlení tragické viny, kteráž jsouc odčiněna smrtí její, působí očistu vzbuzených vášní bázně a soustrasti jako pravá tragédie. Dívce této, ana tu stojí před námi jako nějaká antická heroina, věnujeme svou plnou a zaslouženou sympathii. Jak bídným, opovrženým jeví se nám proti ní podlý, ničemný její svůdce, jenž mínil penězi nahraditi nenahraditelnou ztrátu panenského vínku!

A jako svým účinem ballada naše se podobá tragédii, tak i v básnické úpravě vnějšího děje můžeme stopovati jednotlivé doby děje tragického. Máme tu disposici (vražda a její prozrazení), další rozvoj děje (nález smrti), krisi (ortel dívčin nad zrádným milencem), peripetii (odmítnutí nabídky katovy), zvláště pak překvapující katastrofu, důstojnou věru básníka velikého (mravní poprava svůdcova). Dramatického života, jako všem balladám našim, dodává, že se tu co nejméně vypravuje, nýbrž jedná, pročež se napořád užívá dialogu, a že dle důležitého aesthetického zákona prostého okolí jeviště děje scénu od scény velmi názorně nakresleno: Kačenka na hrázi a baba za šašinou, baba na radnici, Kačenka ve vězení, na mostě, na popravišti.

c) Sebevraždu lid pokládá za ohavný zločin a se sebevrahy nakládá velmi přísně. V posvěcené zemi na hřbitově takový nešťastník pochován býti nesmí.

A přece tento „hlas lidu" našim pěvcům, kteří byli z téhož lidu, nebyl „hlasem božím." Sebevražda je dosti častým předmětem našich ballad, a to ballad plných srdečného soucitu pěvcova, ale jen tenkráte, je-li jí pohnutkou nějaká idea mravní. A tou jest zvláště láska: buď touha po milém neukojená, buď láska neopětovaná, nebo nezhojitelný žal ze ztráty milencovy.

Jedna z nejvýznačnějších písní toho druhu jest

15. Ranoša.

(Suš. 186, Kyt. 228.)

1. Zdało se Ranoši
na łoži ležuci,
že Jaša utonuł
po vodě płynuci.

2. Že Jaša utonuł,
jak by ho viděła:
popatřitě, lude,
jak ho miłovała!

3. Chodiła Ranoša,
po břehu běhała,
rybaky na pomoc
po vodě vołała.

4. „Rybaře, rybaře,
pro Boha živeho!
či stě něviděli
Jašanka mojeho?!"

5. „Viděli, viděli,
ale něživeho,
na prostředku vody
mečem probiteho."

6. „Rybaře, rybaře,
na čłuny sedajtě,
mojeho Jašanka
na břeh vyrušajtě!"

7. A hnědkaj rybaře
čłuny zarušali,[1])
miłeho Jašanka
na břeh vyrušali.[2])

8. Skočiła Ranoša
z břehu vysokeho,
vydobyła ten meč
z boku Jašoveho.

9. Meč ten vydobyła,
sama se probiła:
pohlednitě, lude,
jak ho miłovała!

[1]) zatahovali. — [2]) vytáhli.

Snad v žádné jiné výpravné písni lidové nezasahá pěvec sám svou osobou v děj vypravovaný tak, jako se děje v písni této. Náš pěvec, jako by byl očitým svědkem celé té vzrušující události, nemůže se zdržeti, aby nevyslovil srdečného podivu nad hrdinským sebeobětováním nešťastné dívky a tak pro ni nevzbudil soucit a soustrast u svých posluchačů, zděděnými a všeobecnými názory o sebevraždě předpojatých.

Láskou nejvroucnější miluje dívka hocha, jí vzájemnou láskou cele oddaného. Všecky její city a myšlenky stále jen k němu se nesou, v něm všecka žije. Tu jednou v noci má hrozný sen: vidí živě svého milého, an v řece tone. Ihned vzchytí se s lože, běží k řece a svolává rybáře na pomoc. Jest pozdě! Zákeřný vrah učinil mladému jeho životu konec: vrazil mu do srdce meč a vhodil ho do vody. Když rybáři mrtvého na břeh dopraví, zoufalá dívka skočí k němu s břehu vysokého, vytrhne meč z jeho boku a probodne se nad jeho mrtvolou. Nemohouc bez něho žíti, spojuje se s mrtvým smrtí dobrovolnou. Meč vrahův, který jí milého proklál, namířen byl i do jejího srdce. A my nemůžeme jinak, než zvolati s naším pěvcem: Pohlédněte, lidé, jak ho milovala!

Děj naší ballady vypravován jest živě a dramaticky, žene se kvapem ke svému spádu a konci, jako by z něho stále silněji a silněji vyznívalo: Pozdě!

d) Nezřídka obírají si naši pěvci za látku svých ballad neštastné příhody ze života skutečného. V balladách těchto dovídáme se často i jména nešťastníkova, i místa, kde se neštěstí stalo. A právě při těcho písních máme nejlepší příležitost nahlédnouti ve tvůrčí dílnu našich pěvců a podivovati se, jak pod rukama povolaných básníků látka na pohled prosaická a nepodajná nabývá tvaru vysoce uměleckého:

Co sa stało vnově
na Novej Dědině?
Zabiło tam dřevo
syna Strakového.

Toť celá nešťastná událost; déle se básník při ní nezdržuje. Za to tím déle prodlévá při osobě nešťastníkově, jehož mladý život tak bídně zmařen, a líčí nám dále nad míru dojemně žalost pozůstalých, zvláště „ubohé matičky“, která „u postele stála, smutně naříkala, až k zemi padala“ (Suš. 98).

Novina, novina,
co je za novina?
Hodonské panenky
popadały z čłuna.

Dvě ženičky mładé,
tři panenky švarné,
a jeden mładenec,
uvijme jim věnec.

Básník se zvláštním účastenstvím prodlévá při utopené Maryšce. Matka nad mrtvolou dceřinou ruce zalamuje a děkuje mládencům, kteří jí mrtvou Maryšku z vody vynesli, a dívkám, které jí bývaly věrnými kamarádkami (Suš. 126).

Týmž způsobem líčí nám pěvec žalost milenčinu nad mrtvolou utopeného Janíčka:

Hrobaři, hrobaři,
ukopte mi jamu,
velikú, širokú,
co dvá do ní lehnou:
Janošek a i já,
lehneme obádvá (Suš. 86).

---

16. Utonulý.

(Suš. 98, Kyt. 246.)

1. Co sa stało v nově
v městě Hodoníně?
Utopił sa šohaj
při hodonském mlýně.

2. Dyž sa topit začał,
na svú milú vołał:
„Podaj mně ručenku,
topit sa mně nedaj!“

3. Bylo na třetí deň,
vyšeł na vodičku,
přišła jeho miłá
podat mu ručičku.

4. Košulenka tenká
na břehu ležeła:
„Proč sa's, miłý, kúpał,
dyž była neděla?“

5. „Já sem sa nekúpał,
já sem koně brodił;
snáď mia miłý Pán Bůh
do téj vody vhodił.

6. Do téj vody vhodił,
do téj hłubočiny,
že sem si nevšímał
chudobnéj děvčiny.“

7. „Chudobná děvčina
pro Boha prosiła:
Vem si mia, synečku,
abych nesłúžiła.“

Pokuta, která stihla mladíka za to, že se tak hrdě choval k dívce jej milující jen proto, že byla chudobná, je vlastním obsahem této písně. Pěvec velmi účinně všeobecný hlas lidu vkládá v ústa utopenému jakožto uznání a vyznání vlastní viny.

Pozn. Sl. 4. Dle mínění zbožného lidu jest koupati se v neděli znesvěcením neděle; kdo se v neděli koupe, utopí se. „Košulenka tenká“ je právě důkazem, že se nehoda stala v neděli; ve všední den se nosí košile hrubá.

e) „Nešťastná“ vojna, jak ji naše písně nazývají, hlavně po této stránce poskytuje látky k balladám. Jsou to jmenovitě události, jichž účinky bolestně zasahují v klidný život rodinný, jako na př. návrat z vojny těžce raněného syna do domu otcovského.

17. Porubaný.

(Bart. I. 56, Kyt. 186.)

1. Na trávníčku na zeleném,
u studénky u kamenéj
stójí tam kůň ryzovraný,
při něm šohaj porúbaný.

2. Došła k němu jeho matí,
počała ho naříkati:
„Můj synáčku přemilený,
pověz ty mně, co ťa bolí!“

3. „Mňa hłavička tuze bolí,
tá sa jakživ nezahójí.
Má mamičko přemilená,
to mi vojna porobiła!“

Šohaj vrací se po vojně těžce raněný domů. Nedaleko rodné vísky zastaví se u studánky, aby napojil unaveného koně, maje větší starost o svého věrného druha než o sebe sama. Stojí u koníčka ze studánky pijícího, opíraje se o jeho šíj, porubanou hlavu šátkem maje zavázánu. Tam zahlédnou ho starostlivé oči milující a milované matičky. Ihned tam spěchá a vidouc syna svého tak smutného a zamlklého, dobrá matička soustrastně se ho táže, co ho bolí, aby mu schystala léky. Trpká odpověd synova ozařuje nám ostrým světlem neblahé účinky války, jichž jednotlivým, konkretním příkladem je záhuba kvetoucího mladíka a milovaného syna.

Pozn. V 3. sloze původní text zní: „Bolí-li ťa hlava, ruka, tá sa jak živ nezahójí.“ Už porušený rým ukazuje na porušenost textovou. Z úst matčiných tato slova divně se poslouchají; místo soustrasti a útěchy projevuje se jimi tvrdá lhostejnost, která je v přímém odporu se srdečnou otázkou slohy 2.: „Můj synáčku přemilený, pověz ty mně, co ťa bolí.“ A slova synova „Má matičko přemilená, to mi vojna porobila,“ nejsou žádnou odpovědí na předchozí otázku matčinu. Dosaďme místo 1. verše 3. slohy z domyslu tento: „Mňa hlavička tuze bolí,“ pak se oba verše rýmují, a což hlavního, tím nabude celá báseň svého jediné správného smyslu.

Ve sloze 1. čte se původně: na něm šohaj porúbaný, a tak i v textu Sušilově str. 124: na něm Janko porúbaný. Kdyby malíř tuto scénu maloval, myslím, že by těžce raněného vojína postavil vedle koníčka, ze studánky pijícího, podepřeného o jeho šíj. A tak tuším i v našem textě lépe se čte „při něm šohaj porúbaný“, jakož také skutečně mají texty jiné, na př. Černík, Zpěvy mor. Kopaničářů str. 53:

Na téj łúce na zelenéj,
u studénky u studenéj,
je tam koník sivovraný,
při něm Janko dorúbaný.

---

18. Nepoznaný.

(Suš. 123, Kyt. 234.)

1. Na konec Novéj Vsi,
u téj boží muky,
stójí tam děvečka,
załamuje ruky.

2. Załamuje si jich
za svoju hłavičku:
„Komu's mia tu nechał,
švárný šohajíčku?!“

3. „Komu bych ťa nechał,
leda pánu Bohu?
aby sa's modliła,
abych došeł domů.“

4. Šohaj z vojny jede
s hłavú porúbanú:
„Zavaž mi ju, miłá,
naši nepoznajú!“

5. Mamička poznala,
tatíček nemoheł:
„Tatíčku můj starý,
já sem z vojny dojeł!“

Šohaj odchází z milého domova na vojnu. Doma se rozloučil se svými drahými; za rodnou ves vyprovází ho jeho milá. Za dědinou u boží muky nastává smutné loučení. Šohaj ji poroučí v ochranu boží a sebe její modlitbě, aby se šťastně vrátil domů.

Dívka plnila věrně jeho prosbu, a jmenovitě, když se blížil den jeho očekávaného návratu, vychází denně za dědinu k boží muce, modlí se vroucně za něho, vyhlédajíc ho.

Jednoho dne večer „šohaj z vojny jede s hlavou porubanou“: U boží muky se střetne se svou milou a prosí jí, aby mu hlavu zavázala, by ho domácí nepoznali a se příliš nepolekali.

*

Nepozná ho nikdo, ani vlastní otec, ale citlivého srdce matčina neoklamal. Ta poznala hned milého syna, třebas ani tváři jeho nespatřila.

Prostý příběh, jehož poskytla holá skutečnost, náš pěvec překrásně zpracoval ideou náboženskou a ideou lásky, a vytvořil z něho báseň ceny nehynoucí. Jak plasticky zobrazeno jest loučení obou milencův „u té boží muky", kde šohaj všecku svou důvěru skládá v mocnou ochranu boží! Jak něžně vyjádřena jest synova láska k milovaným rodičům, an si dává poraněnou hlavu teprv nyní zavázati, jen aby jich nepolekal! Dvěma prostými slovy „mamička poznala" pěvec náš živěji a krásněji postavil nám na oči nevystihlou lásku mateřskou, než by se mnohému podařilo celou rozpravou. A ten mohutný konec naší písně: „Tatíčku můj starý, já sem z vojny dojel!" Těmito prostinkými slovy osvětluje se ostře celá ta „nešťastná vojna". „Zdráv a silen odjel sem od vás, a nyní vizte, jak se vám vracím! A tak se dělo i mnohým jiným!"

---

19. Vyhlídaný z vojny.

(Suš. 174.)

Sestra bratra vystrójała[1])
na tú vojnu na daleko:
košułku mu vyválała,
aby sa na něm běłała;
šňůrečku mu zavázała,
by sa na něm červeňała.

„Všeci páni[2]) z vojny jedú,
mého bratra koňa vedú."

„Ptám sa já vás, páni milí,
kde ste mého bratra děli?"

[1]) vystrojovala, vypravovala. — [2]) vojenští páni = důojníci.

„Na tem francúzském pomezí
tvého bratra hlava leží.
Leží, leží porúbaná,
podkovami rozšlapaná.“

Látky na naši balladu poskytly války napoleonské; ale světodějné té události naše píseň jen mimochodem se dotýká slovy „na tem francúzském pomezí“. Jejím vlastním obsahem je žalostný osud sestry sirotka, jíž ve válkách těch zahynul jediný bratr. Žalostný ten osud živě a dojemně nám píseň na oči staví ohromujícím kontrastem mezi začátkem a koncem vojenské výpravy: Švarný šohaj od milující sestry jako na slavnost vypravený a — jeho hlava porubaná, podkovami rozšlapaná!

f) I nevázaný život zbojnický po své temné i veselé stránce poskytl látky k nejedné pěkné balladě. Lid k oněm dobrodruhům nepohlížel jako ke zločincům, nýbrž jako ke „smělým chlapcům“, jejichž odvážné kousky jemu se jevily ve světle hrdinských činův, ba pokládal je za své dobrodince, kteří bohatým brali, aby nuzným a potřebným darovali. Tak odpovídá umírající hejtman zbojnický na otázku svých druhů, „kam peníze dával, co po horách zbíjal“: „Neco sem propíjal, neco chudobě dal“ (Suš 181). Pověstnými takovými jonáky byli na Moravě Ondráš a Juráš, na Slovensku uherském i moravském jako národní hrdina slavený Janošík.

20. Zbojnický hejtman.

(Suš. 181.)

V tom zeleném boří
jasný oheň hoří.
A při tom ohýnku
dvanást švarných synků.

Třinástý Adámek,
zbojnický hejtmánek.
Leží poraněný,
kulkú je střelený.

Ked už umřít mosí,
kamarádů prosí:
„Kamarádi moji,
nenechte mia tady.
Na tech křížných cestách
hrob mně vykopajte,
z méj ostréj šablenky
kříž mi udělajte.
Ked mia pochováte,
nápis na hrob dajte:
Tu leží Adámek,
náš dobrý hejtmánek.“

Živě a plasticky líčí nám náš pěvec tábor zbojnický. Je noc. V zeleném boří plápolá jasný oheň. Okolo něho sedí dvanáct švarných synků. Vrátili se právě z nešťastné výpravy, na níž jim smrtelně poraněn byl jejich chrabrý vůdce. Odnesli ho s sebou do hor a nyní tu sedí nad ním zadumáni, slova nemluvíce. Však to jejich mlčení jest velmi výmluvné. Projevujíť jím hluboký smutek a trapnou nejistotu nejen nad osudem milovaného hejtmana, nýbrž i svým vlastním.

Trapné toto mlčení přeruší posléze na smrt raněný hejtman. Řeč jeho osvětluje nám povahu těch „dobrých druhů“ po té stránce, jak si ji lid ve svých písních a pověstech básnicky zidealisoval. Náš hejtman umírá sebevědomě jako pravý hrdina. Nechce býti pochován v pustých horách jako nějaký zločinec, nýbrž na křižovatkách, na očích všemu lidu, kterýž, jakož ho miloval za živa, tak i jeho hrob z vděčnosti v úctě chovati bude. Hrdinskou jeho slávu má hlásati kříž z jeho šavle na hrobě postavený, jeho lásku a dobrotu k druhům nápis:

„Tu leží Adámek,
náš dobrý hejtmánek.“

---

21. Žárlivec.

(Suš. 122, Kyt. 230.)

1. Na horách na dołách
co sa to tam bělá?
Husy-li to seďá,
nebo sněhy ležá?

2. Dyby były husy,
už by ulétały;
dyby sněhy były,
už by otajały.

3. A to sa tam bělá
postelka vystłaná,
leží tam šohajek,
hłava porúbaná.

4. Z jednéj strany leží
z ocela šablenka,
z druhéj strany sedí
jeho frajerenka.[1])

5. V jednéj ruce drží
bílený šáteček,
v druhéj ruce drží
zelený prúteček.

6 Bíleným šátečkem
čeło mu utírá,
zeleným prútečkem
muchy mu oháňá.

7 „Ani mi neumřeš,
ani neokřeješ,
ani mně nepovíš,
jak dłúho živ budeš!“

8. „Podaj mně, má miłá,
šablu zrcadelnú,
nech sa já podívám,
jak mně líčka blednú!“

9. Šablu mu podała,
honem odskočiła,
na jeho srdečku
zradu ucítiła.

10. „Kdo ti, moja miłá,
kdo ti tú radu dáł?
Věrně ťa, má miłá,
věrně ťa miłovał!“

11. „Nedáł mně ju žádný,
dała sem si sama;
na tvojém srdečku
zradu sem uznała!“

12. „Býł bych ti, má miłá,
býł bych ti hłavu sťáł,
aby po méj smrti
žádný ťa nedostáł!“

[1]) milá

Hrdina písně naší je též z takových šohajů zbojníků; soudíme tak z toho, že smrtelně raněn leží *v horách* po boku maje z ocela *šablenku*, kteráž nemůže býti odznakem obyčejného synka selského.

Výprava, kterou se svými druhy podnikl, dopadla nešťastně. Byliť přepadeni a rozptýleni, a náš jonák, těžce byv raněn, zůstal ležeti za mrtvvého. V tuto těžkou chvíli všichni jeho druhové jej opustili; věrna mu zůstala jenom „z ocela šablenka“ a jeho „frajerenka“. Ta mu na výsluní v horách měkce ustlala a ošetřuje ho s něžností nejlaskavější.

Delší dobu již trvá jeho stav nezměněn: ani neokřívá, ani neumírá, aniž vůbec slovo promluví. Tato dlouhá nejistota trapná jest milující dívce, i vyslovuje ji více pro sebe, nežli k němu; rádať by nabyla třeba jen jiskry naděje v jeho uzdravení. Ale nitro raněného milence zabraly zatím myšlenky zcela jiné. Na mysli mu tane láska milované dívky, oddané mu věrně i v největším nebezpečenství, kdy ho všecek ostatní svět opustil. Cítí dobře, že se hodina jeho blíží. Horoucí jeho láska k milované dívce zvrhne se v děsnou žárlivost. Takové dívky nehodlá po své smrti zanechati jinému; i umíní si sebrati všecky své síly a srubnouti jí hlavu, aby skonala zároveň s ním. Když pak mu dívka na jeho žádost šavli podá, ale znamenajíc jeho úmysl, stranou odskočí, potvrdí jí sám zlé její tušení, aby aspoň tak své děsné žárlivosti průchod zjednal.

Píseň začíná se krásnou antithesou. Skladatel její, jakoby nás z opodál vedl na místo děje. Tam v dálce na horách cosi se bělá. Sníh-li to tam leží, čili husy (divoké) sedí? Nemůže to býti ani sníh, ani stádo husí. Sníh o tom čase — jestiť už léto — byl by dávno roztál, a husy by dotud na jednom místě neseděly. Postoupíce výše, spatřujeme raněného šohaje, an leží na prostřené plachtě. S jedné strany mu leží ocelová šavle, s druhé strany sedí jeho milá. Bílým šátkem utírá mu krev s raněného čela a zelenou větvičkou mouchy mu ohání, starostlivě při tom naň pozírajíc.

Vylíčiv nám takto básník živé a názorně místo děje a osoby jednající, vlastnímu ději rozvíjeti se dává před našima zrakoma z povahy osob jednajících. Toho jinak způsobiti nelze, nežli dramatickou rozmluvou. A to se našemu pěvci, pravému to mistru malby psychologické, tak znamenitě povedlo, že osobám jednajícím do duše až na dno vidíme, čímž ony jako živy před námi vystupují. Raněný mladík leží tu před námi na první pohled zcela apathicky, na tolikeré důkazy něžné lásky a úzkostlivé péče milované dívky ani uznalým slovem, ani laskavým

pohledem neodpovídaje. Ale jak děsné myšlenky, jak hrozné úmysly v duši jeho zatím vrou, poznáme hned, když slova dívčina mu potvrdí, co i sám pociťuje, že totiž hodinka jeho se blíží. Tu vášnivá jeho láska vyšlehne v šílenou žárlivost. Darmo úskočně zakrývá svůj děsný úmysl; z divokého žáru, který naposled zableskne z jeho očí, dívka hned poznává, že jiný jest jeho úmysl dostati do ruky zbraň, než aby poznal v její zrcadelné ploše postup své choroby.

Tu však nezbytno nahraditi 11. slohu textu Sušilova variantem pod čarou přidaným. Původní sloha zní takto:

Dała mně ju, dała
má stará mamička,
by mia nezeťała
tá tvoja šablička.

Mdlou a nemístnou touto slohou ruší se na dobro úchvatný dojem velikolepé naší básně. Jak pak stará mamička věděti mohla, jaká příhoda stihne mladého zbojníka a její dceru? Tímto zněním ochladla by naše účast, poutající se neodolatelně k dívce, ana by tu nejednala sama, nýbrž vědouc už napřed, co jí očekává, toliko se vystříhala, by se nepřihodilo něco zlého. A byla-li by dotud u svého zrádného milence vytrvala a ho s tolikou láskou a péčí ošetřovala? Ostatně pověděl nám básník sám, kdo jí tu radu dal (na jeho srdečku zradu ucítila), což dívka stvrzuje týmiž slovy (na tvojém srdečku zradu sem uznala). Ke změně takové zavdala pozdějšímu zpěváku, nechápajícímu již psychologické hloubky celé této dramatické scény, snadnou příležitost slova šohajova: „Kdo ti, moja milá, kdo ti tú radu dáł, věrně ťa, má miłá, věrně ťa miłovał,“ která však nejsou než básnickým výrazem prosaického: „S dobrou jsi se poradila.“

Vnější formou naše ballada řadí se k nejznamenitějším plodům svého druhu. Jak krásně kontrastuje tu idyllický klid horské samoty s bouří vášně, burácející v nitru mladíkově! Jak mohutně hlaholí ta řeč plná zvučných

vokálův a jadrných rýmův! Jak plně a plasticky zní ono opakování týchž slov, jež by jazyk spisovný namnoze nahradil mdlými náměstkami:

Z jednéj strany leží
z ocela šablenka,
z druhéj strany sedí
jeho frajerenka.

V jednéj ruce drží
bílený šáteček,
v druhéj ruce drží
zelený prúteček.

Bíleným šátečkem
čeło mu utírá,
zeleným prútečkem
muchy mu oháňá. atd.!

Pozn. Sl. 1. Spojení slov „hory doly" častým užíváním stalo se formálním; druhé slovo (doly) nemívá tu vždy svého významu. Tak čteme v Alex.: Mrtvých leží *hory doly*, t. j. veliké hromady. — Sl. 3. Postelkou vystlanou nesmíme si snad představovati nějakého skutečného lože s peřinami!

---

22. Zbojník a vozka.

Jako většina lidových písní, tak i tato zachovala se nám v několika variantech. Nebude nezajímavo, srovnati dvě z těchto různých čtení, aby se poznalo, jak druhdy malou změnou, pominutím okolnosti psychologicky důležité, píseň pozbývá ceny umělecké.

I.

Jede forman dolinú,
zbůjník za ním bučinú.

„Stůj, formane, nenáhlaj,
vrané koně vypřáhaj!"

„Dy jsi ty tak velký pán,
vypřáhaj si koně sám."

II.

Jede forman dolinú,
zbóník za ním březinú.

„Stoj, formánku, nehýbaj,
vrané koně vypříhaj!"

„A dyž ty si taký pán,
vypříhaj si koně sám.

„Dyby bylo na poli,
nebyl bych ti po vůli.
Ale že je při horách,
při zbojnických komorách,
tu byste mia zabili,
do chrastiny vhodili.“

(Suš. 105.)

Vypřihaj sedłového,
je to kůň bratra tvého!“

„Dybys nebył bratr můj,
pozbył bys tu život svůj;
ale že si z rodiny,
vyvedu ťa z březiny.“

(Bart. I. 34.)

Zbůjník zaskočí vozku v lese a olupuje ho o náklad vezený. V I. písni vozka neodvažuje se brániti, věda, že tu v horách je zbůjníků více. Příběh všední: Zbůjník loupí, a bezbraný přepadený dává se oloupiti. — V II. písni přepadený vozka je vlastní bratr zbůjníkův. Tím báseň nabývá dramatičnosti a překvapujícího zakončení.

g) Jako s jinými látkami balladickými, tak poesie lidová nakládá též s řídkými celkem látkami historickými. Nikde tu nejde o vlastní děj historický; toho tu celkem velmi málo, mimo všeobecnou zmínku, že děj písně spadá v tu neb onu dobu. Tento děj pak je všude obsahu obecného, ethického. Nejraději naši pěvci zúžují historickou látku na oblíbené jim poměry rodinné, jaké jsou na př. mezi otcem a dcerou, matkou a dětmi, bratrem a sestrou a p.

23. Turecká nevěsta.

1. Ten Prešpurský mýtný
na roh stołu sedí,
sedí on si sedí,
ven okénkem hledí.

2. „Prachy-li to stojá,
či łabutě leťá,
nebo Turci jedú
pro cerušku moju?“

3. „Prachy to nestojá,
łabutě neleťá,
než to Turci jedú
pro cerušku moju!“

4. Dojeli, prijeli
první polajtári:
„Stroj sa, dívča, stroj sa,
mosíš íti s nami!“

5. „Počkajte, postojte,
první polajtári,
až sa já odprosím
otcovi, materi!“

6. „Tatíčku, matičko,
pěkně vám dękuju
za dobré chování,
za złé vydávání!“

7. Dojeli, prijeli
druzí polajtári:
„Stroj sa, dívča, stroj sa,
mosíš íti s nami!“

8. „Počkajte, postojte,
druzí polajtári,
až sa já odprosím
svéj sestre, bratrovi!“

9. Dojeli, přijeli
trecí polajtári:
„Stroj sa, dívča, stroj sa,
mosíš íti s nami!“

10. „Počkajte, postojte,
trecí polajtári,
až sa já napiju
téj dunajskéj vody.“

11. „Nebudeš ty píjat
tu dunajskú vodu,
než ty budeš píjat
ze złatých pohárů!“

12. „Nejsem já učená
ze złatých pohárů,
ale sem učená
prilehňą k Dunaju.“

13. K brehu si prilehła,
do Dunaja padła:
„Moje bíłé ruky,
brehu sa chytajte,
moje bíłé vłasy,
po vodě płyvajte!“

14. „Než bych já ríkala
Turkyni mamičko:
vezmi mia, uchyť mia,
dunajská vodičko!“

15. „Než bych já měła mět
turecké družičky,
radši mia tu jezte,
dunajské rybičky!“

16. „Naprostred Dunaja
kaplu staviat dajte:
kdo půjde, pojede,
každy si zpomene:
Tu leží ceruška
mýtného z Prešpurka.“

Látka naší písně, v lidové poesii moravské a slovenské velmi oblíbená, spracována jest v několika různých variantech. Obsah všech těchto ballad z doby válek tureckých celkem je stejný. Otec zadá svou dceru „Turku

pohanovi"; dcera se podrobí vůli otcově, odchází se svým ženichem nebo s jeho poselstvem do země turecké, ale cestou volí raději smrt v bystrém Dunaji, než by se zasnoubila s Turkem pohanem.

Původ a příčina neblahého toho sňatku v každé písni jinak se líčí. Tak v Sušilově sbírce na str. 144. otec v zajetí těžce strádající sám svou dceru Turku trýzniteli nabízí výkupným za sebe:

Seděl jeden vezeň
sedumdesát neděl,
a tak těžko seděl,
až tam ošediv l.
Sám sobě rozmlúval,
kdo by ho vyjednal,
že by mu dceru dal,
svú dceru Barboru,
polovicu dvoru.
Žádný ho neslyšel,
enom to pachole,
co poklúzá koně.

Pachole nemeškalo,
Turkům povídalo:
„Slyšte, milí páni,
co náš vězeň praví:
kdo by ho vyjednal,
že by mu dceru dal,
dcerušku Barboru,
polovicu dvoru."
Turci nemeškali,
vězňa vyrúčali.
Přišel vězeň domů,
sednul si ke stolu,
svěsil hlavu dolů atd.

Jinde (na str. 147) Turci na otci vězni požádají dcery náhradou za jeho propuštění:

Ten Fraštacký mýtník
sedí ve vězení,
sedí ve vězení
v Červeném kameni.
„Mýtníčku Fraštacký,
či jsi eščе živý?
Živý sem já živý,
a na poly zhnilý.
Moje bílé tělo
všecko očerňalo,

moje bystré oči
pískem zapadnuly."
„Mýtníčku, mýtníčku,
máš ty jednu dceru;
až nám ty ju slíbíš,
ty sa vyslobodíš."
A keď přišel domů,
sednul na stoličku,
sednul na stoličku,
zalomil hlavičku atd.

Dle variantu na str. 146. vlastní otec svou dceru prodal Turkovi. Neb i Turek sám, dověděv se o sličné Verunce, přijde si pro ni (ib.).

Ani způsob, jak se dcera vypravuje z domu otcovského není všude stejně líčen. V jednom čtení dcera otcovi odporuje, v jiném radí otci, aby dal Turku místo ní dívku služebnou (str. 147) — vše to na nemalou ujmu účinu básnického.

Text výše položený pochází z Lanžhota u Břeclavy. Je to spracování této balladické látky samostatné, stručnější a úsečnější všech ostatních.

Proč tu tak sedí zamyšlen a zadumán ten prešpurský mýtný? Koho to vyhlédá okénkem své mýtnice? Vyhlédá hosti nevítané! Zadaltě dcerušku svoji Turku pohanovi, nastal den smluvený, kterého si ženich má poslati pro svou nevěstu. Jaké to city vrou v duši otcově! Svědomí se v něm probudilo, úzkostlivě očekává poselstva tureckého.

Z dálky na silnici zdvihá se prach sloupem. Pro Bůh, snad to nejsou oni? Snad to obyčejný na silnici oblak prachový, snad to stádo labutí? Marný sebeklam! Není to prach větrem vzbouřený, nejsou to labutě, co v dálce vidí. Oni jsou to sami, jichž příchodu se hrozí. Turci to skutečně jedou pro dcerušku jeho!

Přijede poselstvo ženichovo pro zaslíbenou nevěstu. Ale sotva vyřídili vzkázání ženichovo, již je tu poselstvo druhé, a hned za ním třetí. Turek nemůže se dočkati své milé nevěsty, zahořel k ní láskou upřímnou, jest bohat a chystá jí bydlo nejblaženější. Náš text se toho jenom dotýká jako mimochodem: „Nebudeš ty píjat tu dunajskou vodu, než ty budeš píjat ze zlatých pohárů;“ texty Sušilovy se o tom rozpovidají zevrubně, líčíce nádhernými barvami obraz skvostného bydla, jež kyne naší dívce na dvoře bohatého pána.

Jaký boj bojovala by tu hrdinka novověké básně umělé! U naší dívky takový boj není možný. Naše dívka je dcerou chudobného mýtníka. Ženich její vroucně ji miluje a jsa nesmírně bohat, může jí připraviti život nej-

blaženější. Ale naše dívka je křesťanka, a ženich její — Turek pohan. Tu není žádného uvažování; věčného blaha za blaho pozemské křesťanka obětovati nesmí. Tu bylo naší dívce snadno a bez boje voliti.*) Než naše dívka jest také dcerou, a to dcerou, jaká býti má, dcerou otce svého poslušnou. Ale vůle otcova je na sporu se zákonem vyšším, zákonem božím. Ani tu tedy naše dívka křesťanská nemůže býti na váhách. Zprostiti svého otce závazku káže jí povinnost dětinná; to učiní vydávajíc se na cestu s třetím poselstvem. Ale vyšší povinnost jí káže, nevzdávati se nectně a hříšně své víry a věčné spásy za krátké blaho vezdejší. Co tu zbývá naší hrdince, nežli zasnoubiti se bystrému Dunaji? Kdož by tu nepřál ubohé trpitelce, aby se poslední její vůle vyplnila, aby kaplička uprostřed Dunaje hlásala její vítězství, a kdo by si, jda nebo jeda mimo tu kapličku, rád nevzpomněl: „Tu leží ceruška mýtného z Prešpurka“; hodná dívka, šlechetná duše, pravá hrdinka?!

Co se týká vnější formy, naše píseň jest typickým vzorem dokonalé ballady lidové, aniž tu třeba opakovati, co jsme už dříve pověděli. Vytknouti toliko sluší, že ve sloze 13. slovy „k brehu si prilehła, do Dunaja padła“ vyjádřen jest nejprve děj sumárně, kterýž se potom specialisuje. Dívka, dcera to mýtného *z Prešpurka*, pokročíc jen několik kroků, už jest u Dunaje. Jako lid venkovský ze studánek a potoků pijívá přilehna k vodě, tak činívala naše dívka u Dunaje. Ale nyní přilehnuvši, chytne se rukama břehu a pustí se pak do vody.

Zvláště si všimnouti jest, jak šetrně se hodná dcera dotýká skutku otcova, který jest příčinou její záhuby: „Tatíčku, matičko, pěkně vám děkuju za dobré chování, *za zlé vydávání!*“

---

*) Ve slovenské písni o krásné Kateřině praví se výslovně: Lepší je ten Dunaj než harem turecký, lepšia smrť kresťanská než život pohanský (Štúr, na m. u. str. 76).

Pozn. Sl. 5. Polajtári z něm. Vorreiter = přední jízda, poselstvo na koních. — „Až se já odprosím otcovi materi.“ Nevěsta, jdouc na zdavky odprošuje se svým rodičům, čím jim snad ublížila, a děkuje jim za všecko dobré, čeho od nich užila.

---

24. Srdce mateřské.

(Suš. 139.)

1. Při jednéj dolině
větr profukuje,
při druhéj dolině
snížek poletuje.

2. Při třetí dolině
vdova dům buduje,
vdova dům buduje,
pěkně ho maluje.

3. Jedú Turci, jedú,
před domem stanuli,
před domem stanuli,
na vdovu vołali:

4. „Vdovo, miłá vdovo,
zanech budování,
zanech budování
a povandruj s nami!“

5. „Pane, miłý pane,
ja bych vandrovała,
kam bych děła dítky,
ubohé sirotky?“

6. „Jedno daj bratrovi,
druhé daj švagrovi,
a to třetí małé,
to s sebú vezmeme.“

7. „Děti, moje děti,
ostávajte s Bohem,
ostávajte s Bohem,
už já povandrujem.“

8. „Mamičko má miłá,
daj nam groš lebo dva,
daj nam groš lebo dva,
kúpíme si chleba.“

9. „Děti, miłé děti,
pod płoty sedajte,
pod płoty sedajte,
chleba si pytajte.“ [1])

10. Dyž k horám dojeli,
syn sa jí rozpłakáł,
syn sa jí rozpłakáł,
pán sa jí rozhněváł.

[1]) ptejte, proste.

11. „Vdovo, miłá vdovo,
chceš-li s nami jeti,
mosíš svého syna
tady zanechati!"

12. Vdova nemeškała,
březu ohýbała,
vintušku[2]) vázała,
syna do ní dała.

13. „Dyž bude, můj synu,
větříček fúkati,
to ťa bude, synu,
mati kolébati."

14. „Dyž bude, můj synu,
lísteček padati,
to ťa bude, synu,
mati odívati."

15 Dyž bude, můj synu,
vycházat hvězdička,
ty budeš mysleti,
že ide mamička."

16. A když vyšła z hájka
na dobré dvě míle,
Turek sa jí pytá:
„Ach, lúto-li ti je?"

17. „Lúto mi je, lúto
teho najmładšího,
teho najmładšího,
kvítka najdražšího.

18. A když už zajeli
za hory daleko,
teprv miłú vdovu
bolełо srdečko.

19. Załomiła vdova
rukama bíłýma,
srdečko v ní pukło
nad dětma drobnýma.

[2]) vintuška, kolébka z plachty, uvázaná na bidle nebo na silné větvi.

Poukázali jsme již několikráte k tomu, že v epické básni, pokud je skutečnou *básní*, a ne rýmovanou *prósou*, vnější děj není hlavní věcí; tou že jest nitro lidské neboli city, vášně, idey, ze kterých vnější děj klíčí, vyrůstá a se rozvíjí dle zákonů psychologických v příčinné souvislosti. Idea, která v básni naší jako útek osnovu děje vnějšího proniká, jest idea lásky mateřské, v srdce lidské nevyhladitelně vštípená, kteráž na čas tlumena jsouc sobeckou láskou k vlastní osobě, tím mocněji potom proniká a slavně vítězí. Tato idea jest pružinou celého děje,

jí osoba jednající nabývá života, děj psychologické hloubky a poetické pravdy.

Zima se blíží rychlým krokem (vítr profukuje, snížek poletuje). Osamělá, opuštěná vdova, jíž asi ve válce pobořen dům a spustošen všecek majetek, a snad i muž zabit, buduje si sama dům nový, aby sebe i své dítky na zimu opatřila. Těžko chudé, opuštěné vdově stavěti dům; veliké starosti na ni doléhají. Tu se jí naskytne neočekávaná pomoc. Přijíždí bohatý Turek se svou družinou a nabízí svou ruku, aby s ním odjela na jeho panské dvory. Ženu vábí dobré bydlo a brzo se odhodlává následovati svého ženicha do dalekých, cizích krajův.

Ale svých drobných dětí nemůže přece opustiti? Turek ví snadnou pomoc: „Jedno dáš bratrovi, druhé švakrovi, a to třetí malé, to s sebou vezmeme.“ Na tom žena přestává. Darmo obě starší děti prosí své matky, aby je aspoň na čas chlebem opatřila. Chudá žena nemá kterak vyhověti jejich prosbě, ponechává jich jako ubohé žebráčky útrpnosti lidské, jsouc ráda, že aspoň nejmladší dítko, „to nejdražší kvítko“, s sebou vzíti může.

Ale její radost za nedlouho promění se v žalost. Turku jest protivno kvílení malého dítěte; matka musí se ho zříci, musí je odevzdati v osamělém háji do vůle boží. Postará se o ně jak mohouc nejlépe. Ohne břízu, uváže vintušku a do ní vloží dítě nemluvně.

Následující slohy, jak matka odevzdává své dítě v ochranu matky přírody, jsou z nejkrásnějších, jakých se vůbec dočísti lze v poesii lidové. „Větříček bude tě kolébati, padající listí bude tě odívati, vycházející hvězdička bude se na tebe usmívati!“ Tu jako bychom slyšeli ty kolébavky, jimiž naše matky své děti uspávají. Ale ovšem šumící větérek uspává dítě, když je milá matička zároveň s ním kolíbe; padající listí jest mu oděvem, když je matka na něm urovnává; mile se na ně usmívá hvězdička, když vidí milou tvář své matky, ana se nad ním sklání! A tak i naše matka, sotva se od svého dítěte vzdálí, za krátko zpozoruje, že sebe i své dítě klamala.

Láska mateřská hlásí se ke svému právu, a žena pociťuje srdečnou lítost, že se proti ní prohřešila. Dokud matka měla s sebou aspoň své nejmladší, nejmilejší dítko, necítila té křivdy, kterou spáchala na svých dvou starších dětech, zrádně je opustivši. Nyní se i toho „nejdražšího kvítka“ vzdáti musí. Veliká její vina celou svou tíhou na oči se jí staví; zalomí rukama, a „srdce v ní pukne nad dětma drobnýma“.

---

25. Bitva u Verony.

(Suš. 173.)

Za Veronou za tím kopcem
stojí Francouz se svým vojskem.
Císař pán tam na něj táhne,
že ho se svým vojskem zajme.

Když viděl, že nic nespraví,
poslal psaní do Moravy,
do Moravy na ty pány,
aby lidi přichystali,
koníčky jim osedlali
a do vojny odeslali.

V tom úsovském šírém poli,
tam na vojnu verbovali,
po vraném koni dávali.

„Kdyby mně kdo koně sedlal,
také bych se na vojnu dal.“

Starší sestra uslyšela,
bratrovi koně sedlala.
Ta prostřední šavli dala,
ta nejmladší zaplakala.

*

„Neplačte, sestry, o bratra,
a on přijde za tři leta!“

Už tři leta pomíjejí,
sestry bratra vyhlížejí.

„Ptám se já vás, páni milí,
kde jste bratra, kde jste děli?“

„Váš bratříček v poli leží,
krev od něho valem běží,
a kůň jeho vedle něho,
hrabe nožkou, lituje ho.“

Za válek napoleonských roku 1796 Francouzi vpadli do království lombardsko-benátského, příslušného tehdy k mocnářství rakouskému. Jak naše píseň věc líčí, císař sám vypravil se do pole, se svým vojskem udeřit na Francouze u Verony, míně je zajmouti.

Ale přesvědčil se, že svým nedostatečným vojskem nic nespraví. V této své nouzi a tísni psal o posilu na Moravu, jejíž pluky ode dávna slynuly velkou chrabrostí. Tehdy nynější velkostatky bývaly „panstvími“, jejichž držitelé, „páni“ měli značnou moc správní i soudní nad lidem poddaným, jim robotujícím. Těmto tedy pánům císař psal, „aby lidi přichystali“.

Za oněch časů branná povinnost nebyla všeobecnou. Na vojnu se buď odvádělo, buď — a to jmenovitě v čas války — verbovalo, t. j. najímali se dobrovolníci. Takové verbování konalo se také na úsovském poli na Zábřežsku. Dobrovolníků se hlásilo hojně, že už ani vojenských koní pro ně nestačovalo.

Vida to šohaj osiřelý, který se třemi sestrami hospodařil na statečku po otci zděděném, vzplanul také žádostí přispěti v té těžké době císaři a vlasti. Ochotně ho vlastní sestry vypravují do pole: nejstarší mu sedlá koně, prostřední opasuje šavli; ale nejmladší, ještě asi dítě, nesoucí

nejtíže svou nastávající opuštěnost, dává se nad odjíždějícím do pláče.

Za tři léta bylo po válce. Vojsko vrací se z Italie do své otčiny. Do tří let měl i bratr vrátiti se domů. Ale návratu jeho sestry se nedočkaly, nýbrž smutné zprávy, že padl v boji.

Jak viděti, děj historický je toliko rámcem, do něhož vložen děj jiný, ať tak díme, domácí. Hrdinou jeho je mladík, který za svého císaře tak hrdinsky život obětoval. Pěvec náš o celý průběh dlouhé té války dále se nezajímá, věnuje všecek svůj srdečný zájem mladému hrdinovi, svému krajanu.

Náš statečný jonák nebyl nikterak vázán táhnouti do pole, ani všeobecnou brannou povinností, kteréž tehdy, jak řečeno, ještě nebylo, aniž jako osiřelý syn vedoucí hospodářství a maje se starati o tři sestry. Dobrovolně, z pravé oddanosti svému panovníkovi, vypraví se do pole, a to na vlastním koni, kdežto jiným se dostalo koní vojenských. Dalších osudů jeho náš pěvec svědkem nebyl, proto se o nich ani slovem nezmiňuje; za to s tím větším účastenstvím prodlévá u jeho tragické smrti, která ho stihla na poli cti. O té sami „vojenští páni“ (důstojníci) donesli sestrám smutnou zprávu. Tam v Italii, daleko milé otčiny

„v poli leží,
krev od něho valem běží,
a kůň jeho vedle něho,
hrabe nožkou, lituje ho.“

Jak smutně krásný, plastický to obraz!

---

h) Lidové ballady mají převážnou většinou ráz tragický. Zdravá mysl našeho lidu hledala i nalézala zvláštní zálibu v krásnu tragickém. Máme však v našich sbírkách i ballady se zakončením veselým, plné slunečního jasu a nejčistší poesie.

26. Navrátilec.

(Suš. 114, Kyt. 250.)

Syneček do vojny jede
a své milé přikazuje:
„Za sedum let zas přijedu,
zlatý prsten ti dovezu.“

Sedum let se nevdávala,
pořád na něho čekala.

Když už sedmý rok dochází,
panna na trávu vychází.
Potkal tě ju v poli jonák,
toho regimentu voják.

„Taky-li se, má rozmilá,
budeš vdávat jako jiná?“
„A já se vdávat nebudu,
na milého čekat budu.“

„Tvůj milý se už oženil,
já sem na jeho svadbě byl.
Co mu zkážeš, Andulíčko,
červená bílá růžičko?“

„Zkazuju mu toli zdraví,
co je v tomto háju trávy.
Zkazuju mu toli ščestí,
co je v tomto háju listí.“

„Co mu zkážeš ješče více,
krásná sivá holubice?“

„Zkazuju mu tolik dítek,
co je v tom háječku kvítek.“

Zatočil se a zasmál se,
zlatý prsten zasvítil se.

„To je prsten s mého prstu,
ten sem mu dala na cestu!“

„Kostelíček v černém lese,
poď, má milá, sezdáme se.“

Pojal on ju za ručičku
a vedl ke kostelíčku.

Píseň tato je z nejlíbeznějších idyllek, které kdy zbásněny byly. Vděčné a na nejvýš básnické látce o věrné lásce dívčině po sedm let osvědčené, a když se mní býti u cíle své touhy, ještě zkoušené, ale na této zkoušce ryzím zlatem nalezené, dostalo se tu zpracování mistrovského.

„Syneček do vojny jede a své milé přikazuje.“ Ale jak delikátně vyjádřen jest jeho příkaz! Nepraví nic, nežli že se za sedm let s vojny vrátí i se zlatým prstenem, který mu z lásky darovala. Tím ji ubezpečuje o své věrnosti. Aby i ona mu věrna zůstala, toho jí ani slovem nepřipomíná; tak pevně jest přesvědčen o věrné lásce své milované dívky.

Sedm let uplynulo oběma milencům v zájemné touze a milostných vzpomínkách. Na perutech lásky a touhy spěchá nyní náš jonák v náručí své nevěsty. Setká se s ní v hájíčku, kam si právě vyšla na trávu.

Z mladické bujarosti a překypující radosti míní spíše poškádliti a potom překvapiti svou milou, než bráti na zkoušku její věrnou lásku, o níž nemá nejmenší pochybnosti. Vydává se za vojáka téhož pluku a za kamaráda jejího milého. Tato zkouška je pravým mistrovským kouskem psychologickým. Z každého slova jeho vycituieme, jak nesnadna mu tato úloha, jak hoří touhou, by ho dívka sama co nejdříve poznala. Oslovujeť ji důvěrně: má roz-

milá, jmenuje ji milým jménem Andulíčko, nazývá ji červenou bílou růžičkou, krásnou sivou holubičkou.

A jaká to vzácná, líbezná povaha, ta milá Andulička! I nevěrný milý zůstal jí tím, čím jí byl dříve, bytostí na světě nejmilejší, jehož i za okolností pro ni tak smutně změněných přece chce šťastna viděti!

Vděčná tato látka sbásněna je s pravou noblesou. Nikde nic zbytečného; vypravování plyne mile a lahodně jako nejkrásnější hudba. Jak pěkně stupňují se tři vzkazy dívčiny! Máme tu obyčejné i v písních lidových „do třetice všeho dobrého", co dívka svému milému vzkazuje, na sebe nemyslíc. A krásné obrazy toho trojího přání vzaty jsou všecky v lahodné spojitosti od hájíčka, v němž je dívka na trávě: tráva, listí, kvítka.

---

27. Zajatá.

(Suš. 190, Kyt. 248.)

Žało dívča, žało trávu,
nedaleko Velehradu;
mładý pán sa z okna dívá,
pro její krásu omdlívá:
„Široj, kočí, široj koně,
pojedeme v čiré pole!"

Čiré pole projížďžali,
až sa k děvčati dostali:
„Kdo ti kázał trávu žati?
Musíš za to zákład dati!"

Dávała jim svú płachtičku.
„Ej my chceme tvú ručičku!"

„Jak bych já vám ruku dała?
Já su céra pastýřova!"

„Třebas si ty pastýřova,
sedaj s nami do kočara!
Už si děvče, už si moje,
líbí sa mi líčko tvoje!“

„Tobě moje, a mně tvoje,
líbíja sa nám oboje.“

Jsme tu jako ve světě pohádkovém, kde propasti mezi stavy vysokými a nízkými, za stara naprosto nepřestupné, snadno se překlenují obapolnou láskou.

Mladý pán zahlédne z okna svého zámku spanilou dívku, ana žne trávu na jeho poli. Jest mocně dojat její krásou („pro její krásu omdlívá“) a zahoří k ní láskou neodolatelnou. Ihned dává zapřáhnouti a jede za sličnou škůdnicí. Žádá na ní základu, který bývá vyplatiti náhradou za škodu, ale nepřestává na základě obvyklém, který mu polekaná dívka podává, nýbrž žádá hned za její ruku.

„Jak bych já, chudičká dcera pastýřova, směla dáti ruku svému bohatému, urozenému pánu?“ namítá dívka. Ale mladý pán stojí na svém; všecky různosti stavu a majetku vyrovnává její krása a jeho upřímná láska k ní. A chudá dcera pastýřova, která dotud jen s podivem a úctou odvážila se pohlédnouti v sličnou tvář svého pána, zahledí se nyní do ní s láskou.

Ne divu, že líbezná tato píseňka lidu velmi se zalíbila; zpíváť se posud všude v hojných variantech.

---

28. Bojovnice.

(Suš. 197, Kyt. 252.)

1. Zakázali na vojnu
sedláčkovi do domu.
Sedláček sa zastarál,
sedňa za stůl zaplakál,

2. „Nemám syna žádného,
ani bratra mładšího.
Ty, děvečko najstarší,
di za mňa bojovati!“

3. „Oj, tatíčku, nepůjdu,
já bojovat nebudu;
já sem srdca měkkého,
já sa leknu každého.“

4. „Nemám syna žádného,
ani bratra vlastního.
Ty, ceruško prostřední,
di za mňa bojovati!“

5. Oj, tatíčku, nepůjdu,
já bojovat nebudu;
já sem srdca měkkého,
já sa bójím každého.

6. Posłáł pro tu najmładší:
„Tebe já mám najradši.
Poď, děvečko, poď domu,
pojeď za mňa na vojnu!“

7. „Já, tatíčku, já půjdu,
za vás bojovat budu;
já sem srdca tvrdého,
nebojím sa žádného.“

8. A když ju oblékali,
obě sestry płakały;
dyž jí vłasy splétali,
všecky panny płakały.

9. Dyž na koňa sedała,
otec, mati płakała.

„Jeď, ceruško, jeď s Bohem,
daj ti Pán Bůh dobrý den!“

10. Jak do vojny přijeła,
třikráť vojsko objeła;
jak ponajprem střelila,
tři sta Turků zraniła.

11. Jak po druhéj střeliła,
cełý tábor zraniła;
jak po třetí střeliła,
všecky Turky zahnała.

12. Podivił sa císař pán:
„A co je to za husár?
Enom jednu cérku mám,
tú tomu vojáčku dám.“

13. „A nejsem já husárek,
ani žádný vojáček,
a sem já ti Anička,
chudobného tatíčka.“

14. „A jednoho syna mám,
tobě, Aničko, ho dám.“
Hneď sa vojna skončiła
a svaďba sa strójiła.

Za válek tureckých nastala nouze válečná tak tuhá, že císař vydal rozkaz, aby dům vedle domu postavili do pole po vojáku, vezmi ho, kde vezmi. Nad takovým rozkazem náš sedláček velmi se zastaral. Byl už stár a sám na vojnu vypraviti se nemohl, a neměl ani syna, ani bratra mladšího, aby ho poslal za sebe. Měl jenom tři dcery, i nezbývalo mu než vypraviti jednu z nich. Obě starší se vymlouvaly svou přirozenou ženskou bázlivostí; ale nejmladší bez váhání byla hotova vyhověti žádosti

otcově, důvěřujíc svým silám a planouc i sama bojechtivostí.

Ustrojila se za husára, vyzbrojila se, usedla na kůň, a provázena jsouc pláčem a žehnáním svých milých, uháněla do pole na Turky. Tam vykonala pravé divy nevídané a neslýchané statečnosti. První ranou postřelila tři sta Turků, druhou zranila celý jejich tábor a třetí zahnala je všecky.

Císař se ovšem z tak neočekávaného obratu válečného štěstí nesmírně zaradoval a statečného původce jeho tak si zamiloval, že mu na místě nabízel svou jedinou dceru za manželku. Když pak se z domnělého husára vyklubala „Anička chudobného tatíčka“, zasnoubil ji svému jedinému synu, nástupci trůnu.

Jsme tu jako ve světě pohádkovém, kde vládnou jiné zákony přírodní i společenské než ve světě našem. A přece naše píseň není pouhou veršovanou pohádkou, nýbrž dokonalou balladou rázu veselého. Skladatel její epický děj náležitě obmezil a soustředil a dává mu se živě a dramaticky rozvíjeti před našima očima. Jak plasticky líčena jest hned ta rodinná porada, koho do vojny vypraviti! Vidíme tu zrovna před sebou ustaraného otce, jak uvažuje o tom těžkém rozkazu císařově, slyšíme vyhýbavé odpovědi starších dcer a radujeme se s otcem z odhodlané ochoty dcery nejmladší. Jsme potom zrovna očitými svědky, jak se do pole vypravuje, jak srdečně se s ní všichni loučí, jak potom Turky poráží a stává se nevěstou syna králova.

A všechen děj směřuje k tomu, aby v nejjasnější světlo postavena byla jeho hlavní osoba, hrdinská dívka. Jí věnujeme upřímnou sympathii a provázíme ji od počátku až do konce s živým účastenstvím. Nevypodobilť pěvec naši hrdinku jako nějakou amazonku, nesetřel s ní všeho pelu ženskosti. Naše dívka osvědčila teprv tehdy, kdy nastala toho nezbytná potřeba, že je „srdce tvrdého“, t. j. nebázlivého, statečného, a to z oddané lásky a poslušnosti k svému otci. Dotud bývala jistě „srdce měk-

kého", citlivého a laskavého. Vždyť za její výpravy do pole nejen rodiče a sestry, nýbrž i „všecky panny", její přítelkyně z rodné vsi, loučí se s ní co nejsrdečněji a pláčí nad nejistým osudem milované družky. A tak jistě zplesalo srdce všem, když došla radostná zpráva, „jak se vojna skončila a svatba se strojila".

III. Legendy.

Látky legendické poesie lidová převzala z pověstí a bájí křesťanských, neb i z příběhů starého a nového zákona. V těchto legendách prostonárodních máme nejlepší vzory toho druhu básnického. Co tyto legendy zvláště milými činí, jest jejich dobrosrdečná naivnost a vroucnost citu, vyplynulá z mysli Bohu oddané a živou věrou i důvěrou dětinnou naplněné.

29. Nocleh Panny Marie.

(Suš. 30, Erb. 560.)

Panenka Maria po světě chodila,
Božího synáčka pod srdcem nosila.

Přišla ona, přišla k jednomu kováři:
„Kovaříčku milý, přenocuj mne tady!"

„Nemohu, matičko, vás tu nocovati,
musíme, matičko celou noc kovati."

„Můj milý kováři, co to tak kujete?
co to tak kujete a nenocujete?"

„A kujeme my to tři kolní hřebíky,
to na Krista Pána, má se naroditi."

Jak Panna Maria to slovo slyšela,
celá polekaná odtud pospíchala.

Přišla ona, přišla do pusté maštálky,
jen za prah kročila, syna porodila.

Přišlo do maštálky kovářovo dítko.
„Zakolíbej ty mně moje nemluvňátko!"

„Jak pak zakolíbám, když ručiček nemám?
ani těch ručiček, ani těch očiček?"

„Dotkni se plínčiček, budeš mít ručičky;
dotkni se jesliček, budeš mít očičky."

Přišlo dítě domů, přišlo k otci svému,
ručkama hrající, očma mrkající.

Otec jeho se ptal: „Kde's ty ručičky vzal?
ty bílé ručičky a modré očičky!"

„Dala mi je, dala panenka Maria,
co včera na večír noclehu prosila."

„Kdybych já byl věděl, že to matka Boží,
byl bych jí dal ležet v novém, bílém loži.
A sám bych byl lehl hlavou na kamení,
hlavou na kamení, nohama do trní."

Píseň tuto zpívali dříve chlapci, o vánocích chodíce s jesličkami (Erben). Je to jedna z nejkrásnějších koled a bývala jistě se srdečným účastenstvím od zbožného lidu zpívána i poslouchána.

Synáček Boží ještě se nenarodil, a již matce jeho místo žádaného a potřebného útulku dostává se děsivé zprávy, jaký hrozný osud ho očekává. Již mu kuje kovář řeby, jimiž má býti přibit na kříži. A jaké odměny do-

stalo se nehostinnému kováři! Dítko jeho zmrzačené a slepé vrací mu se uzdraveno od téže „matičky“, které nechtěl poskytnouti odpočinku pod svou střechou, vrací mu se „ručkama hrající, očma mrkající.“

A z celého vypravování vane tón tak srdečný, že jím každé citlivé srdce hluboce a mile musí býti dojato.

Pozn. V. 9. kolní hřebíky od slov. kláti — koli.

---

30. Vstoupení Páně.

(Suš. 18.)

Když milý Pán Ježíš do nebe vstupoval,
matičku svou milou na zemi zanechal.

„Synáčku můj milý, a já prosím tebe,
rač mě s sebou vzíti do věčného nebe!“

„Nemůže, matičko, nemůže to býti,
ty musíš, matičko, na zemi umříti.“

„Když budu, synáčku, na zemi umírat,
nedej, můj synáčku, ďáblu přistupovat!“

„Neboj se, matičko, tu chvíli nic zlého,
já pošlu anděla s trůnu otce svého.
Anděla krásného, dvanáct apoštolů,
a já sám třináctý půjdu pro tě spolu.
Půjdeš ty, matičko, půjdeš mezi námi,
jak jasný měsíček mezi hvězdičkami.
Když já budu sedět na soudné stolici,
budeš ty, matičko, sedět na pravici.
Za koho, matičko, ty budeš prositi,
nechci já, matičko, žádného ztratiti.“

K Panně Marii, jakožto své nejmocnější přímluvkyni a spomocnici náš zbožný lid lnul odjakživa s největší úctou a láskou. Tato jeho zbožná víra a důvěra překrásně je zdůvodněna naší písní.

Když Panna Maria na tomto světě umřela, Syn Boží sám se svými apoštoly sestupuje s nebe, aby ji vzal do věčné radosti. Odchází s nimi Panna Maria „jak jasný měsíček mezi hvězdičkami“, sedí na soudné stolici po pravici svého syna, by se přimlouvala za své ctitele. A za koho ona bude prositi, ten žádný nebude zatracen.

---

31. Hříšná duše a Panna Maria.

(Erb. 564, Suš. 27.)

Byla jest louka zelená,
slzavou rosou skropená.

Kráčely po ní dvě duše,
za nimi velká hříšnice.

Když se až k ráji dostaly,
na dveře tam zaklepaly.

„Vstaňte, Petře, vemte klíče,
podívejte se, kdo tluče!“

„Tlukou tam, Pane, dvě duše,
za nima velká hříšnice.

„Ty dvě duše mně sem pusťte,
té hříšnici odtud kažte!“

„Ukažte jí cestu širou,
kudy hříšní do pekla jdou.“

Šla dušička vzlykající
a svých hříchů litující.
Šla od nebe, naříkala,
až jí krev z očí kapala.

Potkala ji Maria Panna:
„Co naříkáš, duše hříšná?“

„Jak pak nemám naříkati,
když se nevím kam poděti!
Musím jíti cestou širou,
kudy hříšní do pekla jdou.“

„Vrať se se mnou, duše hříšná,
poprosím já svého syna!“

A když se k ráji dostaly,
na dveře tam zaklepaly.

„Vstaňte, Petře, vemte klíče,
podívejte se, kdo tluče!“

„Tluče to, Pane, matka tvá,
a za ní ta duše hříšná.“

„Mou matičku mně sem pusťte,
té hříšnici odtud kažte!“

„Ukažte jí cestu širou,
kudy hříšní do pekla jdou.“

„Ne tak, ne tak, milý synu!
odpusť hříšné duši vinu.“

„Zeptej se jí, matko milá,
co dobrého učinila?

Kolik že svátků světila?
kolik se pátků postila?
kolik chudých obživila?"

„Já jsem svátků nesvětila,
ani se v pátek postila.
Jen jedno jsem vykonala,
almužny jsem grešli dala."

„Podej, hříšná duše, ruky,
povedų tě skrze muky,
skrze muky do propasti
a z propasti do radosti."

„Grešlička, almužna malá,
do ráje tobě pomohla!"

Co v předchozí písni Kristus Pán své matce slíbil, že totiž nechce žádného zatratiti, za koho ona bude prositi, to splněno máme v písni naší.

Dvě duše spravedlivé a třetí hříšná přicházejí k nebeské bráně. Obě spravedlivé duše sv. Petrem na rozkaz Krista Pána vpuštěny do nebe, hříšná duše do pekla odkázána. „Šla od nebe vzlykající a svých hříchů litující." Na té smutné cestě potká ji Panna Maria, a vidouc ji tak srdečnou lítostí skroušenu, smiluje se nad ní, vede ji zase k bráně nebeské a přimlouvá se za ni u svého syna. Na soudě hříšná duše vyznává se upřímně ze svých vin. Proti mnohým hříchům může na váhu položiti jediný dobrý skutek, chudou almužničku; a pro ten jediný dochází odpuštění všech hříchů. Po lítosti a zpovědi následuje ještě pokání: Maria Panna pojme hříšnou duši a provede ji mukami očistcovými a tak očištěnu uvede ji do věčné radosti.

Tak je naše píseň překrásnou oslavou neskonalého milosrdenství Božího.

32. Obraz Panny Marie.

(Suš. 41, Kyt. 254.)

Svatý Lukáš, malíř Boží,
on maloval matku Boží.

Nemoh obraz vymalovat,
musil nad ním podřimovat.

Matka Boží přistoupila,
obraz svatý malovala.

Svoje líčka přiložila,
hned obrázek ozdobila.

„Vstaň, Lukáši, vstaň ze spaní,
už je obraz malovaný.“

„Zapřáhejte šest pár volů,
vezte obraz k Častochovu.“

„Postavte ho na kopečku
proti jasnému slunečku.“

Budou lidé putovati,
zdraví tamo nabývati.“

Dle zbožné pověsti zázračný obraz Panny Marie v poutním kostele města Častochova v ruském Polsku jest dílem evandělisty sv. Lukáše. O původě obrazu toho vypravuje se básnickým způsobem v naší legendě.

Sv. Lukáš maluje obraz Panny Marie. Jest „malířem Božím“, ale obrazu svaté panny přece vymalovati nemůže; podřimuje nad ním zamyšlen a zadumán. V tom „matka Boží přistoupila, svoje líčko přiložila, hned obrázek ozdobila“. Není-liž to překrásný motiv básnický?

IV. Písně milostné.

Z vlastních písní dobrá třetina všech jsou písně milostné. Jiné písně zpívají se za jistých okolností, v jisté doby; ale láska, třeba „v zahradách neroste, v poli jí nesejou", přece „mezi mládenci a pannami" roste a zkvétá napořád. Smyslná láska pohlavní, zušlechtěna jsouc křesťanstvím, nabyla povahy idey mravní a v této své zidealisované způsobě jest původem překrásných písní milostných. Z touhy po milované bytosti, z lásky šťastné, i z překonávání rozmanitých překážek, jež se obapolné lásce v cestu zavalují, prýští se nejkrásnější písně.

33. Krása dívčina.

(Suš. 217, Kyt. 8.)

Co to máš, děvečko,
co to máš za krásu?
Dyž na tě pohlednu,
celý se zatřasu!

Co to máš, děvečko,
co to máš za líce?
Dyž na tě pohlednu,
zabolí mě srdce!

Co to máš, děvečko,
co to máš za ruce?
Dyž za tebou přijdu,
domů se mně nechce!

„Tělesná krása vzniká z celkového účinku rozličných částí, které lze najednou přehlédnouti. Vyžaduje tedy, že tyto části musejí ležeti vedle sebe. A ponévadž věci, jejichž části leží vedle sebe, jsou vlastním předmětem umění malířského, může ono, a jen ono napodobiti tělesnou krásu."

„Básník, který by elementy krásy nemohl ukázati než jeden po druhém (v posloupnosti časové), vzdává se proto líčení tělesné krásy, jakožto krásy, docela. Cítíť to, že

tyto části, po sobě seřaděné, nikterak nemohou míti toho účinku, který mají, jsou-li seřaděny vedle sebe."

„Homér, který se nikde nepouští do líčení tělesných krás po kusích, od něhož se sotva jen tak mimochodem dovídáme, že Helena měla bílé ruce (Il. III. 121) a krásné vlasy (Il. III. 319), týž Homér umí nám přes to o její kráse učiniti představu, která převyšuje všecko, čeho v této příčině dokázati může umění malířské. Vzpomeňme si jen onoho místa, kde Helena přichází mezi starši trojského lidu. Ctihodní starci ji vidí, a jeden z nich mluví k ostatním (Il. III 156—58.):

Οὐ νέμεσις, Τρῶας καὶ ἐϋκνήμιδας Ἀχαιοὺς
τοίῃδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν·
*αἰνῶς ἀθανάτῃσι θεῇς εἰς ὦπα ἔοικεν.**)

„Co může vzbuditi živější představu krásy, nežli to, že chladné stáří ji uznává za hodnu války, která stojí tolik krve a tolik slz?"

„Co Homér dle svých částí popisovati nemohl, to nám dává poznati ve svém účinku. Malujte nám, básníci, libost, půvab, lásku, vytržení, které krásu způsobuje, a vymalovali jste krásu samu!"**)

A tímto jediné správným způsobem spravují se naši básníci lidoví, líčíce krásu tělesnou. Nepopisujíť zevrubně krásy tělesné, ale poznati a pocítit ji dávají z jejího účinu, jejž umějí znázorniti plasticky a vpravdě poeticky.

Dívka, při pohledu na niž mladík se zatřese, jejíž líce v jeho srdci „sladkou" bolest vzbuzují, jejíž ruku by rád navždy podržel ve své, nebyla jistě nepěkná!

---

*) Což divu, že Trojané, tak i krásnoholenci Achajští
k vůli také ženě chtí drahnou dobu snášeti strasti!
hrozněť nesmrtným bohyním podobá se na pohled!
(Překlad Ant. Škody.)

**) Lessing, Laokoon XX a XXI.

34. Milá.

(Spevy I. 62, Kyt. 4.)

Má miłá, premiłá,
však pekné oči máš:
šťastný je to človek,
čo naňho pozeráš!

Má miłá, premiłá,
však pekné ústa máš:
šťastný je to človek,
čo sa s ním zhováráš!

Má miłá, premilá,
však pekné líčka máš:
šťastný je to človek,
čo mu jich bozkať[1]) dáš!

Má miłá, premiłá,
však biełu rúčku máš:
šťastný je to človek,
ktorému ju ty dáš!

[1]) líbati.

Ani tato píseň nepopisuje přímo krásy dívčiny, nýbrž jen nepřímo, ale velmi účinně, tím, že nám živě a názorně na oči staví blažené štěstí šohajovo, podmíněné dokonalou krásou milované dívky. Toto štěstí líčí nám píseň v jeho psychologickém rozvoji, v posloupnosti časové: milostné pohledy krásných očí, rozmluvy s dívkou krásných úst, celování krásných líček a posléze podání krásné ručky k nerozlučnému svazku manželskému.

---

35. Vonná růže.

(Suš. 283.)

Na slavkovském poli
dvě růže stojijó,
co só to za růže,
že mně nevonijó?

Na hoděckém poli
jenom jedna stojí,
co je to za růža?
zdaleka mně voní!

Růžemi nevonnými symbolisují se dívky sice hezké, ale šohajovi lhostejné; kdežto růže, svou vůní zdaleka jej k sobě vábící, jest jeho milá.

Pozn. Hodějice (adj. hoděcký) ves nedaleko Slavkova.

---

36. Záře od milého.

(Suš. 414, Kyt. 6.)

Zdálo se mně, zdálo,
že se od hor mračí,
a to se čerňajú
šohajovy oči.

Zdálo se mně, zdálo,
že se od hor blýská,
a červeňajú se
šohajovy líčka.

Černé oči jsou v našich písních velmi oblíbeny. Černý jejich lesk znázorňuje se druhdy vhodným přirovnáním, na př.: Černé oči, černé jak černá mrakava*) (Suš. 299). V naší písni zobrazen zářivý jas krásných černých očí a červených líček šohajových překrásnou, plastickou antithesou.

Dívka pracující v poli zpozoruje najednou, ano se od hor mračí a blýská. Obrátí se v tu stranu, a není to mrak ani blýskání s oblohy, je to mrakava černých očí a jasná záře červených líček milého šohaje, který se na druhém poli pod horami náhle objevil.

Lze-li živěji a názorněji zobraziti lesk černých očí a červených líček, než tímto plastickým obrazem?

---

37. Láska nad bohatství.

(Erb. 155.)

Kdyby byla jiná
zlatem obalená,
moje nejmilejší
samy bláto:

Já na to nic nedbám,
já bláto oškrabám,
moje nejmilejší
stojí za to.

Obraz na první pohled nebásnický (já bláto oškrabám), a přece jak přiměřený a účinný právě tímto svým kontrastem k věci jím znázorněné: škaredá slupka, vzácné jádro! Jako lovci perel „stojí za to“, aby z neúhledné

*) t. j. černý mrak bouřný, z něhož šlehají blesky.

skořepiny vyňal vzácnou perlu, právě tak mně by stálo za to, praví šohaj, abych svou krásnou perlu třeba z bláta oškrabal, *kdyby* v ně obalena byla.

---

38. Obrázek milého.

(Bart. II. 78, Kyt. 7.)

Šla děvečka do háječka
do zeleného,
potkala tam malérečka
černookého.

Malérečku černooký,
pěkně tě prosím,
vymaluj mi obrázeček,
co v srdci nosím.

Nemaluj mi, malérečku,
svatého Jána,
vymaluj mi, malérečku,
mého galána.[1])

[1]) milého.

Utěšené této píseňce náležitě porozumíme, uvážíme-li, že náš venkovský lid neznal žádných podobizen ani vůbec obrazů „světských". Tím větší ceny nabývá obraz takto mimořádně malovaný a jako na roveň postavený obrazům svatým.

Netřeba snad ani podotýkati, že celé to malování je pouhou básnickou fikcí. Ve skutečnosti by zbožná matka hnala zamilovanou dcerušku z chalupy i s jejím vymalovaným galánem, chtěla-li by ho věšeti na stěnu mezi obrazy svaté.

---

39. Paví péra.

(Suš. 563., Kyt. 38.)

V širem poli hruška stoji,
hruška stoji na podoli.

Pod tu hrušku Dunaj bystry,
Dunaj bystry, kameň ostry.

Pod kameněm trava rostě,
trava rostě, zeleňa se.

Po tej travě pavi choďa,
pavi choďa, perka trafa.

Ja sem perek nazbirała,
za kłobuček nastrkała,
za kłobuček za vysoky,
že syneček černojoky.

V širém poli na kopečku stojí hruška. Dole pod tou hruškou teče bystrý Dunaj, na jehož břehu strmí příkrá skála (kameň ostrý). Pod tou skalou na úzkém pruhu roste tráva, na ní pasou se pávi a tratí vzácná péra. Místo tedy nesnadno přístupné, ba snad i nebezpečné. Ale to milující dívce nevadilo, aby se tam neodvážila nasbírat těch pérek svému milému za klobouček.

Pozn. Pozoruhodna je v této písni překrásná pallilogie, t. j. opakování týchž slov na konci verše jednoho a na začátku verše druhého.

Péra paví, volavčí, kohoutí („kosírky“) jsou šohajům moravským oblíbenou ozdobou klobouků; odtud pérko znamená i kytici z kvítí.

40. Útěcha ve vězení.

(Suš. 210.)

Byl sem ve vězení tři leta pod zemí,
a mně tam zle nebylo,
že tam za mnú chodilo
moje potěšení.

Těžká podzemní vězení za starého krutého práva trestního nebyla nic neobyčejného, a na tři leta mohl

se tam dostati náš šohaj i za přečin neveliký. Ale jiná jest, bylo-li by mu ono kruté právo dovolilo, by tam za ním docházela jeho milá! Třeba to náš šohaj za skutečnost klade, je to přece jenom básnická fikce, znamenající: i kdybych se dostal do takového vězení, nebylo by mi ani tam zle, jen kdyby mi má milá věrnou zůstala a mne tam navštěvovala.

Tím naše píseň nabývá teprve pravého významu, anať se v ní plastickým obrazem doličuje síla a moc lásky, oslazující i těžké vězení.

---

41. Rosa.

(Suš. 416.)

Słunečko zachodí
za les javorový,
a rosička padá
na stromek višňový.

Padaj ty, rosičko,
na můj rozmaryján,
jak mi on uroste,
miłému ho podám.

Líbezný obrázek jarního večera v přírodě a jarní lásky v srdci dívčině. „Padej, rosičko, na můj rozmarýn v zahrádce pod okny! Až mi uroste, uviju z něho kytici a podám milému na důkaz lásky.“

---

42. Zarosená.

(Spevy I. 23. Kyt. 70.)

Anička dušička, kdě si boła,
keď si si čižmičky[1]) zarosiła?
Boła som v hájičku,
żała som trávičku,
duša moja!

[1]) uherské boty.

A já som po tri dni trávu kosił,
eště som si čižmy nězarosił!
A já som hrabała,
těba som čakała,
duša moja!

Se šohajem setkává se dívka jemu milá („Anička dušička") a jej milující („duša moja"), jak on se domnívá, zarosená. „Kde pak ses to, Aničko, zarosila?" táže se jí. Dívka se rozpačitě vymlouvá, že byla v hájíčku na trávě a tam se zarosila. „Ale vždyť já jsem po tři dni trávu kosil a nezarosil jsem se; nebylo po celý ten čas rosy!' namítá šohaj. Nyní se přiznává dívka, kde se vzala ta rosa. Ale jak delikátně, jak panensky ostýchavě! „Nežala jsem rosné trávy, ba hrabala jsem trávu suchou, — ale tebe jsem čekala!' Nedovtipný posud šohaj ovšem se nyní domyslil, že touhou do něm plakala a tak slzami své čižmičky zarosila, a jistě láskou tím srdečnější zahořel k milované dívce po tomto vyznání.

---

43. Stálost.

(Suš. 265, Kyt. 18.)

Kole Jarošova
teče voda dvoja,
skoro-li sa rozejdem,
galánečko moja?

Spíše sa rozejde
měsíček s hvězdičkú,
nežli my sa rozejdem,
švarný šohajíčku!

Spíše sa rozejdú
drobné ryby s vodú,
nežli my sa rozejdem,
galánečko społu!

„Nikdy se nerozloučíme!" Toto „nikdy" v obecné nám poví dost; ale pro poesii je to pojem příliš

abstraktní, nenázorný a bezobsažný. Proto ho naše píseň znázorňuje krásnými, plastickými obrazy.

Náš potůček se rozdělil ve dva toky. Také-li my se tak rozejdem? Spíše stanou se věci nemožné, nežli my se rozloučíme!

---

44. Psaníčko.

(Bart. II. 98, Kyt. 91.)

Dybych była vtáčkem,
tým małým sokołem,
zatočiła bych se
nad miłého dvorem.

Nad miłého dvorem,
nad jeho maštalú,
podívała bych se,
co chłapci[1]) děłajú.

Jeden koně češe,
druhý vodu nese,
třetí za stolíčkem
pod svojím kłobúčkem
písaníčko píše.

Komuže, můj miłý,
písaníčko píšeš!
Tobě, moja miłá,
že už moja budeš!

[1]) jako české hoši, znamená jinochy dospělé.

Blažený pocit šťastných milenců překrásně znázorněn v této písni. Prostředek, jímž se cíle toho dosahuje, je dramatická scéna, představená s nevyrovnanou plastikou.

Vizme ten život v panské maštali, jenž se před očima našima odehrává! „Jeden (šohaj) koně češe, druhý vodu nese, třetí za stolíčkem pod svojím klobúčkem písaníčko píše." Je to písaníčko předůležité, obsahu jeho nikdo nemá zvěděti; proto ta šohajova opatrnost. A čiperná děvuška uhodla jeho obsah; nebylať ani potřebí, aby se splnilo její přání, by sokolíčkem se vznášela nad milého*)

*) T. j. nade dvorem panským, kde její milý zároveň s jinými šohaji za pacholka sloužil; nyní pak doslouživ svůj ·s a vyprostiv se službou v panském dvoře, jak za stara valo, ze služby vojenské, smí blaženě pomýšleti na sňatek nilovanou dívkou.

dvorem. Stálať jistotně pod oknem a nahlédala v písaníčko milencovo.

Mysleme si obrázek ten vymalovaný zcela věrně dle slov básníkových: tam oba pacholky při všedním poklidu koní, tu opodál u okna milujícího šohaje, jak opatrně pod svým kloboučkem milované dívce píše zprávu přeradostnou, ana tvář jeho září blaženou spokojeností; pod okénko postavme děvuchu se čtveračivým úsměvem na tváři, a zajisté s touž zálibou oči naše na něm spočinou, jakou v nás vzbuzuje utěšená tato píseň.

---

45. Sladká hubička.

(Erb. 208.)

Vosy, vosy, vosy, sršáni
vyletěli na mě ze skály,
ze skály, ze skály,
ze skaličky,
když jsem šel onehdy
od hubičky.

Znázorniti chuť přímo jest umění výtvarnému i básnickému nemožno. Malíř může jen všeobecně zobraziti její příjemnost nebo nepříjemnost v přiměřeném výrazu tváře, na níž se jeví *účinky* chuti příjemné nebo nepříjemné. Spokojená, usmívavá tvář labužníka, an sedí u stola pokrytého lahůdkami, znázorňuje nám všeobecně příjemné účinky libé chuti atd. Podobně jest si tu vésti také básníkovi; i on může znázorniti chuť jen dle jejích účinků.

„Sladké" hubičky opěvovány byly už nesčíslněkrát od pěvců lidových i básníkův umělých; ale nevím, podařilo-li se kdy kterému z nich znázorniti jejich sladkost tak vtipně a tak názorně, jako skladateli tohoto drobounkého popěvku.

Vesel a blažen vrací se šohaj od své milé. Hubička, kterou dostal od ní na rozloučenou, sládne mu na rtech

tak, že se na jdoucího polem vosy a seršni celými hejny (vosy, vosy, vosy) odevšad (ze skály, ze skály, ze skaličky) sletují jako na nejsladší zralé hrušky.

Původním nadpisem „Nehoda" zastíní se ovšem docela pravý obsah této skvostné drobotiny básnické.

---

46. Pohonice.

(Bart. II. 104.)

Ore šohaj, ore
małú kopaničku,
veru jej[1]) nězorał
ani połovičku.

Ore, šohaj, ore,
miłá mu poháňá,
na každé úvrati
huběnky mu dává.

[1]) = jí.

Kolik „sladkých" hubiček šohaj od své milé dostal, naše píseň nevypočítává abstraktně „na tisíc, ne-li víc", nýbrž znázorňuje nám to tímto plastickým obrázkem. Po každé na úvratích dostává jich od své milé, koně mu pohánějící, a bylo jich tolik, že pro ně nezoral ani polovičku malé kopaničky.

---

47. Proměny.

(Suš. 691, Kyt. 78.)

Darmo ty se trápíš,
můj miłý synečku,
nenosím já tebe,
nenosím v srdečku:
a já tvoja nebudu
ani jednu hodinu.

Co pak sobě myslíš,
má miłá panenko,
dyť ty si to moje
rozmiłé srdenko:
a ty musíš byti má,
lebo[1]) mi tě Pán Bůh dá.

[1]) nebo.

A já se udělám
malú veveřičkú
a uskočím tobě
s dubu na jedličku:
přece tvoja nebudu
ani jednu hodinu.

A já chovám doma
takú sekerečku,
ona mi podetne
dub aji jedličku:
a ty přece budeš má,
lebo mi tě Pán Bůh dá.

A já se udělám
maličkým zajíčkem,
a já ti uteču
zeleným hájíčkem:
přece tvoja nebudu
ani jednu hodinu.

A já chovám doma
takového psíčka,
co on mně uhoní
každého zajíčka:
a ty přece budeš má,
lebo mi tě Pán Bůh dá.

A já se udělám
maličkú myšičkú,
a já se ti schovám
doma pod pšeničkú:
přece tvoja nebudu
ani jednu hodinu.

A já chovám doma
takovú kočičku,
co ona vychytá
kde jakú myšičku:
a ty přece budeš má,
lebo mi tě Pán Bůh dá.

A já se udělám
tú malú rybičkú,
a já ti upłynu
dołů Moravičkú:
přece tvoja nebudu
ani jednu hodinu.

A já chovám doma
takovú udičku,
co na ní ułovím
kde jakú rybičku:
a ty prece budeš má,
lebo mi tě Pán Bůh dá.

A já se udělám
divokým hołubem
a já budu lítat
pod vysokým nebem:
přece tvoja nebudu
ani jednu hodinu.

A já chovám doma
takové havrany,
co mi vychytajú
kde jaké hołuby:
a ty přece budeš má,
lebo mi tě Pán Bůh dá.

A já se udělám
hvězdičkú na nebi
a já budu lidem
svítiti na zemi:

přece tvoja nebudu
ani jednu hodinu.

A sú u nás doma
takoví hvězdáři,

co vypočítajú
hvězdičky na nebi:
a ty přece budeš má,
lebo mi tě Pán Bůh dá.

Nejen v balladách a legendách, nýbrž i v drobných písních velmi často vyskytuje se dialog, dodávaje jim dramatické živosti. V některých písních, jež bychom nazvati mohli *zápolivými*, vtipný dialog jako v čarovném kolečku se otáčí.

Z nejkrásnějších písní tohoto druhu jest naše píseň.

„V přírodu, s člověkem slovanským vždy a všude nerozlučným svazkem sdruženou, může se v rozličném způsobě proměniti a přetvořiti i sám člověk podle písní a pověstí slovanských. Metamorfosy starého světa jsou výtok téhož názoru, prvotně všem indoevropským národům společného. Přetvořování toto v písních a pověstech slovanských stává se za tím účelem, aby přetvořený mohl přijíti tam, kam již jako člověk přijíti nemůže; aby nebyl poznán od svých, ke kterým si v opravdové podobě přijíti netroufá; neb aby zůstal ukryt před nepřátelskou, jej stíhající mocí.“ *)

I proměny v naší písni uvedené mají svůj původ v onom prastarém názoru světovém, vybledlém ovšem v pouhé hříčky básnické obrazivosti, ale hříčky překrásné, venkoncem poetické.

Jak pěkně stupňují se každou novou proměnou obtíže dostati bytost proměněnou! Veverku lze dosti snadno polapiti, ana skáče se stromu na strom, tíže již zajíčka polem uhánějícího. Více potíže způsobí myška, ukrytá pod pšeničkou. Rybička, uplynulá v řeku mezi jiné ryby nesnadno se vyloví, ale posléze přece na udici sedne, kdežto holuba divokého, pod nebem létajícího, dostati

*) Štúr na m. uv. str. 48.

lze jen dravým ptákem k tomu vycvičeným. Ale když dívka hvězdičkou zasvitne na nebi, mní se již býti vítězkou. Než i tu vtipný šohaj umí si poradit a zůstane na konec vítězem, a kořistí bude mu dívka již neproměněná, „lebo mu ju Pán Bůh dá.“

Překrásný obraz poslední, o hvězdářích, kteří najdou na nebi hvězdu, vypočítávajíce její dráhu, v poesii prostého lidu venkovského věru překvapuje.

Pozn. Po proměně v divokého holuba následuje v textě Sušilově ještě tato:

A já se udělám
tú velikú vranú,
a já ti uletím
na uherskú stranu:
přece tvoja nebudu
ani jednu hodinu.

A já chovám doma
takovú tú kušu,
co ona vystřelí
všechným vranám dušu:
a ty přece budeš má,
lebo mi tě pán Bůh dá.

Obě tyto sloby jsou asi pozdější nemístný přídavek. Ve všech totiž ostatních výpravách běží o polapení uniklé bytosti *živé,* zde však jde o její zničení, což neharmonicky ruší hravý a veselý ton celku.

48. Dívčina žalost.

(Erb. 209, Kyt. 141.)

Ty hvězdičko tmavá!
kdybys slzy znala,
a měla srdíčko,
má zlatá hvězdičko,
jiskry bys plakala.

Plakala bys se mnou,
plakala noc celou,
že pro věno zlaté
nevěsty bohaté
s milým mne rozvedou.

Dle krásné pověry našeho lidu zrodí se s každým člověkem zároveň jeho hvězdička na nebi. Hvězdička ta sdílí pak osud člověkův po celý jeho život. Je-li člověk šťasten, hvězdička jeho jest jasná, ale zatemní se jeho neštěstím.*) Když člověk umře, hvězdička jeho zhasne a spadne na zem.

*) Kerá je ta hvězdička má?
Je-li světlá nebo tmavá? (Kyt. 142.)

I naší dívce potemněla hvězdička. Milovala hocha celou svou duší, jak on ji. Ale byla chudobná, a příbuzní jeho, žádostiví hojného věna, namluvili mu nevěstu bohatou a přinutili ho k ní. I vychází opuštěná a zrazená dívka se svým žalem pod oblohu nebeskou a vidí, kterak hvězdička její nad jejím nešťastným osudem všecka potemněla. „Ty milá hvězdičko, kdybys mohla procítit všecek můj bol a mohla plakati, jiskry bys plakala se mnou celou noc!“ Může-li se dojemněji vyjádřiti hluboký žal opuštěné dívky!

49. Lítostivá služba

(Erb. 174.)

Když jsem tě nedostal
za ženušku,
vyvolím si tebe
za družičku,
abys mně naposled
posloužila,
věneček na hlavu
položila.

Za to tě jen prosím,
můj Jeníčku,
bys při mém skonání
rozžhal svíčku,
bys při mém skonání
samotný stál,
mé kalné očička
zatlačoval!

To se ti, Jeníčku,
nemůže stát,
pro lítost bych ti ho
nemohla dát,
pro pláč do kostela
ani vejít,
pro lásku falešnou
musím umřít!

Zatlač mi očička,
rozžhni svíčku,
modli se otčenáš
za dušičku:
aby láska naše
zapálená
jedním plamínečkem
vyhořela!

Šohaj nedostal své milé za ženu. Nestalo se to tak jeho vinou, jako přičiněním příbuzných, kteří ho „pro věno zlaté nevěsty bohaté s milou rozvedli“. Ale ani jeho náklonnost k vyvolené dívce nebyla láskou pravou. Dokázal to nejen tím, že dav se přemluviti od svých

rodičů, utlumil hlas vlastního srdce a po jejich vůli zvolil si nevěstu bohatší, nýbrž hlavně tou vpravdě „lítostivou službou", které se dožadoval od své zrazené milé. Neměltě tento mladík žádného pochopení pro hloubku citu srdce upřímně milujícího. Kterak mohla citlivá dívka jakožto zrazená milá o svatbě svého zrádného milence konati službu „nejstarší" družičky, jejímž úkolem jest položiti u oltáře ženichovi na hlavu věneček rozmarýnový a býti takto svědkyní největšího blaha, jehož se dostalo její šťastnější, protože bohatší sokyni?!

Pravou lásku dívčinu pěkně nám líčí píseň slovenská (Kyt. 51.) slovy: „Ani něbanujem (nelituji), že tvoja něbuděm, ale jen banujem, jako ťa zabudněm (zapomenu)." A takovou láskou byla láska naší dívky. I nevěrný milý zůstal jí nade vše milým; jeho nejen nemůže zapomenouti, ale bez něho ani žíti. Byla-li v našem mladíku jenom jiskerka lásky, nemohl se nevzpamatovati a nevrátiti ke své povinnosti, slyše poslední prosbu dívčinu. On jediný, jí posud nejmilejší, měl státi při jejím skonání, rozžehnouti jí hromničku, zatlačiti kalné oči a pomodliti se otčenáš za zemřelou; „aby láska naše zapálená jedním plamínečkem vyhořela!" Jak prostinký, ale při tom jak dojemný to obraz srdečné lásky dívčiny!

---

50. Stesk.

(Suš. 206, Kyt. 117.)

Aj zerzaj,[1]) zerzaj,
muj koničku vrany,
přes pole jeduci,
aby usłyšeła
moja najmilejši
v komurce seďuci!

Jak ho usłyšeła,
zapłakať museła
o koňa vraného,
ně tak o konička
jako o Janička,
Janička švarneho.

[1]) = řehtej.

*

Svitiło słunečko
na me okenečko,
od pułnoci měsiček:
ach, že už mi zarust
od meho miłeho
přes zahradku chodniček.

V našich písních jezdívá šohaj na koni za svou milou přes pole. K takové jízdě pobízí na př. mladík svého koníčka:

Můj koníčku sivý,
nebuď tak lenivý,
nebudem tu nocovať:
pojedem do Kelče,
je tam švarné děvče,
budem si ho namlúvať.
(Suš. 645.)

Také šohaj v naší písni jezdíval na takové „ohledy“, buď v neděli odpoledne („svítilo slunečko“) nebo ve všední den po skončené práci a večerním poklidu (od půlnoci měsíček“).

Přijev na místo, uvázal koníčka u plotu, sám pak se ubíral pod okénko své milé. Býval tam často, vždyť byl přes zahrádku chodníček od něho ušlapaný. A jak chodníček se ušlapával, tak vzrůstala jejich obapolná láska, až pak mezi milenci nastala nenadálá roztržka. Mladík nejen že své dotud vroucně milované dívky zanechal, nýbrž jí na vzdory, aby jí způsobil co největší žal, odjíždí zrovna před jejíma očima za jinou do sousední dědiny.

Prostý tento příběh náš pěvec zpracoval v malé drama, jehož děj se živě a plasticky odehrává před našima očima.

Píseň se počíná rozmluvou šohajovou s věrným koníčkem, v niž mistrně vetkán jest i popis dějiště i exposice děje. Z několika těchto slov se dovídáme, že šohaj na svém vraníku jede přes pole, a že nyní právě jede mimo chaloupku, kde ve své komůrce sedí jeho milá.

Mimo to praví nám šohaj sám, že koníček, ocitnuv se na blízku známé chaloupky, která tak často bývala cílem jeho jízdy, zařehtal (zarzal); byloť mu divno, že pán jeho se tu dnes nezastavuje. „Řehtej jen, řehtej,“ pobízí šohaj svého vraníka, „aby tě uslyšela má nejmilejší a zvěděla, že jedu přes pole!“

Očekávaný šohajem účinek tohoto řehtání se hned dostavil. Účinek tento líčí se psychologicky věrně na způsob antithesy. Hlavní věcí pro dívku jest ovšem ztráta milého. Ale tu jí připomíná zařehtání odjíždějícího koníčka. Proto „zaplakať musela o koňa vraného, ale ne tak o koníčka, jako o Janíčka švarného“, který už „nebude šlapati chodníčka přes její zahrádku“. (Kyt. 54.)

Pozn. Že koníček napřed už sám zařehtal a že ho šohaj pobízel, aby jenom řehtal, vidíme z těchto míst: Jak na koněc dojeły (koníčky). pěkně *zarzały* = zařehtaly (Suš. 533.), a: Pro- švarny Janiček koničky ženě, ony zerzaju = řehtají (Suš. 397).

„Ně tak o koničká, jako o Janička“: Má Španěvská cesto, což je mně po tobě teskno, *ani tak ne* po cestičce, jak po tobě má dívčíce (Erb. 168).

Slunečkem a měsíčkem se často v našich písních nejen zobrazuje, nýbrž druhdy i stotožňuje milenec: Svítilo mi slunce *v modrý kamizolce,* když už svítit nechce, ať svítí komu chce (Erb. 1č3) Dyby mně tak svítil, jak mně svítíval, dyž pěkný měsíček *naproti bývával* (= bydlíval). Svítil mi měsíček, *hezký šohajíček,* ale už nesvítí, zašel za kopeček (Suš. 255).

---

51. Tvrdý.

(Suš. 203.)

Aj hory, hory, jak ste ošuměły,
dyž na vás rosička padała!
Aj zkázała mně moja némiléší,
aj že by se ráda vdávała.
„Kamaráde bratře,
galánečka płače.“
A já ju přec nechcu,
a já ju přec nechcu,
ať si płače jak chce.

Aj łóko, łóko, jak ses zeleňała,
dyž tebe voděnka poliła!
Aj zkázała mně moja némiléší,
že by se mnó ráda mluvila.
„Kamaráde bratře,
galánečka płače.“
A já přece nedbám,
a já přece nedbám,
ať si płače jak chce.

Aj řeko, řeko, jak ses rozvodniła,
dyž do tebe sytno[1]) pršeło!
Aj zkázało mně moje miłé děvče,
aj že by už rádo umřelo.
„Kamaráde bratře,
běž navščívit děvče.“
A já ju přec nechcu,
a já ju přec nechcu,
ať si umře kdy chce.

[1]) do syta, hojně.

Milý se rozešel v nevoli s milou. Snad „dle slovečka jedneho (pro jedno nerozvážné slovo) pozbyla dívka milého“ (Suš. 211). Dívka zachovala milému i po té nemilé příhodě věrnou lásku, i prosila ho snažně po jeho kamarádu, aby se udobřil a splnil daný jí slib sňatku manželského. Kamarád vyřizuje mu vzkázání dívčino, ale bývalá láska hrdého šohaje proměnila se v zarputilé záští, v němž neústupně trvá, i když ho milá prosí aspoň za kratkou rozmluvu. Ba i když dívka hořem umírá a druh mu to zase vyřizuje, ani tu nepohne se jeho tvrdé, zarputilé srdce.

Neoblomná, tvrdá povaha hrdého milence projevuje se zvláště tím, že on sám s jakousi schloubnou hrdostí šecko to vypravuje, co mu vzkazovala milá, a co on jí odkazoval ve své zarputilosti, a tak se zrovna kochá v bo-

lesti, kterou ubohé dívce způsobil, ač sám uznává a s hrdým posměškem hlásá, že láska dívce jest jako vláha horám, po níž jejich lesy nabudou jaré svěžesti a krásy; že by se děvče několika jeho laskavými slovy ze svého žalu probralo, jako se louka rozzelená jarním navlažením. Ba až i tím se chlubí, že srdce milované dívky tak zarmoutil, jako když bouřlivý lijavec rozvodní a zakalí klidnou řeku.

A ještě více! Píseň naše je píseň taneční, tak zvaná coufavá (sousedská). Představme si nyní hrdého šohaje, an se v hospodě u muziky postaví před hudebníky, jim svou novou píseň zazpívá, ti ji zahrají, a on s jinou tanečnicí hrdě si vyšlapuje a kolem se otáčí na vzdory své milé, jeho zarputilou neústupností na smrt raněné.

Rytmus této taneční písně je velmi charakteristický. Vzkazy dívčiny, které kamarád vyřizuje, pronášejí se chodem recitativním, při němž po každém druhém taktě tanečník postojí, jakoby ledabylo poslouchal, a pak se pohybuje volným krokem dále, jako dávaje na jevo, jak málo dbá úpěnlivých proseb dívčiných.

Lepší charakteristiky „tvrdého“ milence si věru ani mysliti nemůžeme!

Pozn. „Ej hory, hory, jak ste ošuměly“. Ošuměti znamená obyčejně tolik co ošumělým, neúhledným se státi (ošumělý oděv). V tom smyslu čte se to sloveso také u Sušila str. 784:

Dúbravěnko zelená,
co's tak ošuměla?
Přišli na mně mrázové,
velicí nečasové.

Až ti mrázové přendú,
pěkná zelená budu,
široký list ponesu,
modrým kvítkem pokvetu.

V naší písni očekáváme význam toho slovesa právě opačný. Ne ošumělými se staly hory účinkem rosy, nýbrž čerstvými, jarými, jako se louka rozzelenala zavlažením. A ten význam v slovese tom také jest. Ošuměti je zde totiž tolik co *ošumněti*,

t. j. šumným (pěkným, veselým) se státi. Jako některá podřečí mají nechuť ke skupenině hláskové *mě*, rušíce ji všude vsutým *n* (mněsto, mněkký atd.), tak zase jiná oblibují si skupeninu *mě*, užívajíce jí i za žádané *mně* (náměstkový tvar *mě* = mně ve všech pádech, zapomět a j.).

---

52. Puklé srdce.

(Bart. II. XV.)

Přeletěła vłaštovečka
přes ten černy les:
a co mi ty, łaštovečko,
noveho něseš?

Něsu ja ti novinečku,
ale nědobru,
že už tvoju nejmilejši
ke slubu[1]) vedu.

Jeden stoji pod okenkem,
šatečkem toči,
druhy stoji za dveřami,
utira oči.

Jeden si ju zamiłovał,
druhy si ju vzal,
jednemu se srdce kraje,
že ji nědostał.

[1]) na zdavky.

Mladík zamiloval si dívku v sousední dědině za černým lesem. Docházíval k ní, miloval ji věrně a upřímně, a láska jeho jistě byla opětována, neboť znala ho i domácí vlaštovička jako nastávajícího úda rodiny. Tu přijde ženich jiný, snad bohatší; nevěrná dívka jemu podává ruku k manželskému sňatku.

Již strojí se svatebčané jíti do kostela. Šťastný ženich stojí pod okénkem komůrky nevěstiny, vesele šátečkem toče, až vyjde nevěsta, by s ní nastoupil cestu přeradostnou. I odletuje domácí vlaštovička přes černý les, aby přinesla smutnou zprávu mladíkovi též jí milému.

Ten ji hned poznává a tuší, co se děje. Miloval dívku z celého srdce a byl blažen její láskou, a nyní mu jest patřiti na to, jak druhý, kterého snad přilákalo její

věno, k oltáři ji vede. Stojí za dveřmi, pláče usedavě, a srdce mu puká lítostí.

Pozn. „Jednemu se srdce kraje", právě tak čteme v písni ruské: Serce jej (sestře) sja kraje z žalja.

V. Písně o rodině.

Prostomilou vroucnost ušlechtilého srdce leskem zvláště zářivým obrážejí nám naše písně v poměru, v jakém spolu žili jednotliví členové rodiny, zvláště rodiče a děti.

53. Rozmarýn.

(Bart. II. 117, Kyt. 93.)

Pod našima oknama
rozmarýn prokvítá,
chodívá k nám šohajko,
ode mňa ho pýtá.

Nepýtaj ho ode mňa,
ode mňa od saméj,
lež[1]) ho pýtaj od otca,
od mamičky mojéj!

Já mám takých rodičů,[2])
co mia rádi majú,
prídi ku nám, šohajko,
oni mia ti dajú.

[1]) = než. [2]) V nářečí slovenském rovná se akk. mn. životných genitivu = takové rodiče.

Jak prostičká to píseň! „Máš mě rád, šohajku, vím to; i já tebe miluji. Ale já sama o své budoucnosti nerozhoduji. Požádej mých dobrých rodičů za mou ruku, oni z lásky k své dceři rádi našemu sňatku požehnají."

Toť prósou celý její obsah. Ale co pravé, křišťálové poesie zavírá v sobě několik těch prostinkých řádků! Je to hlavně *ethický obsah,* jímž píseň naše srdce jímá a

naši zálibu vzbuzuje. Lze-li si pomysliti něžnějšího poměru mezi rodiči a dítětem, nežli jest tento v písni naší tak srdečně vyjádřený? Koho by nedojala tato něžná důvěra k milé matičce, jež tak líbezně vyznívá z přítulných slov dceřiných: „Lež ho pýtaj od otca — *od mamičky mojej,*“ a zase ta svorná shoda mezi oběma rodiči, kde jde o blaho milované dcery? Láska pak mezi oběma milenci, čistá jako ranní rosa na něžném kvítku, zobrazena jest vpravdě poeticky rozmarýnem, touto svatební květinou slovanskou.

Tato ideální atmosféra, jež celou naši píseň provívá, dodává jí kouzla neodolatelného, vpravdě poetického, jež dojímati musí každé mysli nezkažené. Takové písně vytryskují jenom ze srdce čistého a očišťují zase lidské srdce ze všední smyslnosti.

---

54. Chudobná matička.

(Suš. 454.)

Nědalečko za cestu
do[1]) suseda pujdu,
roztomiła mamičko,
už ja vas odejdu.

Moja miła cerusko,
němam tobě co dat,
neoh ti Pambu ščesti da,
budu ti vinšovat.

Moja miła mamičko,
co bystě mi dali?
Něch vám Pambu ščesti dá,
že stě mě chovali!

[1]) k sousedovi.

Chudobná matička vydává svou milou dcerušku. Nemá jí co dáti věnem; jenom své požehnání dává jí na cestu. A jak srdečně a upřímně i za to jí děkuje dobrá dcera!

Pozn. „Moja milá matičko, co bystě mi *dali?*“ O osobách, kterým se vyká, lid užívá i v třetí osobě množného čísla, a to rodu mužského i o ženských osobách. Srovn. č. 55.

---

55. Povole.

(Suš. 501.)

Dyž sem u maměnky była,
dycky sem se dobře měła.
Těžko mně děłat nedali,
o službách mně povídali.

Povol sobě, zlaté dītě,
dokud su já na tom světě.
Až já s teho světa zendu,
naděłáš se ledakomu.

Naděłáš se nenajíš se,
oškubaná nachodíš se.
Nech je v pátek, nech je v svátek,
budeš chodit v jedných šatech.

Každý o tebe zavadí
jak na cestě o kamení.
Dyž ti Pán Bůh zdraví vezme,
žáden na tě nepohledne.

Jaká to nevyrovnaná něžnost přeušlechtilé lásky mateřské dýše z těchto prostinkých slov naší písně! Jak těžko naléhá na citlivé srdce matčino strastný osud, který čeká její dcerušky po její smrti v cizích službách! Proto, ač sama jsouc stara, přeje své dceři úlevy v těžké práci, a jakkoliv se ve své chudobě těžko živí, přece za života svého dcerušky své do služby nedává, vypravujíc jí toliko, jak zle bývá v cizích službách, a že toho po její smrti ještě dost zakusí.

---

56. Nevěstina touha po matce.

(Erb. 363)

Za horama, za tím černým lesem,
tam já musím bydlet,
nic nebudu vědět,
má matičko, kde jsem!

Vyjdu si já, na horu pospíším,
jestli po větříčku
svou zlatou matičku
tam někde uslyším.

Vyjdu si já, s hory se podívám,
jestli v oudolíčku
svou zlatou matičku
tam někde uhlídám.

Neuhlídám, ani neuslyším,
s kým pak se já smutná,
má matičko zlatá,
s kým pak se potěším!

„Má dceruško, vždyť jest Pán Bůh všude:
jenom se modlívej
a pracuj a zpívej,
on tě těšit bude."

Dcera se provdala za hory, daleko od své rodné vsi. Již nyní o svém svatebním veselí, živě si připomíná, jak trudno jí tam bude mezi cizím lidem, jak teskno zvláště po milé matičce. I kdyby na horu vyšla, neuhlídá jí v rodném údolíčku, ani větříček nedonese jí sladkého hlasu matčina do daleké ciziny. Jak pěkně těší dobrá matička svou milou dceru! „Pán Bůh i tam s tebou bude, on tě bude chránit, jenom se modlívej, pracuj a *zpívej!*" — toť charakteristická rada české matky.

Vychovávati děti bývalo úlohou hlavně matčinou; otci přihlížeti bylo především k polnímu hospodářství a tráviti většinu času mimo dům. Proto také děti k srdečné matičce více lnuly nežli k přísnějšímu otci. Přes to však i poměr otcův k dětem se stránky nejkrásnější líčí nám naše písně.

---

57. Slib milého.

(Erb. 117.)

Kdyby se tatínek nevadil,
řekla bych, kdo se mnou včera byl:
vaďte se, tatínku, nebo ne,
byl se mnou můj milý na sadě.

Kdyby ten tatínek nebroukal,
řekla bych, co mně můj milej dal:
broukejte, můj zlatej tatíčku!
dostala jsem od něj hubičku.

Kdyby se tatínek nedivil,
řekla bych, co hoch mi přislíbil:
divte se, tatínku, jak chcete,
ještě rád mne vdávat budete.

Slíbil mi můj milej, přislíbil,
když mne na rozchodnou políbil:
až se ta pšenička vymetá,
že mne pak u vás víc nenechá.

Dcera, která takovým způsobem svěřuje otcovi tajemství svého srdce, je jistě miláčkem tatínkovým a smí se už napřed nadíti jeho souhlasu se svou volbou.

Prostomilá tato píseňka je kabinetním kouskem laškovné lyriky. Čtveračivá její hravost zrovna okouzluje. Jak pěkně stupňuje se dovádivá a srdečná zpověď, kterou

se dceruška otci vyznává, kterak se včera smluvila se svým milým, kterak ji na spečetění té smlouvy políbil a brzký sňatek přislíbil! A jak proti tomu slábne odpor otcův! Zprvu se vadí, potom už jen brouká, až pak se podiví dobré volbě dceřině a jistě s ní také souhlasí. Máme tu poetický klimax i antiklimax souběžně vedle sebe jdoucí a účinně proti sobě kontrastující. A ta dovádivá podmínka „kdyby se tatínek nevadil — řekla bych“ atd., která ihned tak roztomile se ruší!

Pozn. Text Erbenův má ve 4. verši 1. sloby čtení „byl se mnou můj milej *v hospodě*“. Čtení *na sadě* převzato z textu Čelakovského nejen pro to, že sad je přiměřenějším místem k důvěrné schůzce milenců než hospoda, nýbrž také z té příčiny, že bychom tu spíše očekávali: „byla jsem s mým milým v hospodě.“ Na sad mohl mladík za dívkou přijíti, ne však do hospody!

Starý otec, ba i děd, nebýval tehdy ještě obtížným výměnkářem, nýbrž zůstával až do své smrti milovaným otcem a váženým hospodářem, jehož dobré rady synové rádi poslouchali a jeho zkušeností si vážili.

58. Stařeček.

(Erb. 424., Kyt. 158.)

Tatíčku starej náš!
šedivou hlavu máš:
dokud ty jsi mezi námi,
dotud ještě dobře s námi,
tatíčku starej náš!

Tatíčku starej náš!
ať se nám zachováš:
dokud žije tvoje hlava,
bude dobrá naše správa,
tatíčku starej náš!

VI. Písně vojenské.

Zvláštním zjevem mezi našimi písněmi jsou písně vojenské. „Vojanského ducha“, statečné mysli junácké málo v nich najdeme, přes to, že právě pluky naše slynuly od jakživa neohroženou srdnatostí a neústupnou vytrvalostí. Naše písně vojenské jsou nejsmutnější ze všech; jen utýraný sirotek tak žalostivé nářky vede, jako náš junák na vojnu odvedený.

A není věru divu! Mladík vyrván tu z lůna milé rodiny, vyrván ze své společnosti kmenové, s níž srostl v nerozlučný celek, od níž odloučen byv násilně, jako nežil životem jejím, tak nežil ani životem svým vlastním; vyrván na dlouhá léta, ba snad na celý život, a odveden z rodné vísky, z milé přírody, z veselé společnosti svých druhů do dusné kasárny jako do nějakého vězení.

A jaký to býval odvod! Právě ten odvod je předmětem našich nejdojemnějších písní vojenských. Odváděno bývalo na vojnu všelijak, jenom ne po právu a spravedlnosti. Buď dával „pán“ odvésti na vojnu neposlušného čeledína nebo selského synka, který se na robotě zprotivil jeho drábu, nebo sešli se

Ti pavlovčí úřadkové
tvrdého srdečka,
dali oni sobě nalét
starého vínečka.

Jak se podnapili,
hned se uradili,
kerého by šohajíčka
na vojnu lapili?

Vezmeme-li bohatého,
toho bude škoda,
kerý má co doma robit,
toho doma třeba.

Vezmem chudobného,
co nemá žádného,
a ten može mašírovat
do pole širého.

(Suš. 574.)

Hrozná bývala taková „lapačka‘. Vyhlídnutého na vojnu mladíka lapali doma, na poli, v noci na posteli, ba i v kostele a lapeného odváděli v poutech jako nebezpečného zločince.

59. Lapený.

(Suš. 573.)

Skalićka, Skalička,
pod ňú je hranička,
chytali na vojnu
Pískové bratříčka.

Ked ho svazovali,
na sestřičku vołał:
„Aničko, sestro má,
svazovat mňa nedaj!“

„Co ti já, Janíčku,
co ti já pomožu,
řetazem's svázaný,
já ťa nerozvážu.“

Ti brněnščí páni
z okna vyhlédali,
regruta-li vezú,
či hrdelních věžňů.

„Nevezeme věžňů,
vezeme regruta;
tak sa on nám bránił,
třech úřadů zmárnił.“

A brněnščí páni,
ti jim povídali,
že je kuřa małé
a smrti sa brání.

Jak ho tam dovézli,
na łavku si sedeł,
na łavku si sedeł,
do okénka hleděł.

„A co tam, Janíčku,
a co tam pohlédáš?
Šak ty tam, Janíčku,
svéj maměnky nemáš!“

Bar[1]) nemám maměnky,
ale mám Aničku,
ale mám Aničku,
najmładší sestřičku.

[1]) třebas, ačkoli.

Do r. 1867 nebylo u nás všeobecné branné povinnosti. Potřebný doplněk stálého vojska dostavoval se ob-

časným odvodem. Ba za stara, do r. 1849, kdo se v čas odvodu skryl, byl vojenské služby ušetřen; po skončeném odvodě mohl se zase bezpečně objeviti, nikdo se již po něm nesháněl. Uhry byly tehdy odděleným územím politickým i celním; kdo překročil hranice uherské, byl prázden na ten čas vojenské povinnosti v Rakousku.

Tohoto bezpečného útočiště snažil se za nastalého odvodu dojíti také náš mladík. Byl sirotek, žil se svou nejmladší sestrou; ze starosti o ni hleděl uniknouti těžké, tehdy 14leté, nepřetržité službě vojenské. Uherské pohraniční město Skalice („Skalička") bylo nedaleko jeho rodné vsi, tam se mínil uchýliti na čas odvodu. Ale než tam dospěl, lapili ho a spoutali jako nějakého zlosyna. Bránil se zoufale, volal na pomoc svou milou sestřičku, jedinou to duši sobě věrně oddanou, ale což mohla slabá dívka proti takové přesile!

Těžkým řetězem spoutaného ubožáka odváželi do Brna. Když s ním jeli ulicemi brněnskými, měšťané vyhlédali z oken, útrpně se dotazujíce, rekruta-li to vezou, či nebezpečného zločince. Když uslyšeli, že to rekrut, který v zoufalé obraně tři úřední osoby zahubil, soucitně jeho skutek omlouvají.

V kasárně, či snad ve vězení za zoufalou obranu, ubohý odvedenec sedí sám a sám na lávce, vyhlédá okénkem v stranu své domoviny a všecky jeho myšlenky se nesou za opuštěnou sestrou.

Příběh v naší písni vypravovaný byl by nám sympathický, i kdyby se týkal samého mladíka, nespravedlivým tehdejším odvodem postiženého. Ale náš pěvec přiblížil ho naší srdečné sympathii ještě více tím, že šohajovu odporu proti krutému odvodu za pohnutku dal vyšší ideu mravní, srdečnou lásku bratrovu k nezletilé sestřičce. Tuto bratrskou lásku jako vůbec známou a uznávanou náš pěvec charakterisuje pěkně už tím, že mladíka hned na počátku nejmenuje jménem, nýbrž „bratříčkem Pískové".

Děj živě a dramaticky vypravovaný odehrává se ve třech výjevech. Dějištěm prvního jest okolí Uh. Skalice. Tam zavedou pravý hon na ubohého uprchlíka, odtud po marném odporu spoutaného odvádějí nazpět do rodné vsi, kde se setká s milou sestrou.

Druhý výjev odehrává se v ulicích města Brna. Tudy vezou spoutaného v žebřinovém voze, ani měšťané na smutný ten průvod z oken se dívají a ubohého zajatce litují,

Posléze spatřujeme odvedeného, an oknem kasárny se rozhlíží po rodném kraji a tesklivě vzpomíná opuštěné sestřičky, co z ní nyní bude bez jeho ochrany.

---

60. Marná přímluva.

(Suš. 567, Kyt. 180.)

A ta naša maměnka
žalostivě plače
pěkný bílý koláče
hétmanovi peče

„O hétmane, hétmane,
pusť mně syna mého,
aby nosit nemusel
munduru těžkého!“

„O má milá, rozmilá,
má maměnko stará,
však von ho neponese,
než kobylka vraná.“

Pěkná ukázka lidového humoru! Prostosrdečná matka nemá tušení, jak nesnadno je dostati domů syna na vojnu odvedeného. Myslí si ve své naivnosti, že to pan hejtman za dobré slovo a ještě lepší koláč už nějak spraví. Napeče pěkných bílých koláčů, jde s nimi k hejtmanovi a prosí ho plačky, aby jí propustil milého synáčka. Důvod, kterým svou prosbu podpírala, aby prý její syn nemusil nositi těžkého munduru, byl tak slabý, že panu hejtmanu nebylo za těžko rozptýliti její obavy ujištěním,

že syn její se dostane ke koňákům a tedy jeho těžký mundur že ponese kobylka vraná. A tak dobré matičce nezbývalo jiné útěchy, než dívati se tomu, jak panu hejtmanovi chutnají její „pěkný bílý koláče“.

---

61. Košelka.

(Bart. III. 633)

Košelenka tenká
šitá dołů krajem,
šiła ju má miłá
pod zeleným hájem.

Keď ju ona šiła,
pěkně si zpjévała;
keď mu ju dávała,
žalostně płakała.

„Na co ti, Janošku,
tá košełka bude?
Ty do vojny půjdeš,
kdo ju nosit bude?“

„Keď ma porúbajú,
bude mi na rany,
a keď ma zabijú,
bude mi do jamy.“

Dívka ušila svému milému sváteční košili. Šila ji pod zeleným hájem vesele si prozpěvujíc, vždyť se už napřed těšila, jaké chvály dojde, když v ní její šohaj v neděli s chasou půjde do kostela, a všici se podivovati budou jejímu krásnému vyšívání. Ale její veselý zpěv proměnil se brzo v žalostný pláč, její radost v žalost. Milého jí odvedli zatím na vojnu, i měl se hned vydati za svým plukem; nastalať válka. Na lítostivou otázku dívčinu, nač mu nyní ta košelka bude, mladík odpovídá slovy, která se hluboko do duše zarývají: Budu-li porubán, bude mi obvazem na rány, pakli mne zabijou, bude mi do jámy (společné šachty); jiného mne na té vojně beztoho nic nečeká!

---

62. Syn a matka.

(Suš. 573.)

Tá brněnská brána
kołem malovaná,
pod ňú sedí mamka
cełá upłakaná.

Došeł k ní synáček,
ruce jí podává:
„Nepłačte, mamičko,
šak je to svaďba má!“

„Co je to, synáčku,
co je to za svaďba,
a že na ní néni
žádná rodina tvá?!“

„A ten starý rychtář,
a ten je ten můj svat,
tak mňa dał on svázat,
jako šibenca kat.“

Tolé[1]) mně dał družbů,
všecek sem sa ztrápił,
ešče mně povídał,
abych sa nevrátił.“

„Nepłačte, mamičko,
už je všecko darmo,
musím mašírovat
večer lebo ráno.“

Už tambor bubnuje,
šohaj mašíruje,
tá jeho mamička
ruce załamuje.

Ruce załamuje
za svoju hłavičku:
Komu mia tu necháš,
chudobnú mamičku?!

[1]) tolik.

Chudé vdově vzali na vojnu syna, jedinou to opóru její staroby. Lapili ho v širém poli a hned odvedli do Brna; ani mu nedopřáli rozloučiti se se starou matkou. Již mu nastává odejíti z Brna do daleké ciziny, asi do Italie, kde naše pluky bývaly posádkou v tehdejším rakouském království lombardsko-benátském.

Přichází za ním jeho stará matička, aby se s ním rozloučila a snad naposledy milého syna přivinula k srdci mateřskému. Nejsouc známa ve velkém městě, z obavy, aby snad nezbloudila v jeho četných ulicích, usedne si hned na kraji v městské bráně a vyhlédá ho, žalostivě naříkajíc.

Došel tam za ní syn, aby na rozloučenou místo útěchy ještě více rozryl její i své srdce trpkou vzpomínkou na hrozný svůj odvod. Hodlal se ubožák ženiti s milovanou dívkou. A jakou to svatbu mu uchystali! Svatem byl mu starý rychtář, který ho na vojnu lapal, družbami jeho pomocníci. Ti ho polapili, jako zlosyna spoutali a do Brna dodali. To byla jeho svatba! A na rozloučenou tvrdý rychtář ještě mu pohrozil, aby se jak živ do rodné vsi nevracel. „Už je všecko darmo, milá matičko, marný i váš pláč a nářek!“ A již tambor bubnuje, šohaj mašíruje. Opuštěna stojí tu v brněnské bráně stará matka; zoufale pohlížejíc za odcházejícím synem, lomí rukama, co si nyní počne ve své opuštěnosti!

---

63. Výplata.

(Suš. 595.)

„Tatíčku můj starý,
vypłaťte mia z vojny,
vypłaťte mia z vojny,
néni dobře na ní!“

„Synáčku můj miłý,
co po tobě ptajú,[1])
co po tobě ptajú,
dyž ťa dóm[2]) pustijú?“

„Tatíčku můj starý,
štyry sta tolarů,
štyry sta tolarů,
tak sa dóm dostanu.“

„Synáčku můj miłý,
nech trochu poshoví,
nech trochu poshoví,
nemám jich hotových.“

„Tatíčku můj starý,
já nemožu čekat,
já nemožu čekat,
musím mašírovat.“

„My pomašírujem
tři sta míl za Víden,
uvidím Francúza
a jeho całú zem.“

„Pošlu vám psaníčko,
psaníčko napsané,
za každým slovečkem
bude zapłakané.“

[1]) kolik od tebe žádají. — [2]) domů.

Za stara odvedený mohl se z vojny vyplatiti za peníze ustanovené. Za ty peníze „naverbovali“ na jeho místo dobrovolníka.

I šohaj náš prosí snažně starého otce, aby ho z vojny vyplatil; nebyloť mu na ní dobře, jako mnoha jiným. Otec by rád vyhověl prosbě synově; ale peníze zaň požadované byly příliš veliké, aby je hned zaplatiti mohl, a poshověti nechtěli. Tak nezbývalo ubohému mladíku než vydati se s ostatními na pochod do daleké Francie a nésti tam s sebou bolestnou touhu po svých milých a teskníce po rodném kraji.

Pozn. Krásná a významná jest nová složenina „psaníčko za každým slovečkem *zaplakané*“, tvořená dle obdoby sloves začerniti, zašpiniti = slzami pokropené.

VII. Písně o přírodě.

Poměr našeho lidu ku přírodě, jak se obráží v jeho písních, jest nejsrdečnější a nejpoetičnější, jaký si jen pomysliti lze. Člověk není tu ještě „přírody vládcem a pánem“, nýbrž jejím věrným druhem, kterýž se k ní tulí jako slabé dítě ke své dobré matce, hledaje a nalézaje u ní rady a pomoci ve všech potřebách svého života. Příroda jest mu pramenem nejčistších rozkoší, věrným obrazem jeho vlastního nitra, nejmocnějším povznětem básnickým, poskytujíc mu nejen hojných námětův a látek básnických, nýbrž i plastických obrazů, jež se tak krásně obrážejí v jeho řeči nejen básnické, nýbrž i prosaické.

V našich pohádkách příroda jest jako nějaká vyšší, božská bytost, kteráž se lidí dobrých, nespravedlivě pronásledovaných, nebo práci jinak nemožnou buď za dobrým úmyslem anebo z donucení podnikajících, ujímá a jim pomáhá; lidi zlé a nespravedlivé, zvláště závistníky pokutuje a v záhubu vrhá. Zvláště ráda ujímá se člověka

příroda, když dobrotu srdce svého a lásku k ní osvědčil skutkem, třeba k jejím tvorům na pohled nepatrným, kteří jeho pomoci právě potřebovali.

Tak Jiřík v pohádce o Zlatovlásce, nakrmiv hladová krkavčata krví vlastního koně, vykoupiv ze zajetí rybu penězi, kteréž měl na dalekou, neznámou cestu, uhasiv hořící keř, pod nímž se dusili mravenci, a vysvobodiv mouchu z drápů pavoukových, pomocí těchto slabých tvorů dokonává úkol, s nějž by sám nikdy nebyl.

Věštební ptáci (krkavci) sletují se na stromě, pod nímž odpočívá člověk dobrý, pomoci potřebný, a vypravují si rozličná tajemství, která zvěděti člověku tomu bývá ke spáse nebo jinak prospěšno.

Tak pomáhají našim pocestným v pohádkách po dobré práci jdoucím nejen všeliká zvířata, nýbrž i slunce, měsíc, větry, stromy, řeky, moře — slovem všecka příroda.

Hory, háje, doliny, čiré pole, louky, řeky, potoky, studánky jsou nejčastějším dějištěm našich písní. Vedlť k tomu jejich skladatele vrozený jim aesthetický *zákon prostého okolí.* „Proč postihuje naše vnitřní oko tak určitě a jasně obraz lodi na širém moři, člunu na jezeře, karavany na prázdné písčité poušti a každý meteorický zjev na temné půdě modrého nebe? Proto, že se objevuje v prostém okolí. Nejen pádný rozdíl barev tu působí, nýbrž i osamělost předmětu. Obrazivost soustřeďuje tu všecku svou produktivní sílu na předmět z prostého okolí jasně vystupující.“ Hory, hory, hory černé, nejednou jsem přešel přes ně, Žalo dívča, žalo trávu nedaleko lesa, háju, Za háječkem za zeleným oře dívča volkem jedným, V zeleném hájku u studénky zabili synečka u panenky, Na jedné dolině snížek poletuje, na druhé dolině vdova dům buduje, Juliánka krásná panna u studénky šaty prala, Nad Javorinú ptáček zpívá, švarná Slovenka trávu sbírá, V širém poli hruška stojí, Chodila Andulka po širokém poli, Jede, jede vývoda po téj lúce zeleněj, Stojí Jano při potoce a mnohé jiné podobné za-

čátky písní lidových budtež na doklad toho prostě připomenuty.

Ptactvo nebeské svým volným letem a rozmanitým zpěvem nejvíce ze všeho živočišstva poutá k sobě mysl našeho lidu; o něm v našich písních nejčastěji děje se zmínka.

64. Chycený ptáček.

(Erb. 132.)

Šla panenka do háječku,
chytila tam ptáčka,
dala si ho do šátečku,
by ho nezamáčkla.

Pusť mě, pusť mě, zlaté dítě,
já ti budu zpívat,
až se tudy se svým milým
budeš procházívat.

Dívka chytila v háječku ptáčka. Aby ho nezadusila, zavázala si ho volně a opatrně do šátku. Ale i tak zželelo se jí ho, když si pomyslila, že ptáček ten ji tak mile svým líbezným zpěvem obveseluje, když se se svým milým v témž háječku procházívá. Tyto vlastní myšlenky dívčiny pěkně a poeticky vyjádřeny jsou prosbou chyceného ptáčka.

---

65. Ptáček za deště.

(Suš. 519, Kyt. 195.)

Bude padať, bude déšč,
kde se, ptáčku, poděješ?
Skovám se já do křiba,[1])
strčím hłavu pod křídła.

Až přestane, vyletím,
širý svět rozveselím;
půjde miłá na trávu,
zazpívám jí nad hłavú.

[1]) do keře.

Šohaj oře v poli; vysoko nad ním vznáší se skřivánek a pěje svou jarní píseň. Najednou vystupují na obloze hrozivé mraky. Kam se, milý zpěváčku, poděješ za nastávající nepohody? Nic se o mne neboj, odpovídá ptáček. Schovám se zatím do keře; až přestane pršeti, vyletím, rozveselím svým zpěvem celý svět a zvláště tvé milé zazpívám nad hlavou, až bude žíti trávu deštěm zmlazenou.

Jak pěkně a plasticky zobrazen ptáček v keři ukrytý! Vidíme ho zrovna, jak sedí schoulen s hlavičkou pod křídlem a přespává nepohodu.

---

66. Slavíček.

(Erb. 142.)

Což ten slavíček od půl noci zpívá!
což se ten hlásek pěkně rozlíhá!
Sedne na větvičku,
zpívá si písničku,
aby slyšela samička milá.

V obou předchozích písních jakož i v mnohých jiných vyjádřen srdečný poměr mezi ptáčkem a člověkem. Člověkovi ptáček pěje a jemu srdce obveseluje. Ale nejlíbeznější pěvec, slavíček, zpívá i v noci, kdy ho člověk obyčejně neslyšívá. Tu v tichu nočním pěje svou nejkrásnější píseň, „aby slyšela a se potěšila také samička milá,“ kteréž za dne sháněti jest potravu „drobným dětem“.

Krásný to jistě obrázek rodinného blaha ptačího.

---

67. Dobrá rada.

(Bart. II. 332, Kyt. 190.)

Żałował sa pták ptákovi,
krahuleček jestřábovi,

Że mu mładé vyhubili
a samičku połapili.

Krahulečku, pěkný ptáčku,
nerob hnízda při chodníčku;

Bo[1]) chodníček je svobodný,
chodí po něm złý i dobrý.

Rob hnízdečko při dolině,
při zelenéj bukovině.

Tam sedláček nedojede,
tobě mładých nevybere.

[1]) = nebo.

Krahulec je pták dravý, drůbeži a drobným ptákům zpěvným nebezpečný. Ne divu tedy, že ho člověk pronásleduje a hubí. Než i k tomuto dravci lidová píseň chová se soucitně.

Člověk jda lesem našel krahulčí hnízdo se stromu shozeno a mláďata z něho pobita. I zželelo se mu osiřelého krahulce a pomyslil si: Proč ty, ubohý ptáku, jsi tak neopatrný a nestavíš si hnízda někde v lese, dál od chodníka i zloby lidské? Soucitnou tuto myšlenku člověkovu pěkně vyjadřuje píseň rozmluvou stěžujícího si krahulce a přítele jestřába, dávajícího mu dobrou radu.

68. **Křepelka na podzim.**

(Suš. 735, Kyt. 193.)

Křepelenka křepelała,
drobné děti svołávała:

„Křepelátka, drobné děti,
kam se mám s vámi poděti?

Ludé łúky pokosili
a mandele odvozili.

Ešče jeden mandel stójí,
a na ten sa sedlák strójí.

Za Dunajem krásné pole,
tam půjdeme, děti moje!“

Na poli založil si párek křepelčí svou domácnost. Celé léto obveseloval lidi svým tlukotem, tu je volaje do práce: „Poďte žat!“ tu zase je pozývaje do chládku k odpočinku: „Poď pod mez!“ Ve žně zbyla tu ovdovělá křepelenka s drobnými křepelátky. Sklízeje s pole, dobrosrdečný náš rolník jakoby sám sobě činil výčitky, že hledí jen vlastního prospěchu a ubohé křepelčí rodiny zapomíná, nedbaje nic, kde se potom skryje a čím se živiti bude, a vyháněje ji takto do cizích krajin, kde jsou lidé lepšího srdce.

---

69. **Hus divoká.**

(Erb. 445.)

Husička divoká
letěla s vysoka,
přišel na ni střelec,
střelil ji do boka.

Urazil jí křídlo
a pravou nožičku,
smutně zaplakala,
spadla na vodičku.

Ach Bože, otče můj!
už jsem dolítala,
už jsem svoje milé
děti dochovala!

Moje drobné děti
nedělají škody,
plynou po Dunaji,
napijou se vody.

Když střelec zastřelí divokou hus, náš člověk nemůže svým dobrým srdcem pochopiti, proč se pronásleduje pták, který nikomu žádné škody nepůsobí. Neboť s praktické stránky žaludkové náš lid na přírodu nepohlížel. Tím upřímnější jest jeho útrpnost s osiřelými housátky, jimž bezcitný člověk zastřelil matku, a doporučuje aspoň tyto opuštěné sirotky soucitu lidskému.

---

70. Kocourek.

(Suš. 711, Kyt. 196.)

Płače kočka celý deň,
kde se její kocúr ďéł.

Płačú s ňú aj [1]) koťata:
kde se poďéł náš tata?

On tam leží za płoty,
ocásek má uťatý.

Jak se kočka zvěděła,
hneď za vráta běžeła,
kúřit, mastit hleděła.

Jak počała kúřiti,
on se počáł škňúřiti.

Jak počała mazati,
kocúr skočíł na koty.[2])

[1]) = a i, i — [2]) nohy.

„Kde's, kocúrku, kde's býváł,
že's ty doma nebýváł?“

„Chodíł jsem po komorách,
zastáł mne tam hospodář.“

„Ten mne dobíł velice,
zedráł na mně tři biče.“

„Dyž třetí bič dotrháł,
ešče sekyrky hledáł.“

„Jak sekyrku popadł,
hneď ocásek odpadł.“

„Vyhodíł mne za vráta,
tam mne našły koťata.“

Kočka jest a byla vždy a všude typickým vzorem mlsnoty. Tedy zpráva, kterou nám podává naše píseň o pokutě, jež stihla mlsného kocoura, nemůže v nás vzbuditi té srdečné účasti, kterou máme s milými ptáčky zpěváčky nevinně stíhanými, nýbrž působí dojmem veselým, komickým. „Dobře ti tak,“ pomyslíme si, „uťatý ocásek budiž ti výstrahou od další mlsnoty!“ Komika zvyšuje se znamenitě vtipnou parodií lidského života rodinného.

Píseň se počíná koncem děje; tím se vzbuzuje pozornost a zvědavost posluchačova. Kocour neobjevuje se celý den ve společnosti své rodiny. Kočka, netušíc nic dobrého, dá se do usedavého pláče, s ní pláčou i koťata. Vydají se hledat milého tatíka a najdou ho za vraty, na pohled zabitého, s uťatým ocáskem. S tou smutnou zprávou spěchají k matce. Kočka, jako nějaká babka lékařka, sebere hned osvědčené léky a spěchá křísit ubohého kocourka. A účinek jejího lékařství byl znamenitý. Jak ho nakouřila, kocour se zaškňouřil, pocítiv znovu bolesti a dávaje tím známky života, a po masti už skočil na

nohy. Svou nešťastnou příhodu kocour vypravuje sám, a konec děje vrací se zas k jeho začátku.

71. Svatba komáří.

(Suš. 694, Kyt. 198.)

Dyž komára ženili,
krapky vína neměli.

Přiletěl k nim słavíček,
dáł jim vína židlíček.

Jak se vína napili,
hneď komárka zabili.

Komár leží na dvoře,
muška płače v komoře.

Nepłač, muško, co ti je?
ešče komár ožije!

A jak mně má ožiti,
dyž je na smrť zabitý!

Sádło z něho vybrali,
za sto złatých prodali.

Kožu ešče za tolar,
býł to Bože za komár!

Parodie lidského života předvádějí nám lidové písně dosti hojně v bájích zvířecích. Časté jsou zvláště zvířecí svatby, v nichž se obyčejně zobrazují nepěkné výstřelky těchto lidských slavností vtipně a žertovně se stránky komické; jsou to jmenovitě hádky, vády a rvačky vznikající, „když se hosté podnapili.“ Komika naší písně zvyšuje se zvláště tím, jak uměli komáři svatebčané těžiti z neštěstí komára ženicha.

72. Pohřeb komáří.

(Bart. II. 336, Kyt. 199.)

Co tak mocně zvunčeło
a tak hrozně šustěło?
A to komár z nebe spad,
złámał sobě krížem zad.

Pýtali sa komára,
či je treba lekara?
Ej netreba lekara,
treba kněza farára.

Pýtali sa komára,
či je treba aptéky?
Ej netreba aptéky,
treba rýla,[1]) motyky.

Býł to pohreb nemałý,
všecky muchy płakały
a ríkały rekvije,
že náš komár nežije.

[1]) rýče.

Pohřeb jest událost v životě lidském tak vážná, že vyhledávati na ní stránky komické svedlo by snadno k nesrdečné frivolnosti. Naše píseň úskalí tomu dobře se vyhnula a působí tak neodolatelnou komikou. Ta způsobuje se v ní komickým kontrastem mezi látkou a formou. Drobounký komár spadne až odkudsi „z nebe", až od jeho pádu mocně zazvunčelo a hrozně zašustělo, a złomil si vaz. Následuje vážné vyptávání přítomných komárův a much a odpovědi těžce raněného komára, jako bývají v životě lidském mezi člověkem na smrt nemocným a jeho příbuznými. Komár umře a jest slavně pochován za hlučného nářku much naříkaček.

VIII. Vtipy a žerty, humor a satira.

a) Bystrý, řízný vtip je zvláštním údělem kmene českého. Hojně obsahují ho jmenovitě drobné popěvky rázu čistě epigramatického. Pojíť se v nich dle požadavku F. L. Čelakovského k rozhodnému „nadání" skladatelů „nenadání", t. j. překvapující objevování skrytých podobností, a jsou též „chuti navinulé nebo zaostřelé".

Obsahem těchto epigramatických popěvků jsou rozmanité vztahy a poměry mezi sousedy vesnickými, řemesla a živnosti a p.

73. Sedlák a chalupník.

(Erb. 461.)

Sedlák je šelma velká,
zamazal chalupníka;
pak si zas pomyslil,
jak by ho vočistil:
vhodil ho do rybníka.

Obec skládala se za stara (do r. 1848) z *usedlých* a *chalupníků*. Usedlí byli buď sedláci (statkáři), kdož měli statek (grunt, místo) na sto a více měřic výsevku, a podsedníci (zahradníci), kteří seděli na podsedku (asi 25 měřic). Obec representována byla toliko usedlými, jen oni volili ze sebe obecní úřad.

Chalupníci (domkáři, hofeři) byli v podobném asi poměru k usedlým, jako u Římanů plebeji k patriciům. Byli to osadníci k usedlým později přibylí, jejichž chalupy nebyly postaveny v řadě se statky a podsedky usedlých, nýbrž buď na konci vsi, buď po stranách. Ke své chalupě chalupník měl leda kousek pozemku od vrchnosti poskytnutý, začež jistý počet dní robotoval, ostatek živil se nádeňkou. Práva volebního v obci chalupník neměl, ani aktivního, ani passivního, a obecin (pastvin, lesův a p.) tolikéž neužíval.

I jinak patricius sedlák na plebejčíka hofera pohlížel jako na nižšího sebe; ani při tanci nesměl se chudák k nim příliš plichtiti, sice mu zazpívali:

Hofeři, hofeři,
tancujte u dveří,
a vy podsedníci,
po celej světnici!

Z jeho bídy zámožní sedláci mívali leda posměch. Majíce sami dostatek topiva z obecního neb i ze svého lesa, na chudého chalupníka, když za kruté zimy, ne-

maje čím zatopiti, na svém políčku jedinou snad planou hrušku orubal, složili i z toho posměšnou písničku:

V širém poli stojí hruška
orúbaná až do vrška.
Kdo ju orúbál? Hofeři,
vařa[1]) zemáky k večeři.

[1]) vaříce.

Dle naší písně „sedlák furiant“ chalupníkem, když se mu na potkání hned nevyhnul, strčil do bláta. Potom se mu však rozleželo, že mu to jako přece neměl dělati. Aby jej očistil, vhodil jej do rybníka. Jen že ta očista byla příliš hojná a méně příjemná než ono zamazání!

74. Ovčáci.

(Erb. 476.)

Ovčáci!
vy jste psi:
vy jste naši vičku,
naši šočovičku,
vypásli.

„Sám ty lžeš
jako pes:
nebyla to vička,
ani šočovička,
byl oves!“

Křivě byli nařčeni ovčáci. Nevypáslit oni sedlákovi vičky ani šočovičky — to učinili ovčáci jiní, nýbrž — oves. K tomu se rádi znají, odmítajíce od sebe ono křivé nařknutí co nejrozhodněji. A tak se poškozený hospodář k své nevelike radosti z tohoto přiznání ovčáků teprv nyní dovídá, že má vypasenu nejen vičku a šočovičku, nýbrž i oves.

75. Pekař.

(Erb. 451.)

Pekař peče housky,
uštipuje kousky;
pekařka mu pomáhá,
uštipujou obá dvá.

Pekař, aby na houskách hodně vydělal, uštipuje z nich po kousku. Ale pekařka provádí týž dobrý úmysl na týchž houskách. A pak nemají býti housky malé!

---

76. Havíři.

(Erb. 437.)

Vy havrani umazaní!
kdo by k vám šel do díla?
Ve dne v noci pracujete,
máte těžky kladiva.

Ta neděle, krátká chvíle,
tu se dobře vám daří,
tu se pěkně vystrojíte,
chodíte jak písaři.

S pannama se vodíte,
po hospodách chodíte:
a když přijde pondělíčko,
zas do díry musíte.

Posměšek havířům od nepřejného synka selského, jemuž havíři po sobotní výplatě v neděli příliš na pány si hrají, čehož on při svých skrovných financích činiti nemůže.

---

77. Kolomazník.

(Suš. 701.)

Jede Kudrna vokolo Brna,
veze kolomaz do Kojetína.
„Milé Kudrno, namaž si kolo,
ať ti nevrzá přes celý Brno!“

Kolomazník, který v soudku na trakaři rozváží kolomaz daleko široko jiným lidem na mazání kol, ale sám jediného kola na svém trakaři nenamaže, tak že mu cestou okolo hlavního města vrzá a jeho řemeslu ostudu dělá, je zajisté figurka komická. Účin komický té písně zvyšuje se znamenitě vrzavou melodií, kterou se výborně napodobuje vrzání nenamazaného kola, jakož i opětovanou vrzavou skupeninou *dr*, *br*, *vr*.

---

78. Primas.

(Erb. 434.)

Jedna koza mlsná byla,
šla na panské na trávu,
neštěstí se nenadála,
primas rozbil jí hlavu.

„Adie, pane primase,
já se s vámi teď loučím,
a vám mou chlupatou kůži
na paruku poroučím.

Paruku-li nenosíte,
můžete si ji schovat;
můžete si svy podagra
do ní zaobalovat!“

Primasem nazýval se za stara správce neboli hospodář královského města. Když tedy kdysi selská koza zašla na městské (panské) pole a pan primas škůdnici tam postiženou zabil, složen naň tento pichlavý epigram.

---

79. Lenoch.

(Erb. 471.)

Naši už mlátili,
já jsem si ležel;
potom šli k snídaní,
já taky běžel.

„Proč běžíš k snídaní,
vždyť jsi nemlátil?“
„Když jsem se tak rozběh',
už se nevrátím!“

Výborná charakteristika pravého lenocha! Když ostatní pracují, on si leží, ale když jdou k snídaní, on také běží. Však i ten běh jeho není než setrvačnost v lenosti. Ležel si v chládku, a když volali k snídaní, škublo jím, vskočil na nohy a dal se bezděky do běhu za ostatními. Když už se tak rozběhl, nemohl se dle své přirozené lenosti zastaviti; toť by byla také práce!

Máme ještě dva lenochy v našich písních dobře charakterisované; ale první z nich je teprv začátečníkem ve svém oboru, a druhý má toliko „lenivé přání“, a to z důležité, zrovna poetické příčiny:

80. Kdy vstávati?

(Erb. 471.)

Když začne skřivánek
povrzávat,
nechce se z postele
ráno vstávat.

Zavrzá ponejprv,
probudím se;
zavrzá podruhy,
obratím se.

Zavrzá po třetí,
je den bílý:
tenkrát už musím vstát,
lidi milí!

---

81. Hodné koně.

(Suš. 204.)

A te naše koně,
bele be to koně,
debe si chodile
pro vodo do stodně.

Pro vodo do stodně,
na hůro pro slámo,
habe ten seneček
chodíval za pannó!

---

b) Kdy náš lid své veselé písně skládal, prožíval blažený věk své mladosti. Je charakteristickou zvláštností mladosti, že zná jenom dnešek, o zítřek se nestarajíc a včerejška snadno zapomínajíc. Bídy bývalo za stara mezi lidem dost; mimo jiné hnětla selský lid těžká robota a jiné tvrdé povinnosti stavu poddanského. Ale jakmile nastal v tom bídném životě jasnější okamžik, žilo se vesele jemu, bídy se zapomínalo, ba bída sama činila se předmětem vtipu a veselosti. Byla to „bolest, která se pod slzami smála“, byl to pravý „humor šibeniční“.

82. Veselá bída.

(Erb. 410.)

Bratří, bratří!
buďme jen veseli,
bratří, bratří!
radujme se:

nouze nám přestala,
bída nám nastala;
bratří, bratří!
radujme se.

Bratří, buďme veseli! A proč bychom nebyli? Příčiny k veselosti máme dost, nouze nám přestala, bída nám nastala, tedy přece změna v našem životě, a změna těší (variatio delectat)!

83. Český Diogenes.

(Erb. 420.)

Blaze tomu, kdo nic nemá,
nestará se, kam co schová.
Směle lehne, směle vstane,
žádnej mu nic neukradne.

Jsme my bídáci přece jenom šťastní lidé! Co se ten boháč nastará a natrápí nad svými poklady, vstávaje léhaje jest o ně ve strachu, aby mu jich zloděj neukradl. A my si klidně lehnem, klidně vstanem; vždyť nám nikdo nic neukrade!

84. Samý pes.

(Erb. 462.)

My jsme sedláci
v naší vsi jako psi
oškubaní:
kdyby byl rychtář pes,
kantor pes, šafář pes;
byla by psů, psů, psů
plničká ves!

Jsme my to chlapíci v té naší vsi! Všeci oškubáni jako psi. Jen tři u nás chodí slušně: rychtář, kantor a šafář. Škoda, že i ti nejsou nám rovni, byla by aspoň míra plna, a naše ves byla by samý pes.

Charakteristické jest opakování „psů, psů, psů" = samý pes.

---

c) Satirické písně naše dotýkají se rozličných vad a nedostatků jak osobních, tak i společenských, vystavujíce je na odiv způsobem buď humoristickým nebo vážným, neb i elegickým.

85. Nepoctivá děvečka.

(Erb. 474.)

Metla holka ve světnici,
metla holka síň;
našla knoflík pod lavicí,
těšila se s ním.

Selka když to uhlídala:
„Hej, děvečko, hej!
co ty najdeš ve světnici,
jen ty to sem dej!"

Vzácný nález učinila děvečka; zametajíc ve světnici, vymetla zpod lavice — starý knoflík! Chudobné dívce i takový nález způsobil radost; ale bohatá selka nedopřála jí na dlouho té radosti. Kdyby byla děvečka starý knoflík vymetla, nebyl by se po něm jistě nikdo sháněl. Možná, že knoflík ten nebyl ani selčin, možná, že ho tam ztratil domácí pacholek nebo některý besedník, ale lakotná selka reklamuje jej za svůj majetek, protože se našel v její světnici.

Trefná to charakteristika malicherné skrblosti.

---

86. Nešťastná kuchařka.

(Erb. 484.)

Sešla se selka s selkou,
vedla si stížnost velkou,
že má zlýho muže,
že ji bije tuze
až do devátý kůže.

Ta druhá se jí ptala,
„Co jsi'ž mu udělala?“
„Já přesmutná Manka,
pekla jsem beránka —
a já ho nekuchala!“

Nešťastná kuchařka, která častovala svého muže pečeným beránkem nekuchaným, zavdávala mu jistě i jinak v hospodářství důvodné příčiny k nespokojenosti. Muž ji káral, ale „přesmutné Manky“ asi nevykáral.

---

87. Dobře vychovaná.

(Suš. 539, Kyt. 68.)

Co se to tam, můj synečku,
v poli zelená,
že se mně to, můj synečku,
hrubě pěkný zdá?

Zelená se, má děvečko,
mýho otca hrach,
až uzraje, má děvečko,
budeme ho žat.

Jak živa sem, můj synečku,
hrachu nežala,

ani ve svých bílých rukách
srpa neměla.

V létě srpa, můj synečku,
v zimě přaslice,
jenom sem se dívávala
na bílý ruce.

Učila sem se, synečku,
chlapce milovat,
ale sem se neučila
rukama dělat.

Selský synek vyvolil si za nevěstu městskou slečinku. Provádí ji po hospodářství svého otce. Na poli nevěsta spatří cosi se zelenati a prokvétati. Líbí se jí to velmi, ale neví, co by to bylo; neviděla jak živa hrachu na poli. Poučena jsouc od svého ženicha, že hrách se neseje na poli pro krásu, nýbrž pro užitek, a že ho budou spolu žíti, až uzraje, vyznává naivně, že jak živa nežala, aniž vůbec jakou práci polní nebo domácí zná, dokumentujíc tím znamenitě své praktické vychování za venkovskou hospodyni.

---

88. Šafářova dcera.

(Bart. II. 381, Kyt. 71.)

Zkázała mně včéra
šafárova céra
ze dvorečka, ze dvora,
ze dvorečka, ze dvora.

Že mně dá šáteček
vyšívaný všecek
do kolečka, do koła,
do kolečka, do koła.

Neber si, synečku,
ze dvora cérečku,
ze dvorečka, ze dvora,
ze dvorečka, ze dvora.

Ona má sukničku
zašubranú všecku
do kolečka, do koła,
do kolečka, do koła.

Táž podařená satira na převrácené vychovávání venkovských dívek. Šafářova dceruška umí pěkně vyšívati, ale sukné oprati si neumí. Opakování týchž slov, jmenovitě šáteček vyšívaný a suknička zašubraná „do kolečka, do kola“, zvyšuje znamenitě satirický účin.

---

89. Hrdina.

(Suš. 688.)

Co chce krkavec míti,
umí to nastrojiti:
ponúkł on na ty hody
šohaja do hospody.

Kača mu vyčítała,
koli mu grošů dała:
„A ty kluku za mé piješ,
a s jinýma tancuješ!“

Tož hospody zanechał
a hneď domů pospíchał;
šak ho neščestí čekało,
šest na něho číhało.

Jedna chytne za ruce,
druhá sází łepance,
ostatní ho přebírajú,
záda mu prohýbajú.

Dyž se ho dosť nabiły,
do jamy ho zhodiły,
a z téj jamy on ubohý
nemohł vstat na nohy.

Přece museł kleknúti,
svůj kłobúček smeknúti:
„Ó panenky, prosím já vás,
nezabíte mne na ráz.“

Statečným šohajům moravským, zvláště slovenským, jichž několik o muzice v cizí dědině postavilo se třeba všem pacholkům domácím, z nichž leckterý ani zbojníků v horách se nezalekl a jsa napomínán od své milé, aby nechodil horami, že ho tam zabijou, mužně odvětil: „Nezabijou, já se budu bránit, až mne bude šabla v pravej ruce pálit —“ takovým šohajům náš „hrdina“, který před lecjakou Káčou z hospody uteče, na cestě domů od ní a jejích společnic pořádně spohlavkovati a do jámy vhoditi se dá, tam pokorně poklekne, klobouček smekne a panenek úpěnlivě prosí, aby ho do čista nezabily, je vděč-
‐u figurkou posměšné satiry.

Celý tento komický děj v básni naší je živě a dramaticky předveden a hrdina jeho znamenitě charakterisován. Je to hoch až příliš „hodný“, který právě proto nikterak nevyhovuje vzoru, jaký mají venkovští chasníci o pravém šohaji. K muzikám mezi chasu nechodíval, až jednou o posvícení sám čert (euf. krkavec) ho ponukl do hospody. Snad ho i Káča k tomu svedla, podstrkujíc mu před posvícením peníze, aniž nezkušený mladík věděl, nač a zač. O muzice tedy tančil s děvčaty, jak se mu která namanula, o Káču a její peněžitý příspěvek se dále nestaraje. Ale Káča tomu jinak rozuměla: veřejně, před veškerou chasou dala se do něho, nadávajíc mu nevděčných kluků. Z toho náš hrdina tak se zastyděl a polekal, že vzal nohy na ramena a ten tam domů. Ale ani tak neušel svému osudu. Uražená jeho nevděkem Káča nadběhla mu sama šestá; v záloze u cesty počíhaly si naň a tam se s ním vypořádaly, jak naše píseň živě a názorně vypravuje.

---

90. Rodné sestry.

(Suš. 675.)

Běží psota přes hory,
až jí nožky brněly,
a tak sobě zazpívala,
až ty hory zahřměly.

Potkala ju povaha:
Kde's ty, sestro, kde's byla?
U takého hospodáře,
co do poledňa léhá.

„Staň, sedláče, staň hore,
už je psota na dvoře!“
Než sedláček s lůžka skočil,
psota byla v komoře.

Satira alegorická. Pravda obsažená v přísloví: „Z pilnosti se štěstí rodí, lenost holou bídu plodí“, znázorněna tu živě dramatickým dějem, jehož jednajícími osobami jsou *povaha* (lenost) a *psota* (bída).

Vesele vykračuje si bída přes hory. Dobře se kdesi poměla a nabyvši se u kteréhosi hospodáře hostem až do jeho zničení, ubírá se dále a rozvažuje, kam nyní? V tom se s ní střetne lenost. Pobyla u hospodáře a naučila ho lenošiti a připravila takto vítanou hospodu své sestře bídě. Hned se bída k línému hospodáři nastěhovala, usídlila se mu v komoře, kterou jistě za nedlouho vyprázdnila.

91. Hynoucí hospodářství.

(Suš. 503.)

Můj tatíčku starý,
byste z hrobu vstali
a se podívali,
jak já hospodařím!

A já hospodařím,
už více nomožu:
v karty hraju, piju,
už stačit nemožu.

Stodolenka prázná,
słúnce do ní svítí,
role nezorané,
roste na něm kvítí.

Dojemná satira elegická. Syn nehospodář srovnává s trpkou ironií svou zahálčivou marnotratnost s pracovitou hospodárností nebožtíka otce svého a patří lítostivě na smutné následky svého hospodářství. Ale obrátit nehodlá, ba ani už nemůže: Videt meliora probatque, deteriora sequitur (vidí, že by tak neb onak bylo lépe a uznává to, ale k horšímu se kloní).

IX. Elegie. Nénie.

a) Lidové písně elegické vyjadřují city truchlivé ze ztráty vzácných a milých statkův a z rozjímání o pomíjejíčnosti všeho pozemského a nestálosti lidského osudu vůbec.

92. **Zpěv neveselý.**

(Koll. I. 291.)

Trávička zelená,
kadě já chodievam,
lebo ju já často
slzami polievam.

Usta mi zpievajú,
oči sa mi smejú,
ale od srdečka
slzy sa mi lejú.

Nie preto si zpievam,
bych[1]) veseła boła,
ale preto zpievam,
bych žiale zaboła.

Žiale moje, žiale
smutné osirałé,
ako tá rosička
na zelenej trávě.

Eště tu rosičku
vetríček oduje,[2])
a mňa zarmúcenú
nik něpolutuje.

[1]) jako bych. — [2]) ověje.

Kudy já chodívám, travička se zelená i za sucha, neboť já ji hojně slzami polívám. Nechť vás neklame můj zpěv; nesuďte z něho, že jsem vesela; jen ústa mi zpívají, abych aspoň na chvilku žalu svého zapomněla, ale srdce pláče, pláče zvláště proto, že jsem se svým žalem osamělá, že mne v mém zármutku nikdo nepolituje.

Kdo je ta dívčina, jež tak dojemně a poeticky krásně hořekuje nad svou opuštěností? Je to asi týraná sirota služebná.

Pěkně se druží k této písni slovenské neméně tklivá píseň česká:

93. **Nucená veselost.**

(Erb. 180.)

Vesele, vesele!
třeba se zle děje:
srdce div nepukne,
a líčko se směje.

Srdce, moje srdce!
těžké jako skála:
do smíchu se nutím,
radši bych plakala!

---

94. **Hynoucí mladost.**

(Spevy I. 161, Kyt. 150.)

Veje vetor po dolině,
moja mładosť len tak hynie
len tak hynie, aj[1]) zahynie,
ako lístok v bukovině.

Moja mładosť i podoba[2])
tak mi hynie ako voda:
voda zhynie, druhá pride,
moja mładosť už něpride.

[1]) = i. — [2]) = krása.

Na darmo, bez účelu (= jen tak) hyne moje mladost, jako odvane vítr dolinou vanoucí, jako odpadává lístek s buku, jako odplývá voda v řece. Ba ještě hůře: vlnu větru i vody odplývající nahradí druhá, list na buce vypučí znovu, „ale moje mladost nikdy se nevrátí“.

---

95. Mládí a stáří.

(Suš. 502, Kyt. 153.)

Mładosť, miła mładosť,
kerak tě ožaliť!
Dy sobě zpomenu,
to musim ošaliť.

Starosť, miła starosť,
kerak tě dočekať!
Dy sobě zpomenu,
to musim zapłakať.

Jak tě oželiti, má milá mladosti! Když si pomyslím, jak mi hyneš, až zahyneš, div nesešílím. A po bujaré, veselé mladosti čeká mne chorobné, smutné stáří! Když na to vzpomenu, slzy mne zalejou.

---

96. Všecko pomíjí.

(Koll. I. 40.)

Boli chłapci, boli,
ale sa minuli,
a po małej chvíli
minieme sa i my.

Keď sa my minieme,
minie sa krajina,
akoby odpadoł
vrštěk z rozmarýna.

Keď sa my minieme,
minie sa cełý svet,
akoby odpadoł
z červenej růže kvet.

Kousek lidové filosofie pěkně vysloveno touto písní. Byli i před námi mladí šohaji; sestárli a minuli se. Tak mineme se po malé chvíli i my. A s námi se mine i naše krajina, i celý svět; pro nás aspoň a vzhledem k nám, až umřeme, nebude ani naší krajiny, ani světa.

---

97. Píseň ponocného.

(Bart. II. 328, Kyt. 165.)

Dvanast hodin jedna štvrť
była mnohym luďom smrť;
kdě se děli, Buh vi sam,
už něpřijdě žaden k nam.

Jeden přijdě, vyjdě zas,
druhy přijdě, vyjdě zas,
třeti přijdě, vyjdě zas,
a tak mině všecken čas.

Mam-li statek, žadam vic,
s sebu něodnesu nic
před sudce před přisneho,
sudiť bude každeho.

Bohu słužiť dobře jesť,
vzdavati mu chvału, česť,
miłovať ho srdcem svym,
tak nězmyli žaden s tym.

Do nedávna zpívávali ponocní neboli hlásní, vytrubujíce času nočního hodiny, staročeskou píseň, a to:

Po každé hodině:

Chval každý duch Hospodina
i Ježíše jeho syna:
odbila desátá (11., 12. atd.) hodina.
Opatrujte světlo, oheň,
ať není žádnému škoden;
odpočiňte s Pánem Bohem!

Po každé čtvrti:

Desátá hodina a první (2., 3.) čtvrt:
mnohým lidem život a smrt;

ta přijde nenadále,
sebere žebráka i krále.

Tuto čtvrtovou píseň kterýsi ponocný rozšířil v pěknou rozjímavou píseň elegickou.

Každé čtvrt hodiny kolik lidí se světa odejde, a žádný z nich se již nevrátí. Tak bylo, tak jest a bude až do skonání světa. Čemu tedy, na ten krátký čas života sháněti se lakotně a nenasytně po statcích, z nichž nikdo nic neodnese na onen svět před soudce přísného a nesloužiti raději Bohu věrným zachováváním jeho přikázání a zasluhovati si tak života věčného?

---

98. Stesky poddaného.

(Spevy I. 191, Kyt. 166.)

Bože môj, otče môj!
jak je ten svet zmotaný!
Čo vystojí, čo vystojí
chudobný poddaný!

Každý ho sužuje,
nik něpolutuje;
veď sa nazdá, že na veky
panuje, panuje.

Vy páni zemani!
my sme vaši poddaní;
my budeme v čiernej zemi
srovnaní, srovnaní.

Jak sedliak tak i pán
musia všetci umriti,
musia všetci v čiernej zemi
uhniti, uhniti!

Časté a oprávněné jsou v našich písních stesky do krutého osudu, kterým stížen byl lid poddaný panskou robotou a jinými těžkými povinnostmi tvrdého poddanství. Naše píseň hledí s povýšeného stanoviska řádu světového na tento stav a protestuje důrazně proti němu.

Jak je ten svět zvrácený! Jsme všichni podle obrazu božího stvořeni, od přírody lidé sobě rovní, a přece několik „pánů“ (šlechtických velkostatkářů) světem vládne a ostatní lid jest jim podroben A co vystojí ten ubohý poddaný! Pán ho sužuje bez milosrdenství, nebojí se Boha

nemyslí na poslední věci člověka, jakoby měl život a panování na věky zaručeny. Však za krátko budeme všichni v černé zemi srovnáni. Jak sedlák tak i pán, všichni umřeme a v černé zemi zhnijeme, to je konečný a jistý osud nás všech, jak nebohých sedláků, tak i zpupných pánů.

Epizeuxis, t. j. opakování týchž slov hned za sebou (panuje-panuje, srovnaní-srovnaní, uhniti-uhniti) je v naší písni zvláště důrazná i významná.

---

99. Podťatý květ.

(Suš. 560.)

Słunečko zachodí
za keř malinový,
zkažte tam dobrú noc
mému frajerovi.

Zkazuje, zkazuje,
ale ne na dłúze,
je tuze nemocná,
do večera umře.

Už nám tá děvinka
už nám zahynuła,
słunečko a łáska
tá ju ukosiła.

Žała miłá, žała,
zrałé žito žała,
ale ju nezrałú
smrtolka zežała.

Mladá dívka žala s jinými žnicemi na poli žito. Náhle onemocněla a za krátko skonala. Co bylo příčinou jejího náhlého skonu, píseň nám jenom nejasně napovídá, prý slunečko a láska. Snad tedy úpalem slunečním byla zasažena? Ale píseň, jak se zdá, větší důraz klade na lásku: láska *ta* ji ukosila. Jak tomu rozuměti, nyní už s jistotou rozhodovati nemůžeme; byla-li to láska neopětovaná, kterou dívka byla umořena a tak přístupnější se stala účinkům žhavého slunce, čili snad žárlivost nebo nevěrnost milencova byla přímou příčinou smrti, o tom jen na nejisto hádati lze. Než buď tomu jak buď, hlavní věcí jest náhlý skon děvčete v rozpuku mladosti při pilné práci na žitném poli.

Příběh tento stal se předmětem naší písně, však asi ne hned za čerstvého dojmu ohromující události, nýbrž až potom, když z ní prodlením času v myslech lidských usadila se jenom smutná vzpomínka, která jemného srdce dojímá asi tak, jako pohled na krásný květ pokosený rukou nelítostnou. Píseň složena byla asi příštího roku, když naše žnice zase pospolu žaly na témž poli a bolestně vzpomínaly družky nešťastně zahynulé. Skladatelkou byla jedna z nich. Byla to žena jemnocitná neobyčejné vlohy básnické. Ta se smutné události setřela prvotný dojem hrůzy a obestřela ji takovou něhou, takovým půvabem poetickým, že jejímu kouzlu neodolá žádné srdce citlivé.

Píseň se začíná líčením konce smutné události. Blíží se k večeru, dívka vzkazuje dobrou noc svému milému. Její družky vyřizují toto vzkázání, připomínajíce, že je to její pozdrav poslední, neboť do večera umře. A nyní vrací se píseň k počátku děje, vzpomínajíc příčiny náhlé smrti dívčiny.

Celá píseň provanuta jest libým dechem pravé poesie Jak půvabný je hned obrázek letního večera, jakou láskou k nešťastné družce dýšou slova: už nám ta dívenka, už nám zahynula, a jak krásně končí se píseň význačným protikladem:

Žała miłá, žała
zrałé žito žała,
ale ju *nezrałú*
smrtolka zežała!

Pozn. Smrt má zhrubělé tvary *smrtisko, smrtola* a zdrobnělé *smrtka, smrtolka. smrtolenka:* Smrtisko (ohyzdnou smrt) sme zanesly, praporec sme přinesly (Suš. 772). Smrtelenko, smrtolo, kam's ty klíče děla? (Suš. 769). V naší písni zdrobnělý a zjemněný tvar je významný a hodí se výborně k něžnému obsahu celé písně.

---

b) Naříkání o pohřbech a na hrobech milých zemřelých bývalo za stara všeobecné. V některých krajinách

*

moravských, zvláště mezi Slováky na Břeclavsku, zachovalo se posud. Naříkají toliko ženy a děti, a to hned v domě nad mrtvým, potom když mrtvolu z domu vynášejí, a po třetí na hrobě. Také na vše svaté a na dušičky chodívají naříkat na hroby svých milých a naříkají na nich pokaždé, když jdou na pohřeb jinému. Již matka učí děti, kterak budou o ni naříkati; přes to však, mimo některé úvody a ustálené tvary, naříkání bývá příležitostnou improvisací. Opravdový, hluboko cítěný žal pod vládou ustálené melodie bezděky bere na sebe rytmický tvar veršů rýmovaných, na př. naříkání vdovy:

Zahrado, zahrado,
zahrado hraděná,
co do tebia sejú
ty drahé semena.

Můj manžele milý,
ty tady tvrdo spíš,
a mia zarmúcenú
tady's tak opustił.

Ach Bože můj miłý,
co to za domeček,
nemá ani dveří,
ani okéneček!

Moje drobné děti,
děti nerozumné,
co my děłat budem,
ked otca nebude!

Můj manželе miłý,
bar[1]) sme nic neměli,
šak sme my sa społu
přeca rádi měli.

Už nemám žádného
přítela věrného
krom Boha samého.

[1]) třeba.

Děti naříkaly nad hrobem otcovým, zemřelým v setí:

Ach tatíčku miłý,
co ste nám uděłali!
druzí hospodáři sejú,
a vám zvony vyzváňajú.

Takovými néniemi vzniklými na hrobech rodičů jsou také hojné písně sirotčí, z nichž mnohé jsou písně v každém vzhledě dokonalé, velmi tklivé a dojemné. Takovou jest na př.

100. Svatba sirotkova.

(Bart. III. 576, Kyt. 143.)

Tmavá noc, tmavá noc,
keď není měsíčka,
smutná je to svaďba,
keď není tatíčka.

Tmavá noc, tmavá noc,
keď není hvězdičky,
smutná je to svaďba,
keď není mamičky.

Tmavá noc, tmavá noc,
co's mně urobiła,
keď's mně mú mamičku
do jamy vhodiła!

Čérná zem, čérná zem,
pusť mně mamičku ven,
nech sa já jim svoju
krivdu vyžałujem!

Keď sa já jim počnu
krivdu žałovati,
teprú ty, černá zem,
musíš zapłakati.

Svých zemřelých rodičů vzpomínal sirotek často nejen v těžkých útrapách své opuštěnosti a osamělosti, nýbrž i v dobu, která bývá nejradostnější v životě, v dobu sňatku manželského. Němíti za svědky svého blaha svých rodičů bylo, zvláště osiřelé nevěstě, největší žalostí.

Osiřelá nevěsta vycházela v den svého sňatku na hřbitov a tam na hrobě svých rodičův ulevovala svému sklíčenému srdci.

Jak smutna je tmavá noc bez měsíčka a bez hvězdičky, tak smutna je má svatba bez rodičů. Ty tmavá noci, ty's mi mnoho vinna, ty's mi vyrvala mou milou matičku! Ty černá země, vydej mi aspoň na chvilku mou milou ma-

tičku, abych si ji mohla postěžovati, jaká mi to bolest, že bez ní musím slaviti svůj sňatek. Až uslyšíš můj bolestný nářek, zaplakati musíš i ty, černá země, která stále bez lítosti v sebe pohřbíváš, co nám nejdražšího.

Pozn. Čtení „do jamy *vhodila*“ označuje mnohem důrazněji a význačněji ukrutnost tmavé noci než zmírněný variant „*vložila*“.

Životopis Fr. Bartoše.

Bartoš František, filolog a folklorista český (* 16. března r. 1837 na Mlatcově u Zlína na Moravě). Počátečního vzdělání dostalo se mu ve škole zlínské a na hlavní škole v Olomouci, kde navštěvoval také gymnasium. Zde měl nejednoho učitele vyznačujícího se svérázností; ale rozněcující slovo vlastenecké ozývalo se toliko v dějepisných a českých hodinách prof. Fr. Vaňka, a ty byly Bartošovi ohniskem vlasteneckého zápalu. Na universitě vídeňské nacházíme Bartoše v popředí českého ruchu studentského a v přátelském kroužku „Morava", jenž vydávaje zvláštní časopis (psaný) pěstoval vzájemnost slovanskou poznáváním jazykův a písemnictev jinoslovanských. Vedle klassické filologie Bartoš oddal se i studiu češtiny, a záhy jak Bonitz tak Miklosić postřehli píli a nadanost Bartošovu, tak že se mezi professory a žákem vyvinul přátelský poměr, jenž přetrvav Bartošův pobyt ve Vídni mezi Miklosićem a jím trvá posud v nechabnoucí srdečnosti.[1]) R. 1863 Bartoš stal se professorem nejdříve ve Strážnici, pak v Olomouci (na něm. gymn.), načež dosáhl definitivního místa v Těšíně (1866). Tříletý pobyt těšínský stal se mu v mnohé příčině významným. Kraj, lid, zvyky a zvláště nářečí jeho, blízké rozhraní polštiny a moravštiny lákaly k podrobnému studiu. Bartoš zabýval se zde též pilně polskou řečí a literaturou a důvěrně se spřátelil se slo-

[1]) Psáno r. 1889. Zatím tento slovutný jazykozpytec slovanský zemřel.

venskými spisovateli Kalinčákem a Hodžou, jenž tam dlel u výhosti. Než touha jej vedla brzy nazpět na Moravu, kde také r. 1869 dostal místo na nově zřízeném českém gymnasiu v Brně a bezmála dvacet let působil; r. 1888 stal se ředitelem druhého českého gymnasia brněnského. V Brně byl duchovním vůdcem svých žáků; slovem ohnivým šlechtil srdce, obohacoval rozum, vštěpoval lásku k národu, písemnictvu, ku práci. V Brně také počala po mnohaletých studiích literární činnost Bartošova. Studium české skladby zaměstnávalo jej nejdříve, a výsledkem jeho byly četné články v „Časopise Matice Mor.", v „Listech filol. a paedagogických" i v programu gymnasijním, které rázem postavily původce mezi přední znalce jazyka. Syntaktické tyto studie dovršeny posléze souborným dílem, *Skladbou jazyka českého* (1878[1]) určenou školám, od nichž předevš m Bartoš čekal očistu a zušlechtění jazyka.[2]) Vedle mluvy všímal si také lidu, jenž ji nejdéle neporušenou zachoval, jeho poesie, zvykův i veškeré individuality. Ze sbírek českých, moravských a slovenskych písní národních učinil výbor *Anthologie z národních písní* (v Praze, 1874); podobné výbory pořídil z umělého básnictví našeho a vydal oddíl vlastenecký *Vlasť* a milostný *Vesna* za pseudonymem Fr. Zapletala (v Praze, 1875). Život lidu moravského, jmenovitě na Slovácku a na Valašsku, počal vypisovati se stránek posud u nás částečně naprosto nevšímaných, tvořících však dohromady zvláštní kmenovní ráz Slovákův a Valachů, roku 1877 v „Čas. Matice Mor.", jehož redaktorem se byl stal rok před tím, a dále i v „Osvětě" a brněnském „Obzoru", kteréž rozpravy sebrány vyšly v dvojdílném spise *Lid a národ* v Bayerově „Moravské bibliotéce", první a základní knize

[1]) Vyšla v 6 vydáních; 7. upravil dr. Ferd. Jokl r. 1895.

[2]) Za týmž účelem očisty jazykové vydal r. 1891 *Rukověť správné češtiny*, jíž za krátko rozprodány všechny 3000 výtisků I. vydání, tak že musilo býti r. 1893 uspořádáno vydání nové. Když pak i toto rozebráno, Bartoš přepracoval knihu tu a vydal ji o názvu *Nová rukověť správné češtiny* r. 1901.

folkloristické u nás. Tohoto nového odvětví vědeckého Bartoš zůstal i nadále horlivým pěstitelem nacházeje v tom pilné následovníky: z takovýchto studií vyrostl také originální spis, zobrazující obyčeje, hry, písně, říkadla, vůbec všechen dětský život, jaký před půlstoletím asi býval obecným po vlasti a dílem posud se zachoval, totiž *Naše děti* (Brno, 1888[1]). Za tyto práce folkloristické byl od petrohradské akademie vyznamenán cenou. Zkoumání lidu vedlo dále též k vypsání jeho mluvy, což se stalo *Dialektologií* od „Matice Mor." r. 1886[2]) vydanou, za kterýž spis pro historii jazyka českého neocenitelný autor odměněn cenou Čermákovou. Dvě léta maje dovolenou (1883 a 1884) Bartoš cestoval po Moravě od vesnice k vesnici, studoval zvláštnosti jednotlivých nářečí moravskoslezských a sbíral všecky plody literatury lidové, zvláště písně, ovšem jen slovesně neb aspoň hudebně cenné. Žeň byla nad očekávání hojná. Po *Nových národních písních moravských* s nápěvy do textu vřaděnými (1882) následovala r. 1887 nová sbírka moravských nár. písní, r. 1888 další její část a na r. 1889 vydán konečný svazek s instruktivním úvodem do porozumění a ocenění nár. písní. Náklad vedla opět „Matice Moravská".[3]) Tak Morava má nejúplnější sborníky národn. písní: Sušilův a dva Bartošovy, v nichž uloženy nepočítané perly poetické i hudební. Při tom Bartoš stále byl pamětliv mládeže. Opatřil jí pečlivě pořádané *Čítanky* pro I.—IV. třídu škol středních, vyšším pak třídám složil spolu s J. Kosinou a roku 1875 vydal *Malou slovesnost*, theorii básnictví a prosy s přiměřenými ukáz-

[1]) II. a III. vydání rozmnožené a Mikul. Alšem illustrované vyšlo v Praze u J. Otty r. 1899 a 1903. Honorář z knihy té po všecky časy věnoval Ústřední Matici Školské.

[2]) II. díl vydán r. 1895.

[3]) Ještě větší sbírku jich (o 1196 stranách) vydal nákladem České akademie r. 1901 spolu s Leošem Janáčkem o názvu *Národní písně moravské v nově nasbírané*. S týmž hudebním skladatelem vydal i malý výbor nejkrásnějších písní moravských s nápěvy, nazvaný *Kytice*.

kami.[1]) Všechny knihy tyto vynikají českým rázem a osvěžujícím duchem a byvše zavedeny na všech středních a příbuzných jim školách dočkaly se kolikera vydání. Také vydal *Stručný přehled dějin literatury české* doby staré a střední pod pseudonymem J. Vesnického (v Praze, 1874). Dále uspořádal Bartoš též nová vydání *Příhod* Vratislava z Mitrovic a *Babičky* Boženy Němcové (s pěkným uvedením) a přispíval četnými články, kritikami a zvláště rozbory plodů básnických (v „Obzoru", „Komenském" a „Hlídce literární") k šíření známosti jejich a lepšímu nazírání a oceňování aesthetickému. Za své zásluhy byl r. 1884 jmenován dopisujícím členem král. učené spol. české v Praze.[2])

Fr. Bílý
v Ottově Naučném Slovníku.

[1]) Po 4. vydání ustoupil Kosina a kniha byla úplně přepracována od Fr. Bartoše, Fr. Bílého a Leandra Čecha; má nyní vydání 8.

[2]) R. 1890 při založení České akademie jmenován od Jeho Veličenstva řádným členem jejím a později opětně vyznamenán udělením titulu školního rady i rytířským křížem císaře Františka Josefa, letos pak jej zvolila carská akademie nauk v Petrohradě svým členem. Od r. 1898 žije na odpočinku, oddán cele pracem literárním, v rodišti svém na Mlatcově. Tam složil kromě přítomné knihy a jiných spisů též *Domácí čítanku* (v Brně, 1900, nákladem Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje), v níž objevil novou stránku bohatého ducha svého, mistrný dar vypravovati pohádky a pověsti. Knihou tou vřadil se na tomto poli hned vedle Karla Jaromíra Erbena. Jinak v knize té vybral hry, písně, hádanky, zábavky početní a kreslicí, pak výroční obyčeje, slavnosti a zábavy, zvl. pak všecky zvyky a říkanky svatební v ladný obrázek života od kolébky až do mužného věku. Podobně byl už dříve vypsal veškery zvyky, obyčeje a pověry *lidu* k význačným dnům celého roku se pojící ve spise *Moravský lid* (1892) a vydal *Moravskou svatbu* téhož roku. Kéž jest mu přáno ještě hojně let života!

Abecední seznam písní dle jejich začátků.

OBSAH.

Str.

